

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra asijských studií

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCA

Nemecký vplyv na reformy obdobia Meidži

German Influence on the Reforms of the Meiji Period

OLOMOUC 2020 Pavol Galo

Vedúci diplomovej práce: Mgr. Sylva Martinásková, Ph.D.

Prehlasujem, že som diplomovú prácu „Nemecký vplyv na reformy obdobia Meidži“ vypracoval samostatne pod odborným dohľadom vedúceho práce a uviedol všetky použité pramene a literatúru.

Olomouc, 2020

GALO Pavol

Anotácia

V tejto práci sa zaoberám štúdiom reforiem obdobia Meidži, ktoré boli založené na nemeckých vzoroch, a to najmä v troch najvýznamnejších oblastiach – reformách medicíny, vojska a ústavy. Cieľom práce je štúdiom dostupných zdrojov k tejto téme preskúmať rozsah týchto reforiem z hľadiska ich kompatibility s tradičným japonským prostredím a ich vplyv na chod japonského štátu i spoločnosti. Za týmto účelom rozoberám uvedenie, priebeh i dopady týchto reforiem a snažím sa identifikovať následky, ktoré v japonskej spoločnosti vyvolali v porovnaní s krajinou ich pôvodu, t.j. Nemeckom. Zároveň samotný proces týchto reforiem udržiavam v kontexte vtedajšieho svetového diania a identifikujem primárne dôvody, kvôli ktorým reformy prebehli spôsobom, akým prebehli. Taktiež rozoberám, aké priniesli výhody alebo nevýhody pre ich aktérov – či už vrcholových politikov, zahraničných poradcov alebo prostých občanov – a aký vplyv na chod hlavných odvetví si ich zavedením títo aktéri ponechali. V závere konštatujem, že nemecké modely skutočne predstavovali hlavný vzor pre oblasti sociopolitických reforiem, to však neznamenalo, že by došlo k úplnej germanizácii Japonska. Nemecké vzory totiž neboli japonskými štátnikmi iba nekriticky okopírované, ale boli premyslene adaptované na japonské prostredie, pričom predstavovali kompromis medzi tradičnými predstavami o forme japonského štátu zastupovanými vládnuou vrstvou a novými progresívnymi ideami demokratizácie spoločnosti reprezentovanými ľudovo-občianskymi hnutiami.

Počet normostrán: 177

Počet znakov (vrátane medzier): 238 303

Počet znakov (vrátane poznámok pod čiarou): 319 030

Počet titulov použitej literatúry: 15

Počet elektronických zdrojov: 79

Kľúčové slová: reformy, Meidži, Japonsko, Nemecko, Prusko, armáda, medicína, právo, ústava, samuraj, militarizmus

Ďakujem Mgr. Sylve Martináskovej, Ph.D. za odborný prístup, trpezlivosť a cenné rady pri tvorbe a smerovaní práce.

Obsah

Edičná poznámka.....	6
Úvod.....	7
1. Japonsko-nemecké vzťahy pred obdobím Meidži	9
1.1 Kontakty počas obdobia Edo	10
1.2 Otvorenie krajiny a obdobie <i>bakumacu</i>	17
2. Nemecký vplyv na medicínske reformy obdobia Meidži	24
2.1 Pôsobenie a reformy Leopolda Müllera a Theodora Hoffmanna v Japonsku.....	26
2.2 Iwakurova misia a jej dopady na ďalší rozvoj japonsko-nemeckých vzťahov ...	31
2.3 Transformácia japonskej medicíny a veterinárstva skrze pretrvávajúce nemecké vplyvy.....	37
2.4 Činnosť posledných prizvaných nemeckých medicínskych poradcov a konečné osamostatnenie japonskej medicíny.....	43
3. Modernizácia japonskej armády podľa nemeckých vzorov.....	52
3.1 Prvotné reformy armády podľa francúzskeho modelu.....	52
3.2 Uprednostnenie nemeckého modelu pri reformách armády	65
3.3 Spory vo vnútri armády a zapojenie modernej armády do vojenských konfliktov	73
4. Nemecké vplyvy pri procese vzniku Ústavy Meidži	81
4.1 Vnútorne rozpory a hľadanie ústavného vzoru	81
4.2 Štúdiá nemeckých vzorov a spísanie Ústavy Meidži.....	95
4.3 Politická scéna v Japonsku po prijatí ústavy.....	113
Záver	120
Resumé.....	125
Zoznam použitej literatúry	126

Edičná poznámka

V texte je použitá slovenská transkripcia japonských pojmov. Japonské mená sú uvedené v tradičnom poradí typu rodové meno-vlastné meno. Znaký uvádzam pri všetkých japonských výrazoch, menách a názvoch inštitúcií – s výnimkou geografických názvov – pri ich prvej zmienke v texte. Čítanie termínov je zvýraznené kurzívou a vychádza z pôvodného japonského zápisu. Výnimkou sú iba prípady poslovenčených výrazov ako „samuraj,“ ktorý používam namiesto gramaticky správneho tvaru *samurai*. Spolu s menami všetkých spomínaných osobností uvádzam pri ich prvej zmienke v texte tiež ich dátum narodenia a úmrtia. Vzhľadom na to, že väčšina spomínaných osobností sa narodila ešte pred zjednotením Nemecka i Japonska, uvádzam pre zdôraznenie ich príslušnosti k rozličným dobovým frakciám aj ich rodisko, prípadne miesto služby – u Japoncov léno, u Nemcov štát alebo región. Všeobecne však v práci pre zjednodušenie hovorím o „nemeckom“ vplyve. Presnosť historických dátumov, znakových slov, mien, miesta pôvodu alebo životných údajov postáv je overená podľa japonskej a anglickej Wikipédie. Na citovanie používam citačnú normu ISO 690.

Úvod

Japonsko sa západnému svetu otvorilo po dvoch storočiach izolacionizmu v 50. rokoch 19. storočia. Po jeho otvorení došlo v priebehu druhej polovice 19. storočia a nastolení novej vlády k prílevu západných myšlienkových smerov a technológií, ale najmä celkovej modernizácii všetkých zložiek japonskej spoločnosti na základe západných vzorov. V dôsledku týchto reforiem Japonsko do začiatku 20. storočia dobehlo západné mocnosti a stalo sa ázijskou veľmocou, pričom jedným z primárnych modelov pre reformy sa stalo práve Nemecko. Tento fakt si uvedomovali aj na Západe, keďže už v 90. rokoch 19. storočia napríklad mnoho britských pozorovateľov Japonsko označovalo za „Prusko Východu“ a navrhovalo, aby sa Briti inšpirovali japonskými hodnotami za účelom udržania si vlastnej mocenskej pozície. Dôvodov pre prirovnávanie Japonska k Nemecku, alebo presnejšie k Prusku, bolo viacero, hlavným faktorom však bol ich industrializačný, militaristický a expanzívny charakter. Obe krajiny si tiež prakticky v tom istom období prešli podobným zjednocovacím procesom, kedy vedúca vrstva feudálnych oligarchov vojenskou silou porazila a zjednotila roztrieštené štáty a kniežatstvá, z ktorých sa dovtedy krajina po celé stáročia skladala.¹ Práve tieto podobnosti vo vývoji oboch krajín a najmä nemecké úspechy pri riadení zjednoteného štátu tak viedli reformátorov obdobia Meidži k uprednostneniu Nemecka ako primárneho vzoru pri reformách. Do akej miery ale japonskí štátnici povolili prienik nemeckých vplyvov a či teda skutočne možno Japonsko označiť za „Prusko Východu,“ je témou tejto diplomovej práce, pričom jej cieľom je toto tvrdenie preskúmať a buď ho vyvrátiť alebo potvrdiť.

Za účelom zaradenia nemecko-japonských vzťahov do kontextu doby približujem v prvej kapitole ich historický vývoj. Začínam štúdiom prvotných kontaktov medzi oboma krajinami na začiatku 17. storočia a pokračujem ich obmedzeným priebehom skrze výskumné misie nemeckých prírodovedcov do Japonska zo 17. až do prvej polovice 19. storočia, pričom túto fázu symbolicky uzatváram otvorením Japonska svetu a s tým súvisiacim počiatkom oficiálnych kontaktov medzi Japonskom a Pruskom.

Rozborom modernizácie japonskej medicíny v druhej kapitole začínam so samotným štúdiom reforiem Meidži, pričom podotýkam ich nadväznosť na predošlé

¹ ANDERSON, Perry. The Prussia of the East? *boundary 2* [online]. Duke University Press. Autumn 1991, Vol. 18, No. 3, Japan in the World, pp. 11–19. [vid. 30. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/303200>. s. 11–12.

kontakty zo 17. až 19. storočia a pokračujem ďalšou kontextuálnou analýzou dôvodov, priebehu aj konca germanizačných vplyvov na modernizáciu japonskej medicíny i japonské snahy o zachovanie vlastnej nezávislosti v tomto odbore. Taktiež preskúvam oblasti, v ktorých sa reformy japonskej medicíny dotýkajú medzinárodných vzťahov medzi ázijskými národmi a prelínajú s oblasťou modernizácie armády.

V tretej kapitole rozoberám vojenské reformy obdobia Meidži z hľadiska hľadania vzorov, ktorými boli inšpirované pred definitívnym uprednostnením Nemecka, spôsobov, akými tieto reformy prebehli, a ich dopadov na zahranično-politické vzťahy Japonska s ostatnými svetovými mocnosťami vzhľadom na úspešnú transformáciu japonskej armády a najmä jej následné vojenské akcie. Zároveň podotýkam dôležitosť vojenských reforiem kvôli ich prelínaniu a dopadom na ďalšie oblasti modernizácie japonskej spoločnosti, najmä čo sa týka reforiem systému spoločenskej hierarchie, oficiálneho zrovnoprávnenia obyvateľstva alebo policajnej kontroly nad chodom japonskej spoločnosti.

Poslednou oblasťou reforiem inšpirovaných pruským systémom, ktorú analyzujem v kapitole štyri, je proces tvorby japonskej ústavy a zavedenia parlamentného systému. V tejto kapitole charakterizujem dôvody, ktoré k ich prijatiu viedli, západné vzory, ktorými boli japonskí štátnici i občianske hnutia ovplyvnené, a neposlednom rade dopady, ktoré ich prijatie malo na následnú podobu politického života v Japonsku aj mocenské postavenie ich autorov. Taktiež ale charakterizujem rozsah západných vplyvov na ich formu a organizáciu v porovnaní s domácou ideológiou ohľadom formy štátu, pričom podotýkam prítomnosť kompromisov vo všetkých oblastiach reforiem Meidži, ktoré v konečnom dôsledku ovplyvnili výsledný charakter Japonského impéria.

1 Japonsko-nemecké vzťahy pred obdobím Meidži

Počiatky japonsko-nemeckých vzťahov siahajú do obdobia Edo (*Edo džidai* 江戸時代, 1603–1868), kedy Japonské ostrovy navštívili prví občania vtedajších nemeckých štátov. Do krajiny pricestovali najmä ako členovia holandských námorných misií počas obdobia tzv. politiky uzavretej krajiny (*sakoku seisaku* 鎖国政策, 1633–1853), kedy Japonsko pod nadvládou vojenskej diktatúry šógunátu Tokugawa (*Tokugawa bakufu* 徳川幕府) uzavrelo hranice z obavy pred rozširovaním vplyvu katolíckych európskych mocností – Španielska a Portugalska – ktorých misijná činnosť bola považovaná za podvratnú.²

Po sérii protikresťanských ediktov, menších prenasledovaní a vyhostovania katolíckych misionárov i šľachticov bolo po povstaní v Šimabare³ (*Šimabara no ran* 島原の乱, 1637–1638) kresťanstvo definitívne postavené mimo zákon. Jeho domáci vyznávači boli deportovaní a tí, čo zostali, boli nútení sa ho pod trestom smrti zrieknuť. Pod trestom smrti bol tiež západným katolíkom zakázaný vstup do Japonska⁴ a bolo zakázané s nimi udržiavať kontakty. Holandsko ako protestantská krajina bez evanjelizačných ambícií predstavovalo jedinú výnimku západnej krajiny, ktorá mala dovolený vstup⁵ – za predpokladu, že jeho záujmy ostanú čisto obchodné – a jeho námorné cesty teda predstavovali jedinú možnosť, ako sa dostať do Japonska, či už

² Šírenie katolicizmu v Japonsku nebolo iba záležitosťou osobného vierovyznania, ale aj politickým ťahom, keďže spoločná viera a dobré vzťahy s jezuitmi uľahčovali japonským kniežatám obchodné kontakty so Španielmi i Portugalcami. Z toho istého dôvodu tak kniežatá tiež často nútili ku konverzii aj svojich poddaných. Pokresťančovanie krajiny a obyvateľstva tak vláda chápala ako prvý krok ku kolonizácii a podrobeniu, keďže príchod katolicizmu vpustil do feudálnej spoločnosti stredovekého Japonska ďalšieho hráča v podobe pápeža a kňazov ako jeho zástupcov, ktorých vplyv teda veľmi rýchlo narastal, pričom jediné riešenie, ktoré centrálna vláda videla, bolo úplné vyhostenie podvratných zahraničných vplyvov. (REISCHAUER, Edwin O. a Albert M. CRAIG. *Dějiny Japonska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Překlad David Labus a Jan Sýkora. ISBN 80-7106-391-6. s. 76–77).

³ Povstanie sa pôvodne začalo ako reakcia zbedačených roľníkov na brutalitu zo strany ich feudálnych pánov, čoskoro sa však na jeho čelo postavili japonskí kresťania, ktorí ho chceli využiť pre svoje vyslobodenie. Rebélie bola ale krvavo potlačená a nasledovalo ju konečné – a opäť veľmi krvavé – zúčtovanie s kresťanmi po celej krajine. (VASILJEVOVÁ, Zdeňka. *Dějiny Japonska*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1986. s. 255–256).

⁴ Tieto nariadenia Japonci neváhali dodržiavať, ako možno vidieť na prípade portugalského diplomatického posolstva z roku 1640, ktorého členovia boli zmasakrovaní do posledného. (REISCHAUER, a CRAIG, s. 91).

⁵ Anglicko tiež dostalo povolenie pre vstup do krajiny na obchodné účely, kvôli nedostatku záchytných bodov a nebezpečenstvám plynúcim z dlhej cesty do Japonska však toto právo až do 19. storočia prakticky nevyužívalo. Vtedy však už šógunát zo strachu pred západnými snahami o otvorenie hraníc zakázal vstup všetkým cudzím lodiam okrem holandských. Briti si japonský odpor vyslúžili tiež tým, že porušili platné pravidlá, keďže sa nekontrolovane pohybovali na rôznych miestach popri pobreží Japonských ostrovov, pričom v roku 1818 dokonca takmer vplávali priamo do Tokijského zálivu. (REISCHAUER, a CRAIG, s. 119–120).

pre Holanďanov alebo ich protestantských spojencov v Európe, medzi ktorých patrili aj nemecké štáty.

1.1 Kontakty počas obdobia Edo

Holanďania zo svojej obchodnej základne v Batavii⁶ vysielali posolstvá do Nagasaki, konkrétne na stanicu na umelo vytvorenom ostrove Dedžima, ktorá predstavovala jediné miesto, kam mala väčšina členov posádok povolený prístup. Pôvodne vysielali v priemere asi sedem lodí ročne, tento počet bol ale počas nasledujúcich storočí rôzne obmedzovaný. Holanďania sa tiež až prekvapivo tolerantne podriaďovali striktným nariadeniam šógunátu – ich písomnosti podliehali cenzúre, ich pobyt na Dedžime prebiehal pod takmer až väzenským dozorom a ich obchodné marže zväčša neprinášali výrazný zisk kvôli vysokým životným nákladom na stanici.⁷

Príležitosť zúčastniť sa obchodných ciest do Japonska, ktoré organizovala Holandská Východoindická spoločnosť, okrem Holanďanov využívali aj Škandinávci⁸ a najmä Nemci. Väčšinovo protestantské severské a nemecké štáty boli totiž spojencami Holanďanov – a taktiež Angličanov – počas náboženských vojen, ktoré sužovali Európu od počiatku reformácie na začiatku 16. storočia.

Nepriateľmi protestantských mocností v Európe boli katolícke veľmoci na čele s Rakúskou ríšou a najmä Španielskym impériom,⁹ pričom túto rivalitu si obe strany preniesli aj do Japonska. K otvoreným bojom medzi nimi síce nedošlo,¹⁰ súperili však o priazeň miestnych kniežat a neskôr šógunátu, pričom sa snažili druhú stranu očierniť a presvedčiť vládu o výhodách kontaktov s ich vlastnými štátmi,¹¹ v čom, ako už bolo

⁶ Dnešná Jakarta.

⁷ KAST, Alexander. Contributions to German-Japanese Medical Relations, Part I. *Acta medico-historica Adriatica* [online]. Lipanj 2004, Vol. 2, No. 1, pp. 61–82. [vid. 1. 3. 2019]. Dostupné z: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=151070, s. 70.

⁸ Významným bol najmä pobyt švédskeho lekára a botanika Carla Petera Thunberga (1743–1828), ktorý v Japonsku pôsobil v rokoch 1775–1776 a ktorý patrí medzi najdôležitejších západných učencov, ktorí Japonsko počas obdobia Edo navštívili a následne o ňom rozširovali povedomie na Západe. Okrem neho v holandských službách pôsobili aj iní škandinávski prírodovedci alebo vojaci.

⁹ Portugalsko sa spolu so svojimi kolóniami medzi rokmi 1580–1640 stalo *de facto* súčasťou Španielska a bolo teda zatiahnuté aj do jeho vojen.

¹⁰ Za významnejšiu vojenskú akciu Európanov v Japonsku možno označiť holandské ostreľovanie Šimabary na žiadosť šógunátu, ktoré prispelo k potlačeniu povstania. Keďže v tom čase v Európe prebiehala Tridsaťročná vojna (1618–1648) a povstanci boli konvertovaní na katolicizmus misionármi z Portugalska a Španielska, ktoré boli nepriateľmi Holandska, nemali Holanďania teda dôvod nepovažovať ich za nepriateľov. Zároveň si tým aj upevnili dôveru šógunátu.

¹¹ Na tomto mieste možno spomenúť vplyv anglického lodivoda Williama Adamsa (japonským menom Miura Andžin 三浦按針, 1564–1620), ktorý sa po príchode do Japonska ako člen posádky holandskej lode stal prekladateľom a poradcom zakladateľa šógunátu Tokugawu Iejasua 徳川家康 (1543–1616), a ktorý prispieval k protikatolíckym náladám v prospech Anglicka a Holandska. (MURDOCH, James and Isoh YAMAGATA. *History of Japan: During the Century of Early Foreign Intercourse (1542–*

spomenuté, nakoniec uspeli Holanďania. To im teda umožnilo stať sa jediným západným štátom, ktorý mal oficiálne povolený vstup do Japonska, a aj ho využíval. Neoficiálne sa ale táto možnosť zároveň rozšírila aj na jeho protestantských spojencov, ktorí boli v službách Východoindickej spoločnosti. Svoj skutočný pôvod však museli tajiť kvôli oficiálnemu zákazu vstupu pre všetkých okrem Holanďanov, pričom dorozumievacím jazykom tiež bola holandčina.

Obchodné misie ale neboli jediným cieľom holandských výprav. Obe strany mali tiež záujem o výmenu vedomostí a technických znalostí, čo znamenalo, že sa misii zúčastňovali aj európski učitelia, najmä lekári a prírodovedci, ktorí v krajine často pobudli aj niekoľko rokov a v rámci tzv. holandských štúdií (*rangaku* 蘭学) rozširovali jednak povedomie Japoncov o technickom pokroku v Európe a jednak povedomie Európanov o japonskej kultúre, písomníctve i vedomostiach. Holanďania taktiež povinne vysielali pravidelné posolstvá do Eda¹² – sídla vtedajšej vojenskej vlády – ktoré im umožnili bližšie nahliadnuť do japonského vnútrozemia a oboznámiť sa s chodom krajiny. Medzi rokmi 1641 a 1868 na Dedžime pôsobilo asi sto európskych lekárov a prírodovedcov zamestnaných Východoindickou spoločnosťou, medzi ktorými bolo okrem Holanďanov alebo Škandinávcov aj viacero Nemcov,¹³ ktorých činnosť významne prispela ku vzájomnému kontaktu medzi Japonskom a Západom.

Informácie o prvých Nemcoch v Japonsku pochádzajú ešte z obdobia pred uzavretím krajiny. Najneskôr v roku 1615 mal napríklad v Hirade na Kjúšú pôsobiť obchodník Marcus Symons (dátumy narodenia aj úmrtia nie sú známe), ktorého teda možno považovať za jedného z prvých – ak nie úplne prvého – z doložených Nemcov v Japonsku. Krajinu okrem neho pred uzavretím navštívilo aj niekoľko ďalších nemeckých dobrodruhov rôznych povolání,¹⁴ či už remeselníkov, vojakov alebo zbrojárův. V roku 1639 napríklad v Hirade pôsobil nemecký odlievač – pôvodom

1651) [online]. Kobe, 1903. [vid. 28. 2. 2019]. Dostupné z: <https://archive.org/details/historyofjapan02mu rd/page/n8>, s. 486–487, 500–501).

¹² V období Edo existoval tzv. systém striedavej služby (*sankin kótai* 参勤交代), ktorá bola povinná pre všetkých vazalov šógunátu. V rámci tohto systému vazali striedavo trávili rok v Ede a rok vo svojej provincii, čo malo slúžiť ako kontrolný mechanizmus vlády, keďže vazalov tieto cesty výrazne finančne vyčerpávali. Ich rodiny tiež ostávali v Ede ako rukojemníci a záruka voči rozpútaniu rebélie. Pre Holanďanov výpravy do Eda znamenali najmä ukážku úcty voči šógunátu. Ponúkali tiež príležitosť nadviazať bližší kontakt s učencami v centre politického diania.

¹³ KAST, s. 62.

¹⁴ KRAAS, Ernst. Deutsche in Japan 1600–1800. In: Ernst KRAAS und Yoshiki HIKI, eds. *300 Jahre deutsch-japanische Beziehungen in der Medizin/ Nichidoku igaku kōryū no 300 nen* [online]. Tokyo: Springer-Verlag, 1992. pp. 3–6. ISBN 978-4-431-68021-5. [vid. 2. 4. 2019]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=KpmiBwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false>; <https://www.springer.com/de/book/9784431680215>. s. 3.

z Württemberska – Hans Wolfgang Braun (1609– po 1653), ktorý odliet tri mažiare pre šóguna Tokugawu Iemicia 徳川家光 (1604–1651), čo dokazuje raný záujem Japonska o európsku vojenskú techniku.¹⁵ Z hľadiska výmeny informácií a udržiavania bližšieho kontaktu medzi oboma svetmi však boli oveľa významnejšie – a tiež lepšie zdokumentované – až návštevy nemeckých prírodovedcov v holandských službách po uzavretí krajiny.

Saský doktor Caspar Schamberger (1623–1706) do Japonska dorazil v auguste 1649 a bol pravdepodobne prvým lodným lekárom nemeckého pôvodu v službách Východoindickej spoločnosti. Medicínu študoval v cechu chirurgov v Lipsku, pričom množstvo lekárskeho skúseností získal aj ako poľný lekár na bojiskách Tridsaťročnej vojny. Do Edo dorazil ako člen holandskej misie v decembri 1649, vďaka svojim medicínskym úspechom tam však na pozvanie šľachty zotrval až do októbra 1650. Z Japonska nakoniec odišiel v novembri 1651, za dva roky svojho pôsobenia ale urobil na vládnucu triedu hlboký dojem. Jeho metódy sa tak dočkali stáleho uznania a po nasledujúce roky pretrvávali v podobe tzv. chirurgie casparskej školy (*Kasuparurjú geke* カスパル流外科), ktorej učenie zohralo významnú úlohu v medicínskom vzdelávaní japonských lekárov tohto obdobia.¹⁶

Schambergerova prítomnosť v Japonsku bola prelomová. Jeho úspechy na šógunátnom dvore pomohli upevniť holandskú prítomnosť v Japonsku a presvedčili vládných predstaviteľov o výhodách, ktoré plynuli z pokračovania kontaktov. Krátko po jeho odchode tak nastal rozmach obchodu s liečivami, medicínskym náčiním a knihami. Japonské kniežatá tiež začali na Dedžimu vysielat' svojich osobných lekárov, aby sa u cudzincov vzdelávali, čo bolo dovtedy nevídané. Všetky tieto procesy sa začali tesne po Chambergerovom pôsobení,¹⁷ ktoré teda – spolu so založením lekárskej školy

¹⁵ BOXER, Charles R. *Jan Compagnie in Japan, 1600–1850: An Essay on Cultural, Artistic & Scientific Influence Exercised by the Hollanders in Japan* [online]. Second revised edition. Springer Netherlands, 1950. ISBN 978-94-017-6147-5. [vid. 16. 4. 2019]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=7ePuCAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false>. s. 34–35.

¹⁶ KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 62; MICHEL-ZAITSU, Wolfgang. Glimpses of Medicine in Early Japanese-German Intercourse. In: *The Dawn of Modern Japanese Medicine and Pharmaceuticals – The 150th Anniversary Edition of Japan-German Exchange* [online]. International Medical Society of Japan, 2011, pp. 72–94. [vid. 2. 4. 2019]. Dostupné z: https://catalog.lib.kyushu-u.ac.jp/opac/opac_download_md/20441/early_medical_intercourse_en.pdf. s. 75–76.

¹⁷ Významnú úlohu v Chambergerovej činnosti a následnom rozmachu kontaktov zohral tiež generálny inšpektor (*ómeckue* 大目付) Inoue Masašige 井上政重 (1585–1661) z Takaoky, ktorý mal za úlohu držať nad Európanmi v Japonsku dohľad. Keďže si ale uvedomoval výhody plynúce z kontaktu s nimi, opatrné prijímanie zahraničných vedomostí podporoval. Práve on tiež Chambergera šľachte v Ede odporučil a celý proces tým spustil. (MICHEL-ZAITSU, s. 77).

nesúcej jeho meno – vďaka tomu možno označiť za zlomový bod, ktorý bol úplným počiatkom holandských štúdií samotných.¹⁸

Jedným z najznámejších nemeckých lekárov v Japonsku obdobia Edo, ktorý sa tiež výrazne pričínal a formovanie obrazu Japonska na Západe, bol vestfálsky chirurg Engelbert Kämpfer (1651–1716). Medicínu študoval na rôznych školách a univerzitách v Nemecku a Poľsku,¹⁹ pričom na Dedžime pôsobil ako lekár v rokoch 1690–1692. Okrem samotnej prírodovedeckej činnosti vypracoval aj detailný opis stanice v tomto období, ktorý významne približuje, ako život na nej vyzeral. Počas svojich návštev Eda však Japoncov nevyučoval ani veľmi neprijímal pacientov. Zaoberal sa totiž najmä štúdiom akupunktúry, japonskej flóry – pričom opísal niekoľko pre Európanov neznámych druhov – a japonskej spoločnosti.²⁰ Jeho najvýznamnejším pričinením je dielo *História Japonska*,²¹ ktoré priblížilo japonské reálie Európanom a výrazne formovalo európsku mienku k Japonsku ako takému.²²

Kämpfer informácie o Japonsku získaval nielen priamym štúdiom ale aj počas rozhovorov so svojimi pacientmi a prekladateľmi, najmä Imamurom Eiseiom 今村英生 (1671–1736), ktorí mu často dodávali poznatky z oblasti japonskej geografie a domácich zvykov. Informácie tohto typu mali navyše pre cudzincov ostať skryté a ich šírenie bolo prísne trestané, čo len potvrdzuje ich hodnotnosť. Celkom sa zúčastnil dvoch ciest do Eda, ktoré boli hlavným zdrojom jeho poznatkov o živote v Japonsku mimo holandskej stanice. Umožnili mu tiež byť svedkom chovania a pohľadu Japoncov na cudzincov v tomto období, ktoré bolo skôr posmešné. Taktiež sa mu podarilo tajne zmapovať cestu z Nagasaki do Eda za pomoci kompasu.²³

¹⁸ MICHEL-ZAITSU, s. 77–79.

¹⁹ Kämpfer je považovaný za jedného z prvých nemeckých cestovateľov. Počas štúdií v jeho rodnom meste prebiehal hon na čarodějnice, ktorému padlo za obeť mnoho členov jeho rodiny. Pravdepodobne aj z tohto dôvodu teda štúdiá strávil na viacerých školách v Hamelne, Lüneburgu, Lübecku a Gdansku. Následne študoval aj v Thorne, Krakove a Königsbergu, pričom počas pôsobenia v Uppsale sa stal členom švédskej misie do Perzie, kde sa pripojil k Holandskej Východoindickej spoločnosti. V jej službách sa cez Perziu, Srí Lanku, Vietnam a Sumatru dostal do Batavie a odtiaľ do Japonska. (KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 66).

²⁰ KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 72.

²¹ Dielo bolo pôvodne napísané v nemčine pod názvom *Dnešné Japonsko (Heutiges Japan)*, prvýkrát však bolo publikované až v anglickom preklade ako *History of Japan* v roku 1727. Po Kämpferovej smrti na koliku boli totiž v roku 1725 jeho súkromné spisy predané jeho dedičmi Britskému múzeu a krátko nato preložené. (KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 67).

²² KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 62.

²³ KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 67–68; JANSEN, Marius B. *The Making of Modern Japan*. Third printing. Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press, c2000. ISBN 0-674-00991-6. s. 83–84.

Okrem botanických objavov bolo pre západný svet Kämpferovo dielo významné tiež tým, že ponúklo nový pohľad na Japonsko očami protestanta. Dovtedajšie katolícke opisy krajiny boli totiž pomerne jednostranné a krajinu aj vďaka prenasledovaniu kresťanov vyobrazovali ako démonickú. Kämpfer naopak Japonsko obdivoval a s jeho politikou – vrátane politiky izolácie²⁴ – súhlasil. Jeho nekatolícky pohľad a opis japonskej spoločnosti, náboženstva a štátnej moci bol tiež populárny vďaka vtedajšiemu rozmachu osvietenských myšlienok v Európe, pod ktorých vplyvom sa japonská politika a spoločnosť stala témou pre viacerých osvietenských filozofov,²⁵ pričom si často získala uznanie. Aj vďaka Kämpferovmu dielu teda postupne dochádzalo k prehodnocovaniu starých názorov na Japonsko, čo viedlo k obnovenému záujmu o túto krajinu a nevyhnutne – aj keď vzhľadom na názory Kämpfera a európskych osvietenských filozofov skôr paradoxne – k nemu opäť upriamilo pohľad západných veľmocí.

Asi najvýznamnejším spomedzi nemeckých učencov, ktorí v Japonsku pôsobili počas obdobia Edo, bol bavorský vojenský lekár a botanik Philipp Franz von Siebold (1796–1866). Medicínu pôvodne študoval na univerzite vo Würzburgu, pričom k Holandskej Východoindickej spoločnosti sa pripojil v roku 1822. Behom svojho aktívneho pobytu na Dedžime v rokoch 1823–1828 vykonal mnoho štúdií japonských reálií aj miestnej flóry a fauny. Dostal dokonca povolenie na otvorenie medicínskej

²⁴ Na tomto mieste možno spomenúť, že samotný termín *sakoku* bol po prvýkrát použitý v roku 1801 a to práve v japonskom preklade časti Kämpferovej *Histórie Japonska*, ktorú do Japonska – v holandskom preklade z rokov 1729 a 1733 – spätne priviezli Holanďania. Prekladateľom bol učenec *rangaku* Šizuki Tadao 志筑忠雄 (1760–1806), pričom pasáž o Kämpferovom obdive voči uzavretiu krajiny bola vydaná práve po názvom *Sakokuron* 鎖国論. Kämpferovo dielo tak nakoniec nepriamo prispelo aj k formovaniu japonskej slovej zásoby termínom, ktorý sa používa dodnes. (GUNN, Geoffrey C. *First Globalization: The Eurasian Exchange, 1500–1800* [online]. New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2003. ISBN 978-0-7425-2662-4. [vid. 2. 4. 2019]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=4gQV2V01Y6UC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>. s. 151).

²⁵ Napríklad Voltaire (1694–1778) považoval Japonsko za krajinu, v ktorej právnom poriadku boli zhmotnené zákony prírody. Zmienka o Japonsku – konkrétne o praktike rituálneho pošliapania svätých obrázkov na dôkaz zrieknutia sa katolicizmu, tzv. *fumie* 踏み絵 – sa tiež nachádza v jeho diele *Candide* (1757). Obdiv k politike izolácie vyjadril napríklad Immanuel Kant (1724–1804), ktorý vo svojom diele *K večnému mieru (Zum ewigen Frieden)*, 1795) Európanov označuje za votrelcov a väzenský dozor, ktorý nad nimi Japonci v Dedžime držali, za múdre rozhodnutie. Podobný názor ešte v roku 1770 vyjadril aj Denis Diderot (1713–1784), ktorý Európanov považoval za „*priveľmi nebezpečných hostí*.“ Na druhej strane, Charles de Montesquieu (1689–1755) – ktorý v rámci svojej idey sociálnej geografie, podľa ktorej sa politické a myšlienkové smerovanie ľudí formuje podľa klimatických podmienok v oblastiach, kde žijú, považoval Aziatov za prirodzene náchylných k tyranii – zase Japonsko kritizoval ako obzvlášť despotickú ázijskú diktatúru, kde kruté zákony neslúžia k náprave spoločnosti, ale k zachovaniu autoritárskeho postavenia panovníka. Manuskript Kämpferovej *Histórie Japonska* sa tiež považuje za jeden zo zdrojov, ktorý Jonathan Swift (1667–1745) použil pri písaní svojho satirického diela *Gulliverove cesty (Gulliver's Travels)*, 1726, rozšírené v roku 1735), a to najmä v prípade tretej cesty, ktorá sa čiastočne odohráva v Japonsku. (GUNN, s. 55, 149–152).

školy, ktorú navštevovalo 56 žiakov.²⁶ Krátko po príchode tiež nadviazal vzťah s miestnou kurtizánou menom Kusumoto Taki 楠本滝 (1807–1865), ktorá mu neskôr porodila dcéru. Udržiaval aj pravidelné kontakty s vedcami na Západe, s ktorými svoju prácu konzultoval, pričom spolu so svojimi študentmi, ktorých podporoval v písaní esejí o Japonsku, publikovali články v európskych periodikách. V Japonsku taktiež uskutočnil niekoľko operácií a pokúsil sa zaviesť očkovanie proti kravským kiahňam, jeho pokus sa však skončil neúspechom, keďže látka neprežila cestu z Batavie.²⁷

Osudnými sa pre Siebolda stali udalosti po ceste do Eda z roku 1826,²⁸ dnes známe ako Sieboldov incident (*Šiboruto džiken* シーボルト事件). Medzi učencami na oboch stranách v tomto období totiž prebiehala vzájomná výmena študijných materiálov, pričom Siebold svojim japonským kolegom zaobstarával holandské preklady anglických a ruských vedeckých diel, výmenou za ktoré sám od nich získaval domáce materiály pre svoje ďalšie štúdium.²⁹ Týmto spôsobom sa mu dostali do rúk mapy Japonska a jeho severných ostrovov, ktoré mu daroval jeho priateľ a významný astronóm Takahaši Kagejasu 高橋景保 (1785–1829). Keďže ale takéto šírenie tajných informácií bolo prísne zakázané, tak bol nakoniec Siebold po odhalení celej záležitosti internovaný a jeho žiaci i priatelia zatknutí. Ešte pred zatknutím sa mu však podarilo vytvoriť kópie najdôležitejších materiálov a bezpečne ich ukryť na holandskom veliteľstve. Horšie dopadol samotný Takahaši a 23 zo Sieboldových žiakov, ktorí ročné vypočúvanie a mučenie neprežili – podľa niektorých verzí boli donútení spáchať samovraždu. Samotný Siebold bol v októbri 1829 z Japonska vykázaný za špionáž³⁰ v prospech Ruska.³¹ Jeho rodina v krajine zostala, pričom dcéra Kusumoto Ine 楠本イネ (1827–1903) išla v šľapajach svojho otca a s pomocou jeho bývalých žiakov behom

²⁶ JANSEN, s. 84.

²⁷ Prvé úspešné očkovanie proti (pravým) kiahňam v Japonsku uskutočnil v roku 1849 – za použitia vakcíny proti kravským kiahňam – až iný nemecký lekár v holandských službách a to Otto Gottlieb Mohnike (1814–1887), ktorý pochádzal z Pomoranska. (KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 77).

²⁸ KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 77.

²⁹ JANSEN, s. 267.

³⁰ BROWN, Yu-Ying. The von Siebold Collection from Tokugawa Japan: I. Dr. Philipp Franz von Siebold's Career in the Orient. *The British Library Journal* [online]. British Library. Autumn 1975, Vol. 1, No. 2, pp. 163–170. [vid. 5. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.bl.uk/eblj/1975/articles/pdf/article16.pdf>. s. 167.

³¹ Informácie a mapy severných oblastí Japonska boli strážené kvôli ruským základniam na Sibíri, odkiaľ mohli Rusi potenciálne na Japonsko zaútočiť.

nasledujúcich rokov ako jedna z prvých japonských žien vôbec – ak nie ako úplne prvá – študovala medicínu a najmä gynekológiu.³²

Siebold sa po vyhnaní z Japonska vrátil do Európy a niekoľko nastávajúcich desaťročí spracovával svoje poznatky o japonskej flóre a faune, spoločnosti, kultúre i geografii. Plodom tejto práce bolo niekoľko kníh,³³ ktoré západné povedomie o Japonsku výrazne prehĺbili.³⁴ Siebold sa tak stal uznávanou autoritou na Japonsko, pričom tiež roky apeloval na Holandsko a Rusko o bližšie nadviazanie vzťahov s ním. Jeden z jeho asistentov Johann Hoffmann (1805–1878) zas v roku 1855 v holandskom Leidene otvoril vôbec prvý kurz japonskej filológie na Západe.³⁵

Vzťahy Japonska s nemeckými štátmi skrze návštevy učencov nemeckého pôvodu počas obdobia Edo možno z dôvodu neexistencie centrálnej nemeckej vlády označiť za neoficiálne. Nemeckí učitelia navyše v krajine pôsobili pod zástavou Holandska, pričom svoju nemeckú identitu a jazyk museli skrývať. Kontakty však predstavovali obojstranné výhody. Kým pre Japonsko znamenali aspoň nejaké spojenie so Západom a jeho napredujúcim technickým i medicínskym pokrokom, pre Západ – a nemecké krajiny – znamenali príležitosť k obchodu i kontakt s exotickým, neznámym a neprebádaným územím, ktoré v sebe skrývalo potenciál pre hlbší prieskum a objavenie pre Európanov neznámych vedomostí i pohľadov na svet.

Je dôležité si uvedomiť, že vedecko-medicínsky pokrok v Európe bol v 17. storočí ešte len vo svojich počiatkoch. Predchádzali mu totiž celé storočia obmedzovania slobodného myslenia a pokroku zo strany povier i náboženských doktrín.³⁶ K občasným vedeckým pokrokom dochádzalo často až vďaka vplyvom z Východu, napríklad v podobe štúdií arabských lekárov a ich objavov v období stredoveku. Počas náboženských vojen 16.–18. storočia medzi rozkolnými kresťanskými skupinami – a tiež islamskými mocnosťami z Blízkeho východu – však k mierovej výmene objavov alebo vedomostí veľmi nedochádzalo. Preto predstavovalo Japonsko a Ďaleký východ všeobecne priestor, ktorého rozvinuté spoločnosti mohli potenciálne nasýtiť túžby

³² KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 77–78.

³³ Diela ako *Nippon* (v siedmich zväzkoch), *Bibliotheca Japonica* (v šiestich zväzkoch), *Flora a Fauna Japonica* (v dvoch a piatich zväzkoch) a podobne. (KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 78).

³⁴ KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 78.

³⁵ BROWN, s. 167.

³⁶ Martin Luther (1483–1546) bol napríklad známy tým, že opovrhoval filozofmi pre ich uprednostňovanie rozumu pred vierou a lekármi, ktorých považoval za šarlatánov, pretože veril tomu, že choroby spôsobujú démoni, s ktorými doktori zameraní na materiálny svet nedokážu zápasiť. Prenasledovanie mysliteľov a vedcov katolíckou cirkvou je taktiež všeobecne známe.

a potreby Európanov po hlbších vedeckých poznatkoch. V prípade nemeckých učencov v Japonsku je teda dôležité podotknúť ich zameranie na prírodné vedy a najmä medicínu, ktoré predstavovali hlavné oblasti záujmu oboch strán. Kým Japonci študovali západné znalosti a technické výdobytky, Európania skúmali akupunktúru, rastlinstvo a japonské medicínske vedomosti všeobecne.

1.2 Otvorenie krajiny a obdobie *bakumacu*³⁷

Hoci Holanďania držali monopol na kontakt s Japonskom po viac ako 200 rokov, ani zďaleka neboli jediní, kto sa s ním snažil nadviazať kontakty. Behom 19. storočia došlo k viacerým pokusom západných mocností – ako napríklad Ruska, Veľkej Británie alebo USA – o vybudovanie politických a obchodných vzťahov, Japonsko sa však všetkým týmto snahám bránilo. K jeho úplnému otvoreniu došlo až po hrozbe násillia – konkrétne ostreľovania Eda – zo strany USA po dvoch misiách komodora Matthewa Perryho (1794–1858) z rokov 1853 a 1854.

Komodor Perry sa rozhodol pre ráznu a agresívnu akciu a na rozdiel od Holanďanov, ktorí sa podriadili podmienkam šógunátu vo všetkých ohľadoch, donútil on šógunát podriaďiť sa jeho vôli. Holandská podriadenosť japonskej vláde bola tiež dôvodom, prečo sa nespoliehal na ich pomoc pri otvorení krajiny svetu, ale namiesto toho zvolil vlastné prostriedky.³⁸ Istý podiel na Perryho výprave mohol mať vďaka svojej práci aj Siebold, ktorého sám Perry vo svojom *Rozprávání o výprave americkej eskadry do Číny a Japonska* (1856)³⁹ označil za najväčšiu autoritu na Japonsko, pričom vyzdvihol práve Sieboldovo dielo *Nippon*. Okrajovo spomína tiež Kämpfera a iných učencov v holandských službách, tí však na rozdiel od Siebolda podľa neho nedodali najdôležitejšie a najžiadanejšie informácie.⁴⁰

Samotný Siebold sa pokúšal za každú cenu zúčastniť už Perryho prelomovej misie do Japonska, Perry to ale odmietal jednak pre Sieboldovo neslávne vyhostenie a jednak preto, lebo ho považoval za ruského špióna. Siebold následne trval na tom, že mal vedúci podiel na úspechu Perryho misie a dožadoval sa náležitého uznania, to ale Perry

³⁷ Výraz *bakumacu* 幕末 (prenesene „koniec šógunátu“) sa používa na označenie posledných rokov existencie šógunátu Tokugawa od otvorenia Japonska až po zánik šógunátu (1853–1868).

³⁸ KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 70.

³⁹ Celý pôvodný názov znie *Narrative of the Expedition of an American Squadron to the China Seas and Japan: Performed in the Years 1852, 1853, and 1854, Under the Command of Commodore M.C. Perry, United States Navy, by Order of the Government of the United States*. Dostupné z: <https://archive.org/details/narrativeofexped0156perr/page/n5>. Zmienka o Sieboldovi sa nachádza na strane 4.

⁴⁰ BROWN, s. 168

tiež poprel.⁴¹ Napriek tomu ale Sieboldovi nemožno uprieť aspoň čiastočný podiel na sprístupnení Japonska svetu prostredníctvom jeho diela a lobistickej činnosti, ktoré priblížili miestne reálie a odhalili potencionálne výhody kontaktu.

Siebold sa do Japonska vrátil až v roku 1859, a to opäť pod zástavou Holandska, ktoré rok predtým s Japonskom podpísalo novú obchodnú zmluvu. Sprevádzal ho aj jeho syn Alexander von Siebold (1846–1911),⁴² ktorý neskôr pôsobil ako vyslanec Veľkej Británie.⁴³ Okrem opätovného stretnutia Siebolda s jeho dcérou a podpore jej ďalšieho štúdia i lekárskej činnosti, tento návrat predstavoval aj druhú fázu jeho kariéry v Japonsku.

Siebold sa v Japonsku pokúsil znovu presadiť najprv v službách Holanďanov, tí ho však po dvoch rokoch prepustili ako zastaraného a neefektívneho poradcu. Následne pracoval ako poradca šógunátneho ministra pre zahraničné záležitosti Andóa Nobumasua 安藤信正 (1819–1871), z tejto služby bol ale tiež po siedmich mesiacoch prepustený. Svoj podiel na tom mal rastúci odpor voči západným osobám v krajine a tiež nepriateľskí úradníci šógunátu, ktorí sa ho vedome snažili zbaviť. Pre túto príležitosť využili pokus o atentát na Andóa,⁴⁴ po ktorom bol Siebold zbavený funkcie.⁴⁵ Sklamany Siebold následne Japonsko v máji 1862 opustil a odišiel do Batavie, pričom do Európy sa vrátil v novembri 1863 a s hodnosťou generálmajora bol z holandských služieb definitívne prepustený.⁴⁶

Posledné tri roky života Siebold strávil snahami o vstup do služieb ostatných západných mocností a pokusmi zúčastniť sa ich misií do Japonska, v čom ho zastavila až smrť – krátko pred vymenovaním do funkcie konzultanta pre kontakty s Japonskom na dvore francúzskeho cisára Napoleona III. (1808–1873).⁴⁷ Do Japonska sa už teda nikdy nevrátil. Jeho vplyv a učenie ale pokračovalo aj naďalej minimálne v osobe jeho dcéry Ine, ktorá s pomocou svojho nevlastného brata v roku 1870 založila gynekologickú kliniku v Tokiu a istý čas pôsobila aj ako lekárka na cisárskom dvore.⁴⁸

⁴¹ BROWN, s. 168–169.

⁴² Sieboldov syn Alexander pochádzal zo vzťahu s Helenou von Gagern (1820–1877), s ktorou sa Siebold oženil v Berlíne v roku 1845 a s ktorou mal dokopy päť detí. (KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 78).

⁴³ KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 79.

⁴⁴ Udalosť je známa ako incident pred bránou Sakašita (*Sakašitamongai no hen* 坂下門外の變, 13. 2. 1862).

⁴⁵ BROWN, s. 169.

⁴⁶ KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 79.

⁴⁷ BROWN, s. 169.

⁴⁸ KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 78.

Otvorenie Japonska svetu nasledovalo obdobie prieniku západných krajín, uzatvárania vynútených zmlúv a príchodu veľkého počtu cudzincov do krajiny. Nové kontakty so západnými mocnosťami navyše vyniesli na svetlo japonskú technologickú a spoločenskú zaostalosť a tým pádom aj slabosť voči vonkajším nepriateľom. Šógunát sa snažil udržať naďalej pri moci a na rapidne zmeny reagoval urýchlenými reformami, vysielaním posolstiev do západných krajín a pozývaním zahraničných poradcov (*ojatoi gaikokudžin* 御雇い外国人), najmä z radov hlavných veľmocí – USA, Veľkej Británie a Francúzska. Tieto náhle zmeny viedli k rozdeleniu japonskej spoločnosti na tábory podporovateľov a odporcov Západu.

Spomedzi nemeckých štátov uzavrelo po problematických vyjednávaniach voči Japonsku nevýhodnú zmluvu aj Prusko, ktoré v roku 1860 vyslalo ako posolstvo flotilu štyroch lodí pod vedením grófa Friedricha zu Eulenburg (1815–1881).⁴⁹ Za komplikáciami pri vyjednávaniach stáli nepriateľské nálady zo strany Japoncov, ktorí sa už voči takémuto západnému jednaniu stavali na odpor. Panovala tiež atmosféra strachu po nedávnej vražde kancelára šógunátu Iiho Naosukeho 井伊直弼 (1815–1860), ktorého zavraždili samuraji nespokojní s jeho politikou ústupkov západným mocnostiam.⁵⁰ Rokovania taktiež spomalila protestná samovražda⁵¹ šľachtica Horiho Tošihira 堀利熙 (1818–1860), ktorý bol jednou z vedúcich postáv na strane japonskej diplomacie. Počas neskorších vyjednaní bol zas protizápadnými extrémistami zavraždený holandsko-americký prekladateľ pruskej misie Henry Heusken (1832–1861). Vyjednávania sa kvôli týmto incidentom nakoniec natiahli na štyri mesiace, doslova krvou vykúpená zmluva bola však napokon v januári 1861 definitívne podpísaná.⁵²

Vzhľadom na to, že prusko-japonská zmluva z roku 1861 predstavuje prvý úspešný oficiálny kontakt akéhokoľvek z vtedajších nemeckých štátov s Japonskom, možno jej podpísanie pokladať za počiatok moderných japonsko-nemeckých vzťahov.

⁴⁹ HESSELINK, Reinier H. The Assassination of Henry Heusken. *Monumenta Nipponica* [online]. Sophia University. Autumn 1994, Vol. 49, No. 3, pp. 331–351. [vid. 4. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2385453>. s. 332.

⁵⁰ Udalosť je známa ako incident pred bránou Sakurada (*Sakuradamongai no hen* 桜田門外の変, 24. 3. 1860).

⁵¹ Jednalo sa o tzv. *funši* 憤死, kedy spáchaním rituálnej samovraždy *seppuku* 切腹 príslušník vojenskej vrstvy vyjadril svoj nesúhlas s vývojom situácie.

⁵² WATTENBERG, Ulrich. Germany. 7–28 March, 15–17 April, 1–8 May 1873. In: Ian NISH, ed. *The Iwakura Mission to America and Europe: A New Assessment*. Richmond, Surrey: Japan Library, 1998, pp. 71–79. ISBN 0-203-98563-X. s. 71.

Rok po podpísaní zmluvy bol tiež jeden z účastníkov rokovaní diplomat Max von Brandt (1835–1920) vymenovaný za prvého pruského konzula v Japonsku.⁵³

Prusko bolo napriek svojej menšej rozlohe, zväčša pevninskom charaktere a prakticky úplnej neexistencii zámorských kolónií uznávanou vojenskou autoritou na európskom kontinente s výrazným potenciálom do budúcnosti. Zároveň sa snažilo svoje slabiny zredukovať a upevniť svoju pozíciu medzi západnými veľmocami vytvorením loďstva a spustením vlastnej kolonizačnej činnosti v zámorí, čo mu umožnili čerstvo dobyté územia pri Severnom mori.⁵⁴ Japonsko pre Prusko teda predstavovalo zaostalú zámorskú krajinu vhodnú pre nevyrovnaný obchod a potenciálne aj kolonizáciu. Z pohľadu Japonska bola zase vysoko cenená kvalita a úspechy pruských a všeobecne nemeckých učencov na poli medicíny, čo primälo šógunátnu vládu k tomu, aby v roku 1862 vyslala delegáciu japonských lekárov do pruského Berlína. Táto cesta bola súčasťou prvej modernej japonskej zahraničnej misie do Európy,⁵⁵ ktorú viedol knieža Takeučí Jasunori 竹内保徳 (1807–1867) a počas ktorej japonskí vyslanci navštívili ďalších päť európskych krajín, konkrétne Veľkú Britániu, Holandsko, Francúzsko, Portugalsko a Rusko.⁵⁶

Politická nestabilita v Nemecku však spôsobila, že k výraznej činnosti Nemcov počas posledných rokov šógunátu nedošlo. Prebiehala totiž vtedy séria vojen za účelom zjednotenia nemeckých štátov do jedného celku, ktorá mala niekoľko fáz. Vedúcim hráčom v týchto vojnách bolo práve Prusko, ktoré sa pod vedením predsedu vlády Otta von Bismarcka (1815–1898) a kráľa – neskôr tiež cisára – Wilhelma I. (1797–1888) ako najmocnejšie z nemeckých štátov zhostilo úlohy zjednotiteľa krajiny, a to vojenskou

⁵³ HAKOISHI Hiroshi. The Image of Prussia in Japan during the Boshin War (1868–1869). In: Sven SAALER, Kudō AKIRA and Tajima NOBUO, eds. *Mutual Perceptions and Images in Japanese-German Relations, 1860–2010* [online]. Leiden, Boston: Brill, 2017, pp. 110–134. ISBN 978-90-04-34542-3. [vid. 5. 10. 2018]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=rOEzDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>. s. 113–114.

⁵⁴ WATTENBERG, s. 71.

⁵⁵ V japončine „misia do Európy za éry Bunkjú“ (*Bunkjú ken'ó šisecu* 文久遣欧使節, 1862). Výprava sa tiež označuje ako „prvá misia do Európy“ (*Dai ikkai ken'ó šisecu* 第1回遣欧使節), toto označenie je však zavádzajúce, keďže v skutočnosti bola až treťou takouto misiou. Predchádzali jej totiž dve výpravy zo 16. a 17. storočia, ktoré Japonci uskutočnili za účelom bližšieho kontaktovania európskych kresťanských mocností i pápeža ešte pred uzavretím krajiny a definitívnym postavením kresťanstva mimo zákon. Konkrétne išlo o tzv. misiu za éry Tenšó (*Tenšó no šisecu* 天正の使節, 1582) a tzv. misiu do Európy za éry Keičó (*Keičó ken'ó šisecu* 慶長遣欧使節, 1613–1620), na Západe tiež známu ako Hasekurova misia podľa jej vodcu, kniežaťa Hasekuru Cunenagu 支倉常長 (1571–1622).

⁵⁶ KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part I, s. 63; TORIMOTO Ikuko. *Okina Kyūin and the Politics of Early Japanese Immigration to the United States, 1868–1924* [online]. Jefferson: McFarland & Company Inc, 2017. [vid. 9. 3. 2019]. Dostupné z: https://books.google.sk/books?id=zpkZDgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summ ary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. s. 24.

cestou. Prvým veľkým úspechom na ceste k zjednoteniu bolo vytvorenie Severonemeckého spolku v roku 1867 pod pruským vedením, čo umožnila porážka Rakúskeho impéria po bitke pri Hradci Králové z 3. júla 1866.

Problém pri počiatkových prusko-japonských kontaktoch predstavovala aj jazyková bariéra. Prvé diplomatické jednania so západnými veľmocami prebiehali v holandčine ako jedinom pre Japoncov vtedy známom západnom jazyku. Časom došlo k uplatneniu angličtiny a francúzštiny, pruskí vyslanci teda vymáhali používanie nemčiny, keďže to považovali za znak prestíže a uznania. Prejavili tiež záujem o otvorenie škôl pre japonských študentov a vyslanie pruských učiteľov do Japonska, nepokojmi zmietaný šógunát na tieto požiadavky ale reagoval veľmi pomaly. K rozhodnutiu a konečnej finančnej záruke, ktorú nakoniec šógunátna vláda odsúhlasila v januári 1868, tak došlo príliš neskoro, keďže to bolo jedno z posledných rozhodnutí, ktoré táto vláda prijala.⁵⁷

Neustále prenikanie cudzích vplyvov do Japonska bolo v konzervatívnych kruhoch považované za neschopnosť šógunátu brániť krajinu, čo prispelo k snahám zvrhnúť ho a obnoviť vládu cisára ako právoplatného vládcu. Zjednotené rebelujúce kniežatstvá nakoniec proti šógunátu otvorene povstali v rámci aliancie Saččo⁵⁸ (*Saččo dómei* 薩長同盟) a pod heslom obnovenia moci cisára a vyhnanja cudzincov (*sonnó džói* 尊皇攘夷) ho po roku bojov v tzv. vojne Bošin (*Bošin sensó* 戊辰戦争, 1868–1869) porazili. Po takmer siedmich storočiach diktatúr, kedy skutočnú moc držali členovia vojenských rodov v rámci duálneho systému vlády,⁵⁹ sa teda jedinými priamymi panovníkmi v krajine opäť stali príslušníci cisárskeho rodu.

Zapojenie Pruska vo vojne Bošin je otázne. Revolučná vláda vyžadovala od západných mocností, aby s šógunátom neobchodovali, Prusko však toto naliehanie odmietlo. Tento prístup vyvolal na strane spojencov šógunátu nádej na podporu v zahraničí, ktorú sa aj následne zúfalo snažili získať. Kniežatá napríklad viedli tajnú komunikáciu s konzulom Brandtom, ktorému vysielali listy, v ktorých ho žiadali o uzavretie spojenectva. Tieto dokumenty však boli nakoniec zhabané a zverejnené, čo

⁵⁷ JONES, H. T. Bakumatsu Foreign Employees. *Monumenta Nipponica* [online]. Sophia University. Autumn 1974, Vol. 29, No. 3, pp. 305–327. [vid. 4. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2383670>. s. 323–324.

⁵⁸ Názov pozostáva zo skĺbenia mien dvoch vedúcich kniežatstiev revolúcie – Sacumy a Čošú. Na ich strane tiež bojovali kniežatstvá Tosa a Saga.

⁵⁹ Existovali celkom tri šógunáty: Kamakura (*Kamakura bakufu* 鎌倉幕府, 1192–1333), Ašikaga (*Ašikaga bakufu* 足利幕府, 1338–1573) a Tokugawa. Počas ich fungovania cisári ostávali oficiálnou hlavou štátu, čo teda formovalo duálny charakter vlády, v skutočnosti ale smer krajiny určovali ambície vojenskej šľachty, keďže cisári v rukách reálnu moc nemali a boli najmä náboženskou autoritou.

vyvolalo ďalšiu nedôveru voči Prusom. Oficiálne ale Prusi akékoľvek obojstranné kontakty s šógunátnou stranou popierali, v čom im napomohla aj neexistencia priamych dôkazov o ich aktívnom zapojení do protirevolučnej činnosti.

V rámci pruského zapojenia do vojny Bošin tiež dobové periodiká a iné dokumenty spomínajú činnosť bratov Heinricha a Eduarda Schnellovcov,⁶⁰ ktorí počas bojov slúžili kniežatám na strane šógunátu. Heinrich pôvodne pracoval na pruskom konzuláte v Ósake, v januári 1868 sa ale funkcie vzdal. Následne odišiel na sever a pôsobil ako vojenský poradca v kniežatstve Aizu, kde vystupoval ako „pruský generál.“ Stal sa aj oficiálnym vazalom miestneho kniežaťa, pričom dostal japonské meno Hiramacu Buhei 平松武兵衛, získal samurajské právo nosiť dva meče a oženil sa. Eduard pôsobil ako dodávateľ zbraní a zásob, pričom vystupoval ako „holandský obchodník.“⁶¹

Behom chaosu vojny boli bratia Schnellovci japonskými periodikami viackrát chybné označení za Turkov, Rusov, Talianov alebo Holanďanov – prípadne bola činnosť jedného brata pripisovaná druhému a naopak alebo boli dokonca omylom pokladaní iba za jednu osobu – po prevalení ich pruskej identity však boli ich aktivity novinami často považované za súčasť oficiálnej zahraničnej politiky Pruska. Revolučná vláda však verejne takéto obvinenia nikdy nevzniesla. Vďaka neexistencii priamych dôkazov a úspešnej výpovedi Eduarda Schnella pred súdom po skončení vojny – pred ktorým navyše stál pod svojou krycou identitou ako „holandský obchodník“ a jeho prípad bol tak nahlásený na holandský konzulát – nakoniec teda nebola preukázaná žiadna protivládna činnosť. Heinrich, na druhej strane, hneď po skončení vojny spolu so svojou japonskou rodinou ušiel do USA. V konečnom dôsledku tak nebolo potvrdené žiadne oficiálne naviazanie pruskej vlády ani na spojencov šógunátu, ani na oboch bratov, ktorí mali jednať ako nezávislí podnikatelia.⁶² Porážka šógunátu na konci vojny

⁶⁰ V japončine *Šuneru/ Suneru kjódai* シュネル/スネル兄弟. Osudy oboch bratov sú pomerne nejasné. Nie sú presne známe dátumy ich narodenia ani úmrtia (iba sa predpokladá, že v čase svojej činnosti v Japonsku mohli mať po tridsiatke) a taktiež nie je úplne známa ich štátna príslušnosť. Ich rodičia pravdepodobne pochádzali z Hessenska, ktoré sa neskôr stalo súčasťou Pruska, čo by mohlo svedčiť o ich pruskom občianstve. Heinrich sa ale narodil v Batavii, kde v holandskej armáde slúžil ich otec, pričom obaja bratia boli tiež vzdelávaní v Holandsku a sami neskôr pôsobili v holandských službách, čo otvára možnosť ich holandskej štátnej príslušnosti. Pre zjednodušenie ich ale možno označiť za Prusov. (HAKOISHI, s. 114–115).

⁶¹ HAKOISHI, 114.

⁶² Samozrejme, stále existuje možnosť, že bratia skutočne boli agentmi Pruska – keďže existujú dobové dokumenty potvrdzujúce, že Brandt skutočne bol v kontakte s šógunátnou stranou – a celá aféra bola neskôr po porážke šógunátu ututlaná. Eduard Schnell sa po vojne nakoniec pridal k svojmu bratovi a Japonsko spolu so svojou japonskou rodinou definitívne opustil. Obaja bratia potom krátko viedli kolóniu japonských prisťahovalcov v Kalifornii, tzv. Wakamatsu Colony, ktorá predstavovala prvé japonské

Bošin a kontroverzie ohľadom činnosti konzula Brandta a bratov Schnellovcov teda nakoniec nemeckú prítomnosť v Japonsku výrazne neohrozili, a nastolenie novej vlády znamenalo počiatok novej kapitoly japonsko-nemeckých vzťahov.

Po skončení vojny Bošin sa nová vláda cisára Mucuhita 睦仁 (1852–1912)⁶³ vybrala diametrálne odlišným smerom, ako rebeli čakali. Už v apríli 1868 bola vydaná tzv. Cisárska prisaha o piatich článkoch (*Gokadzó no goseimon* 五箇条の御誓文), v ktorej sa cisár a nová vláda symbolicky zaviazali k zmenám v riadení štátu a hierarchii spoločnosti. Medzi hlavné body článkov patrilo odstránenie nespravodlivosti pri správe štátu, šanca na plnohodnotný život pre všetkých, podiel verejných zhromaždení na vláde a najmä prísľub, že krajina bude zmodernizovaná s pomocou zahraničných poznatkov.⁶⁴ Namiesto vyhnania cudzincov teda nové vedenie vo vzťahoch so Západom pokračovalo a snažilo sa z nich vyťažiť maximum, aby pozíciu Japonska voči zaoceánskym veľmociam posilnilo. Začalo sa tzv. obdobie osvietenej vlády – *Meidži džidai* 明治時代 (1868–1912), počas ktorého sa hlavnou prioritou stala práve ďalšia modernizácia krajiny.

osídlenie v Amerike. Medzi prisťahovalcami boli aj bývalí vazali šógunátu z kniežatstiev, v ktorých bratia pôsobili. Po rozpade kolónie iba po dvoch rokoch činnosti už ďalšie osudy bratov nie sú známe. (HAKOISHI, s. 121–131; MEISSNER, Kurt. „General“ Eduard Schnell. *Monumenta Nipponica* [online]. Sophia University. July 1941, Vol. 4, No. 2, pp. 395–427. [vid. 7. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2382634>, s. 422–427).

⁶³ Podľa názvu éry, počas ktorej vládol, je v Japonsku známy ako cisár Meidži (*Meidži tennó* 明治天皇).

⁶⁴ REISCHAUER a CRAIG, s. 137–138.

2 Nemecký vplyv na medicínske reformy obdobia Meidži

Jednou z prvých oblastí reforiem obdobia Meidži, kde možno badať nemecký vplyv, je práve oblasť tradičného nemeckého pôsobenia v Japonsku – medicína, pričom reformy v tomto odbore sa začali prakticky okamžite po porážke šógunátu. Vláda Meidži po vojne obsadila starý šógunátny Úrad pre medicínu (*Igakušo* 医学所) a v decembri 1869 ho pretransformovala na Univerzitu východnej školy (*Daigaku tókó* 大学東校). Neskôr v roku 1872 bola univerzita premenovaná na Medicínsku školu prvého univerzitného oddelenia (*Daiiči daigakuku igakkó* 第一大学区医学校) a tá v roku 1874 na Tokijskú medicínsku školu (*Tókjó igakubu* 東京医学校). Stále sa však jednalo o ten istý orgán, na ktorom pôsobili hlavní zahraniční poradcovia a ktorý bol centrom ďalších reforiem. Škola bola tiež predchodcom Medicínskej fakulty Tokijskej univerzity (*Tókjó daigaku igakubu* 東京大学医学部), na ktorú bola s konečnou platnosťou pretransformovaná v roku 1877.⁶⁵

Reformovaním domáceho medicínskeho programu vláda Meidži v januári 1869 poverila dvoch mladých lekárov – Sagaru Tomojasua (tiež Sagara Čian 相良知安, 1836–1906) a Iwasu Džuna 岩佐純 (1836–1912). Obaja boli študentmi holandských vied, zastávali však názor, že najlepším modelom pre reformy bude práve Prusko a reformy by mali prebehnúť formou pozývania pruských odborníkov do Japonska ako najatých poradcov. Pruská medicína mala totiž medzi západnými národmi lepšiu povesť a predstavovala teda výhodnejšiu alternatívu. Sagara a Iwasa tiež pomerne zjednodušujúco tvrdili, že nemecké lekárske knihy boli kvalitnejšie ako tie holandské, ktoré boli podľa nich zväčša iba prekladmi tých nemeckých, čo malo platiť aj pre knihy používané v rámci holandských štúdií ešte počas obdobia šógunátu Tokugawa.⁶⁶

Spolu s pozývaním nemeckých odborníkov mala modernizácia prebiehať aj vysielaním domácich študentov na zahraničné študijné cesty sponzorované vládou. K prvej z nich došlo v roku 1870, kedy bolo vybratých deväť študentov, ktorým bola ponechaná možnosť voľby zahraničnej krajiny, kde chcú študovať. Všetci si za miesto

⁶⁵ Tōkyō igakkō. In: *Buritanika kokusai dai hyakka jiten. Shōkōmoku jiten* [online]. Britannica Japan Co., Ltd. [vid. 18. 6. 2019]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E6%9D%B1%E4%BA%AC%E5%8C%B%E5%AD%A6%E6%A0%A1-103316>.

⁶⁶ KIM Hoi-eun. *Doctors of Empire: Medical and Cultural Encounters between Imperial Germany and Meiji Japan*. Toronto: University of Toronto Press, 2014. ISBN 978-1-4426-4440-3. s. 20–21.

štúdiá vybrali Berlínsku univerzitu,⁶⁷ čo len potvrdzuje už vtedy prevládajúce názory o nemeckej medicínskej zvrchovanosti.

Proti zástancom nemeckej strany však existovali aj odporcovia, ktorí presadzovali najmä spoluprácu s Veľkou Britániou. Britská strana bola združená okolo anglického doktora Williama Willisa (1837–1894), ktorý slúžil v revolučnej armáde a mal silné konexie na vedúce postavy aliancie Saččó. Vďaka týmto konexiám existovala veľká šanca k presadeniu britského modelu, nakoniec však uspela nemecká strana vďaka svojim vlastným konexiám. Podporil ich totiž americký misionár a pedagóg holandsko-nemeckého pôvodu Guido F. Verbeck (1830–1898), ktorý od roku 1859 pôsobil ako učiteľ cudzích jazykov v Nagasaki. Medzi jeho bývalými žiakmi bolo totiž mnoho vedúcich osobností revolúcie⁶⁸ a jeho podpora nemeckého modelu nakoniec dopomohla k jeho definitívnemu presadeniu.

Po rozhodnutí o prijatí reforiem podľa pruského modelu vláda Meidži v marci 1870 kontaktovala pruského konzula Maxa von Brandta so žiadosťou o vyslanie dvoch pruských lekárov za účelom vzdelávania miestnych študentov medicíny. Brandt neotálal a s touto záležitosťou kontaktoval kancelára Bismarcka, japonskú žiadosť ale doplnil a vo svojej správe požiadal o vyslanie dvoch *vojenských* lekárov s tým, že v japonskej militantnej spoločnosti sa budú tešiť väčšej úcte. Tiež požadoval, aby nemeckí poradcovia neboli podriadení nijakým iným západným funkcionárom. Brandt tým sledoval pruské zahranično-politické záujmy, pričom sa od svojho príchodu pôvodne snažil pripraviť cestu prípadnej kolonizácii Japonska. Od týchto zámerov časom síce upustil pre ich neuskutočiteľnosť, svojimi neskoršími aktivitami sa ale stále snažil pootvoriť vrátka aspoň šíreniu pruského intelektuálneho a obchodného vplyvu, a to nielen v medicíne, ale aj armáde a spoločnosti všeobecne. Rozšírila by sa tým tiež možnosť obchodu s medicínskymi knihami a nástrojmi, pričom činnosť pruských učencov a ich japonských žiakov mala ďalej podporovať rozširovanie nemeckých kultúrnych vplyvov a popularitu germánskych štúdií. Pruská vláda bola spočiatku spomalená práve prebiehajúcou Prusko-francúzskou vojnou (1870–1871), po jej skončení však nakoniec na japonskú misiu medzi rokmi 1871–1874 vybrala dvoch zo svojich najlepších lekárov, majora Leopolda Müllera (1822–1893), ktorý už mal skúsenosti s prácou v zahraničí vďaka svojej účasti na misii na Haiti z rokov 1856–1867,

⁶⁷ Misie sa okrem iných zúčastnil aj Ikeda Kensai 池田謙齋 (1841–1918), neskôr prvý dekan Medicínskej fakulty Tokijskej univerzity. (KIM, s. 61, 188n36).

⁶⁸ Napríklad Soedžima Taneomi 副島種臣 (1828–1905) zo Sagy a Ókuma Šigenobu 大隈重信 (1838–1922) taktiež zo Sagy. (KIM, s. 21).

a námorného chirurga Theodora Hoffmanna (1837–1894), ktorý bol odborníkom na patológiu a pľúcne ochorenia. Obaja tiež boli veteránmi z Prusko-francúzskej vojny.⁶⁹

2.1 Pôsobenie a reformy Leopolda Müllera a Theodora Hoffmanna v Japonsku

Leopold Müller a Theodor Hoffmann do Japonska dorazili v auguste 1871 a stali sa tak prvými nemeckými medicínskymi poradcami v Japonsku. Pracovali priamo pod Ministerstvom školstva (*Monbušó* 文部省) a tešili sa asi najväčším právomociam a nezávislosti spomedzi všetkých nemeckých medicínskych poradcov, ktorí v Japonsku pôsobili. Toto postavenie bolo nutné z hľadiska potreby čo najrýchlejších medicínskych reforiem, takže sa vláda spoľahla na odbornosť nemeckých poradcov a ponechala im pomerne voľnú ruku pri rozhodovaní. Z japonského pohľadu bolo tak reformy nutné uskutočniť vo viacerých smeroch, pričom ich primárnym cieľom mala byť modernizácia a poeurópsťenie. Z nemeckého pohľadu bolo zas potrebné japonskú medicínu nielen zmodernizovať, ale aj zgermanizovať.⁷⁰ Vedúce postavenie z dvojice zastával Müller, pričom Hoffmann pôsobil ako jeho asistent.⁷¹

Müller a Hoffmann krátko po príchode vyhodnotili japonské domáce podmienky ako nedostatočné. Samotné prostredie lekárskej školy v Tokiu nebolo podľa nich vhodné ani ako nemocnica, ani ako škola, keďže nebolo kvalitne udržiavané, hygienické ani sterilné. Samotný Müller ho vo svojich pamätiach⁷² dokonca opísal ako „*množiareň infekčných chorôb*.“⁷³ Problém predstavoval tiež nedostatok učebných pomôcok a učebníc, a taktiež chaos v správe už dostupných materiálov, o ktorých existencii Müller a Hoffmann neboli dôkladne informovaní a často na ne narazili až náhodou.⁷⁴

Kontroverznou bola aj prítomnosť pochybných zahraničných učiteľov, ktorí pôsobili na bývalom Úrade pre osvetu (*Kaiseidžo* 開成所) – pôvodne šógunátnej škole z roku 1862 zameranej na výučbu západných štúdií a od roku 1868 premenovanej na Školu osvetu (*Kaisei gakkó* 開成学校). Neskôr bola tiež známa ako Univerzita

⁶⁹ KIM, s. 21–23.

⁷⁰ Tamtiež, s. 16, 37.

⁷¹ NAKAMURA, Ellen. The Private World of a Meiji-era Japanese Doctor: Ishii Kendō's Diary of 1874. *Social History of Medicine* [online], Vol. 26, No. 2, pp. 165–181. [vid. 23. 6. 2019]. Dostupné z doi: <https://doi.org/10.1093/shm/hks083>. s. 176.

⁷² Müllerove pamäti vyšli v roku 1888 pod názvom *Tokio Igaku: Črty a spomienky z doby duchovného obratu v Japonsku, 1871–1876* (*Tokio Igaku. Skizzen und Erinnerungen aus der Zeit des geistigen Umschwunges in Japan, 1871–1876*).

⁷³ Cit. in: KIM, s. 33.

⁷⁴ KIM, s. 32–33.

južnej školy (*Daigaku nankó* 大学南校), nakoniec bola ale v roku 1877 zlúčená s Tokijskou medicínskou školou a spolu sa stali súčasťou Tokijskej univerzity.⁷⁵ Úlohou Univerzity južnej školy bolo vyučovať fyziku, chémiu a cudzie jazyky, a tým pomáhať aspoň s vyučovaním základov, na ktoré mohli neskôr nemeckí poradcovia ďalej nadviazať. Učitelia, ktorí na nej pôsobili, však predstavovali rôznu zmes ľudí z viacerých kútov sveta, pričom mnohí z nich vyučovali odbory, na ktoré nemali kvalifikáciu – ak to teda neboli vyslovení podvodníci – a pre funkčné vzdelávanie študentov boli prakticky nevyužiteľní.⁷⁶

Asi najväčší problém pre Müllera a Hoffmanna následne predstavoval samotný priebeh vyučovania. Japonskí študenti boli totiž z dovtedajších stupňov vzdelávania zvyknutí na tradičný konfuciánsky štýl vedenia hodín, ktoré pozostávali z čítania, hlasného recitovania pred triedou a encyklopedického učenia sa naspamäť. Žiaci navyše k vedomostiam pristupovali ako k „*obchodným tajomstvám*“⁷⁷ lekárskeho remesla a učiteľov brali ako absolútne authority, čo im bránilo vo vlastnom výskume a zhodnocovaní faktov na mieste. Tento stále prežívajúci konfuciánsky koncept štúdia založeného na čítaní starších spisov a čisto teoretickom prístupe k učeniu tiež podhodnocoval praktické využitie medicíny, ktoré preferovali Nemci, aj jej ďalší rozvoj ako vedy.⁷⁸

Ťažkosti priamo pri vyučovaní tiež predstavovala jazyková bariéra spojená s nedostatočnými medicínskymi vedomosťami japonských študentov. Müller a Hoffmann mali k dispozícii pomerne zručných domácich prekladateľov, jazykové znalosti samotných študentov však boli neuspokojivé, čo sťažovalo ich osobné vzdelávanie. Zahraničné medicínske knihy – holandské, anglické aj nemecké – boli v Japonsku dostupné ešte pred príchodom Müllera a Hoffmanna, najmä tie nemecké však boli kvôli jazykovej bariére takmer neprístupné, čo malo za následok nízke vedomosti japonských študentov o európskej medicíne všeobecne.⁷⁹

⁷⁵ Kaisei gakkō. In: *Buritanika kokusai dai hyakka jiten. Shōkōmoku jiten* [online]. Britannica Japan Co., Ltd. [vid. 18. 6. 2019]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E9%96%8B%E6%88%90%E5%AD%A6%E6%A0%A1-42570>.

⁷⁶ Müller napríklad spomína situácie, kde bol na pozíciu učiteľa gymnastiky zvažovaný cirkusový klaun, pričom iný príslušník toho istého cirkusu mal zase vyučovať cudzie jazyky. Istý pivár mal zas údajne vyučovať ekonómiu. Müller tieto prešľapy pripisuje praktickej neexistencii reálneho výberového konania a dopĺňa, že prácu na Úrade – ale aj iných inštitúciách tej doby – dostal takmer každý cudzinec, ktorý o ňu požiadal bez ohľadu na jeho reálne schopnosti. (KIM, s. 33).

⁷⁷ Cit. in: KIM, s. 36.

⁷⁸ KIM, s. 34, 36–37.

⁷⁹ Kvôli nedostupnosti nemeckého slovníka museli študenti na pochopenie nemeckej učebnice používať celú sériu slovníkov – najprv nemecko-holandský, potom holandsko-anglický a na záver

Všetky vyššie vymenované faktory teda skutočne prispievali k celkovému chaotickému stavu na Tokijskej medicínskej škole a presvedčili Müllera a Hoffmanna o potrebe mohutnej reformy fungovania školy. Tieto reformy uskutočnili na troch úrovniach – vytvorili nové kurikulum a pretransformovali priebeh štúdia, zvýšili počet nemeckých učiteľov pozývaním ďalších odborníkov a zmodernizovali priestory i pomôcky k výučbe.⁸⁰

Prednášky na Tokijskej medicínskej škole sa začali v septembri 1871, pričom sa vyučovala najmä chirurgia, pôrodníctvo, gynekológia a oftalmológia.⁸¹ Prednášky prebiehali za účasti prekladateľov, ktorí museli rad za radom prekladať každú jednu Müllerovu a Hoffmannovu vetu. Müller a Hoffmann tiež každý deň po vyučovaní prekladateľov ďalej trénovali,⁸² keďže mali s prekladmi komplikovaných medicínskych textov pochopiteľné problémy.

Nový systém prednášok Müllera a Hoffmanna bol do veľkej miery improvizovaný a hoci za daných podmienok predstavoval asi najlepšie možné riešenie, pre mnohých žiakov sa ukázal ako príliš zložitý. To malo za následok rýchle ubúdanie množstva pôvodne prihlásených žiakov.⁸³ Niektorí z nich medicínu študovali iba s vidinou získania reputácie plynúcej z pozície doktora, pričom striktný a vyčerpávajúci nový systém neboli ochotní podstúpiť. Viacerých však Müller a Hoffmann považovali za príliš slabých a keď nedokázali držať tempo s výučbou, museli štúdium opustiť.⁸⁴

Nedostatky v základných vedomostiach študentov v oblastiach jazyka, chémie, fyziky a matematiky, ktorých dôvodom bola nekvalita vyučovania na Univerzite južnej školy, sa Müller a Hoffmann rozhodli vyriešiť otvorením novej prípravnej školy pod ich dozom. Po počiatkových protestoch japonskej vlády, ktorá chcela, aby študentom tieto

anglicko-japonský – aby sa dopracovali k prekladu, čo ho však zároveň výrazne deformovalo a viedlo k rôznym absurditám. Müller napríklad v pamätiach spomína nezmyselný opis vrchnej čeľuste v podaní jedného zo študentov, ktorý pri odpovedi lámanou nemčinou povedal, že „*tieto tri kosti podopierajú rozkolísaný trón mocného tváromonarchu proti neúnavným útokom jeho nepokojných nepriateľov, dolných sánok.*“ (Cit. in: KIM, s. 35). Problémy tiež predstavovala výslovnosť, keďže si študenti aj prekladatelia často pletli hlásky L a R alebo H a F, čo vzhľadom na povahu medicínskeho oboru samozrejme nemuselo zostať bez následkov. (KIM, s. 31–32, 34–35).

⁸⁰ KIM, s. 37.

⁸¹ KRAAS, s. 177.

⁸² Medzi prekladateľov patrili napríklad významný polyglot a lekár Šiba Rjókai 司馬凌海 (1839–1879), ktorý prekladal Müllerove poznámky alebo prekladateľ a neskôr dekan Tokijskej lekárskej školy Mijake Šú (tiež Mijake Hiizu 三宅秀, 1848–1938), ktorý prekladal Hoffmannove prednášky v angličtine. (KIM, s. 35, 38, 178n27).

⁸³ Z plánovaných 300 účastníkov, ktorých Müller v auguste predbežne skúšal a odhaľoval ich medicínske i jazykové nedostatky, na prednášky v septembri prešlo asi 140 a do decembra ich zostalo iba 59. (KIM, s. 37–38).

⁸⁴ KIM, s. 16–17, 37–38.

informácie sprostredkovali sami Müller a Hoffmann, sa im nakoniec podarilo uspieť. V roku 1873 bola teda otvorená nová prípravná škola, ktorej organizáciu kontrolovali čisto Müller s Hoffmannom. Držali tiež výsostné právo na vyberanie zamestnancov a určovanie podmienok prijatia k štúdiu. Táto inštitúcia nakoniec okrem samotného vzdelávania teda slúžila aj k ďalšej germanizácii japonskej medicíny, keďže noví odborníci zvolení k výučbe pochádzali z Nemecka.⁸⁵ Vyberaní boli tiež po porade s konzulom Brandtom, čo umocňovalo politický charakter ich misií. Japonská vláda taktiež pod nemeckým vplyvom postupne otvárala nemocnice v západnom štýle, pričom do roku 1874 ich bolo po celej krajine otvorených 52.⁸⁶

Müller tiež vypracoval všeobecný študijný plán pre študentov medicíny inšpirovaný nemeckým vzorom. Plán dokopy pozostával z ôsmich rokov štúdia, z čoho tri roky mali byť strávené prípravným štúdiom, štyri roky priamym teoretickým štúdiom medicíny a posledný rok mal byť vyhradený klinickej praxi v nemocnici. Dôraz bol kladený najmä na praktickú časť a schopnosti v poli, dôležitým bolo však tiež základné japonské vzdelanie a najmä znalosť nemčiny. Müller zároveň vypracoval finančné a osobnostné požiadavky na štúdium, čím spolu s jednotlivcami, ktorí nespĺňali vedomostné podmienky, vyslovene vyradil aj fyzicky a psychicky slabších jedincov.⁸⁷

Súčasťou reforiem bolo tiež zavedenie prísnej akademickej disciplíny, a to aj zo strany Japonska. V snahe o čo najvernejšie poeurópsťenie boli zavedené povinné uniformy inšpirované pruskými vojenskými uniformami, žiakom bolo prikazované strihať si vlasy nakrátko a zaobstarat' si hodinky. Prísny vojenský charakter si uchovávali aj samotní Müller a Hoffmann, ktorí už pri slávnostnej prvej návšteve Tokijskej medicínskej školy dorazili vo vojenských uniformách – vrátane ikonických pruských heliem s bodcom – a ktorí sa v uniformách nechávali aj fotografovať.⁸⁸

Na Müllerove a Hoffmannove reformy však existovali aj negatívne reakcie, a to zo strany Japoncov aj západných cudzincov, ktorí proti nemeckým vplyvom otvorene protestovali. Domáci japonskí doktori napríklad v nemeckej vzdelávacej činnosti videli konkurenciu ich remeslu, keďže nová generácia lekárov ich svojimi modernými vedomosťami prekonávala. Západní učitelia z rôznych krajín zase považovali nemecké

⁸⁵ Patrili medzi nich Hermann Cochius (1837–1905), ktorý vyučoval matematiku, chémiu a fyziku, Franz Martin Hilgendorf (1839–1904), ktorý vyučoval matematiku a prírodné vedy, Hermann Funk (1844–1888), ktorý vyučoval nemčinu a latinčinu, alebo Friedrich Karl Wilhelm Dönitz (1838–1912), ktorý vyučoval fyziológiu, mikroskopiu a najmä anatómiu. (KIM, s. 39).

⁸⁶ NAKAMURA, s. 168.

⁸⁷ KIM, s. 39.

⁸⁸ Tamtiež, s. 31, 40–41.

štandardy pri prijímaní do zamestnania za príliš vysoké a ohrozujúce ich živobytie. Určitý diel kritiky priniesli aj samotní študenti, ktorí štúdium považovali za vyčerpávajúce a psychicky náročné.⁸⁹

Nemecká strana, konkrétne konzul Brandt, však bola presvedčená o úspechu misie a jej pozitívnych dopadoch na ďalší vývoj japonsko-nemeckých vzťahov. Z toho dôvodu tiež Brandt podporil japonskú vládu, keď požadovala ročné predĺženie zmlúv pre Müllera a Hoffmanna, a robil všetko pre to, aby presvedčil pruské Ministerstvo vojny, ktoré už vyžadovalo ich návrat. Jeho snahy boli nakoniec úspešné aj vďaka pozývaniu expertov z Ministerstva obchodu, ktorí na mieste pozitívne zhodnotili komerčný potenciál Japonska a možnosti ďalšej germanizácie. Cisár Wilhelm I. teda žiadosť o predĺženie pobytu schválil.⁹⁰ Všeobecné dojmy vládnych zástupcov o úspechu misie boli teda zrejme skôr pozitívne a obe strany boli v misii odhodlané pokračovať.

Müller a Hoffmann nakoniec z Japonska odišli až v novembri 1875. Počas ich štvorročného pobytu sa im podarilo položiť základy medicínskych reforiem podľa nemeckého vzoru prakticky od nuly. Zaviedli nový študijný plán, presadzovali monopolné používanie nemeckého jazyka v oblasti medicíny a zmodernizovali učebné priestory i pomôcky. Pätnásť mesiacov tiež pôsobili ako dvorní lekári cisára. Svojou činnosťou taktiež položili základy pre ďalší rozvoj a germanizáciu japonskej medicíny, k čomu dopomohla práve monopolizácia nemčiny a jej následné komerčné využitie v podobe obchodu s liekmi, lekáorskými nástrojmi, učebnicami a inými učebnými pomôckami. Za ich nástupcov boli následne vymenovaní pruskí vojenský doktor Wilhelm Schultze (1840–1924) a Albrecht Wernich (1843–1896), čím mohli byť uistení, že nemecké vplyvy v krajine pretrvávajú a v nimi začatom diele sa bude pokračovať.⁹¹

Do určitej miery však na oboch stranách došlo aj k dezilúzii z úspechov misie. Japonská vláda bola po niektorých stránkach mierne sklamaná, keďže nerealisticky očakávala, že Müller a Hoffmann počas svojej štvorročnej misie japonskú medicínu úplne transformujú na európsku úroveň, nie že založia študijný program trvajúci celých osem rokov. Isté pochybnosti o vlastnom úspechu mali aj Müller a Hoffmann, ktorí Japoncov do určitej miery stále videli ako divochov, ktorých treba scivilizovať, čo sa im tak úplne nepodarilo. Sami tiež priznali, že ich reformy boli sústredené najmä

⁸⁹ KIM, s. 40.

⁹⁰ KIM, s. 23–24; MARTIN, Bernd. *Japan and Germany in the Modern World* [online]. 2006 edition. New York: Berghahn Books, 2006. [vid. 20. 6. 2019]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=7_jBOpYASMOC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false. s. 61n46.

⁹¹ KIM, s. 42–43.

na samotnú školu v Tokiu a do okolitých prefektúr ich vplyv veľmi nedosahoval. Na druhej strane však považovali za úspech potlačenie starých čínskych konfuciánskych náuk a zavedenie systému založeného na vedeckom pozorovaní i rozvoji. Založili tiež medicínsky časopis, ktorý vláda následne distribuovala do prefektúr a tým ich vplyv postupne rozširovala. Müller a Hoffmann taktiež uznali svoj podiel na germanizácii medicíny a podpore výučby nemčiny, pričom vyjadrili názor, že tento vplyv – s pomocou japonských študentov, ktorí sa po skončení štúdia v Nemecku vrátia domov – môže byť všeobecne badateľný v nasledujúcich desaťročiach, čo sa čiastočne ukázalo ako pravda. S odstupom času teda možno misiu označiť sa pomerne úspešnú v položení základov pre reformy modernej japonskej medicíny, upevnení nemeckej reputácie a šírení nemeckých vplyvov nielen v oblasti medicíny ale skrze ňu aj v japonskej spoločnosti všeobecne.⁹²

2.2 Iwakurova misia a jej dopady na ďalší rozvoj japonsko-nemeckých vzťahov

Okrem pozývania zahraničných poradcov do Japonska za účelom modernizácie krajiny vláda Meidži taktiež vysielala domácich učencov na študijné cesty do západných krajín. Týmto študijným výpravám predchádzala veľká diplomatická delegácia známa ako Iwakurova misia (*Iwakura šisećudan* 岩倉使節団), ku ktorej došlo krátko po ustanovení novej vlády. Jej cieľom⁹³ bolo posilnenie diplomatických väzieb so západnými mocnosťami, oboznámenie sa s ich politickými systémami a najmä hľadanie vzorov pre ďalší rozvoj Japonska. Účastníci misie zbierali informácie o spoločensko-politickom rozpoložení daných krajín, ich priemyselno-ekonomickom zameraní, kultúrno-vzdelávacích centrách a vojenských inštitúciách. Vytvárali tým tiež zázemie pre budúce študijné cesty domácich lekárov, vojakov, inžinierov, jazykovedcov a politikov. Touto výpravou tiež nová vláda Meidži nadviazala na predošlé posolstvá šógunátu Tokugawa a zaistila tým neprerušené pokračovanie diplomatických vzťahov. Jej účastníci sa zároveň počas jednaní snažili zrušiť nevýhodné dohody podpísané počas posledných rokov šógunátu a nahradiť ich zmluvami, v ktorých by západné krajiny k Japonsku pristupovali ako k rovnocennému partnerovi.

⁹² KIM, s. 24–25, 40–43.

⁹³ Základné ciele misie boli predstavené v tzv. *Spise o príčinách misie mimoriadnych a splnomocnených veľvyslancov* (*Tokumei zenken taiši haken no džijūšo* 特命全權大使派遣の事由書). (JANG, Daw-Yih and Kuo-Ching HSU. Lorenz von Stein and Chinese Constitutional Movement: A Reexamination of Legal History. *National Taiwan University Law Review* [online]. March 2015, Vol. 10, No. 1, pp. 1–43. [vid. 6. 4. 2020]. Dostupné z: <http://www.law.ntu.edu.tw/law4/index.php/component/k2/item/564-march-2015-volume-10,-number-1.html>. s. 5–6).

Najvýznamnejšími členmi Iwakurovej misie boli vtedajší minister sprava (*udaidžin* 右大臣) a príslušník dvorskej šľachty Iwakura Tomomi 岩倉具視 (1825–1883), ktorý bol jej vedúcou postavou, a jeho zástupcovia, najmä vojenský vodcovia revolúcie Kido Takajoši 木戸孝允 (1833–1877)⁹⁴ z Čošú, Ókubo Tošimiči 大久保利通 (1830–1878) zo Sacumy a Itó Hirobumi 伊藤博文 (1841–1909) z Čošú. Všetkých menovaných možno označiť za jedných z najvýznamnejších politikov obdobia Meidži, obzvlášť v prípade Itóa, ktorý spomedzi nich v politike zotrval najdlhšie. Členov misie bolo dokopy 108 – z toho päť mladých dievčat – a patrili medzi nich aj rôzni šľachtici, študenti, úradníci, zapisovatelia a učenci. Väčšinu členov delegácie teda tvorili pomerne mladí muži progresívneho krídla vlády Meidži, ktorí už mali nejaké politické skúsenosti. V názoroch však neboli jednotní a počas cesty svoje stanoviská o ďalšom smerovaní Japonska medzi sebou často konfrontovali.⁹⁵

Samotná misia sa začala 23. decembra 1871, kedy delegácia vyplávala z Jokohamy. Delegáti ako prvé miesto navštívili USA, kde pobudli takmer osem mesiacov. Následne sa presunuli do Veľkej Británie, z ktorej po štyroch mesiacoch prešli na európsky kontinent. Medzi decembrom 1872 a marcom 1873 vyslanci navštívili Francúzsko, Holandsko a Belgicko, pričom 7. marca vstúpili na tri týždne do Nemecka. Ku koncu návštevy Nemecka sa výprava začala deliť do menších skupín. Iwakura bol totiž oboznámený s rastúcimi politickými problémami v Japonsku plynúcimi z debát o plánovanej invázii do Kórey (viac v kapitole 3.1) a bolo mu prikázané, aby sa niekto z jeho zástupcov vrátil. Voľba nakoniec padla na Ókuba, ktorý sa teda cez Marseille vydal naspäť do Japonska.⁹⁶

K ďalšiemu deleniu misie došlo po dvojtyždňovej návšteve Ruska. Z rovnakých dôvodov, ktoré si vyžiadali Ókubov odchod, sa tentoraz s časťou delegácie oddelil Kido, ktorý sa po prechode cez Rakúsko-Uhorsko,⁹⁷ Taliansko, Porýnie a Švajčiarsko nalodil v Marseille a odišiel. Zvyšní členovia výpravy pod Iwakurovým vedením medzitým navštívili Dánsko a Švédsko, pričom po ceste prešli územím severného Nemecka.

⁹⁴ Tiež Kido Kóin. Počas revolúcie Meidži navyše vystupoval pod menom Kacura Kogoró 桂小五郎.

⁹⁵ NISH, Ian. Introduction. In: Kunitake KUME; Chushichi TSUZUKI and R. Jules YOUNG, eds. *Japan Rising: The Iwakura Embassy to the USA and Europe 1871–1873*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. pp. xi–xxx. ISBN 978-0-511-76964-1. s. xiv–xvii, xx.

⁹⁶ NISH, Ian. Introduction. In: Ian NISH, ed. *The Iwakura Mission to America and Europe: A New Assessment*. Richmond, Surrey: Japan Library, 1998, pp. 1–6. ISBN 0-203-98563-X. s. 1–3.

⁹⁷ Ako zaujímavosť možno uviesť, že jedným z prekladateľov, ktorý sprevádzal účastníkov misie v nemeckých krajinách, bol Heinrich von Siebold (1852–1908), syn Franza von Siebolda, ktorý pôsobil ako vyslanec v službách Rakúska-Uhorska. (NISH, Introduction. *The Iwakura Mission to America and Europe*, s. 4).

Na svojej ceste do Talianska opäť vstúpili na nemecké územie, keď prešli cez Porýnie a juh Nemecka. Po necelom mesiaci v Taliansku sa delegáti presunuli do Rakúsko-Uhorska, Švajčiarska a južného Francúzska, kde strávili zvyšné takmer dva mesiace výpravy.⁹⁸

Posledná časť delegácie Európu definitívne opustila 20. júla 1873, kedy z Marseille vyrazila do Japonska. Plánované zastávky v Portugalsku a Španielsku nebolo vyslancom dovolené uskutočniť kvôli neutíchajúcim politickým problémom v Japonsku, kde už bola ich prítomnosť viac než nutná. Po ceste výprava ešte uskutočnila niekoľko krátkych zastávok na Blízkom východe, v juhovýchodnej Ázii a Číne, pričom do Jokohamy napokon dorazila 13. septembra 1873.⁹⁹

Dopady Iwakurovej misie boli značné. Hoci sa delegátom nepodarilo prerokovať nevýhodné zmluvy v prospech Japonska, výprava bola tak či tak zdrojom množstva skúseností, ktoré boli neskôr uplatnené pri ďalších reformách. Vyslanci spolu s ostatnými účastníkmi zhromažďovali informácie prakticky o všetkom: navštevovali univerzity, priemyselné zóny, lodenice, nemocnice, vojenské akadémie i miesta nedávnych bojov. Viedli tiež rozhovory s hlavami štátov, politikmi, učencami, generálmi a inými významnými osobnosťami jednotlivých krajín, čím nadväzovali vzťahy do budúcnosti a upevňovali renomé Japonska.¹⁰⁰ Mnohí členovia misie behom cesty tiež zostávali na navštívených miestach študovať a do Japonska sa vrátili až po rokoch, aby uplatnili získané vedomosti.¹⁰¹

Iwakurova misia bola tiež významná z hľadiska posilnenia vzťahov s Pruskom. Japonskí vyslanci mali totiž záujem o spoznávanie krajín s podobným osudom ako ich domovina. Z toho dôvodu ich zaujal napríklad vývoj USA, ktoré sa stále zotavovali po nedávnej Občianskej vojne (1861–1865), alebo Talianska, ktoré bolo iba nedávno definitívne zjednotené¹⁰² po desaťročiach revolučných vojen. Pre vývoj japonsko-nemeckých vzťahov bolo však najpodstatnejšie zjednotenie nemeckých štátov a vyhlásenie Nemeckého cisárstva pod vedúcou úlohou Pruska, ku ktorému došlo v januári 1871 po porážke Francúzska v bitke pri Sedane z 1. septembra 1870.

Účastníci Iwakurovej misie tak Európu navštívili pomerne nedávno po skončení Prusko-francúzskej vojny a zjednotené Nemecko teda študovali v čase jeho najväčšej

⁹⁸ NISH, Introduction. *The Iwakura Mission to America and Europe*, s. 3–5.

⁹⁹ Tamtiež, s. 5.

¹⁰⁰ NISH, Introduction. *Japan Rising*, s. xxiii–xxiv.

¹⁰¹ Príkladom môže byť Cuda Umeko 津田梅子 (1864–1929), ktorá po návrate do Japonska zohrala významnú úlohu vo vzdelávaní miestnych žien.

¹⁰² NISH, Introduction. *Japan Rising*, s. xxii.

vojenskej, politickej a hospodárskej moci. Počas svojich ciest po krajine sa vyslanci oboznámili s fungovaním a organizáciou jeho ekonomiky, poľnohospodárstva, priemyslu i armády. Stretli sa aj s cisárom Wilhelmom I. i samotným Bismarckom, ktorého osobnosť a mocenská pozícia na nich urobila výrazný dojem a významne ovplyvnila zmýšľanie i postoje najvyšších predstaviteľov vlády Meidži ohľadom riadenia štátu.¹⁰³ Počas slávnostnej večere napríklad Bismarck pred vyslancami predniesol slávny prejav, v ktorom im dal rady do budúcnosti, a v ktorom akoby predpovedal nielen ďalší vývoj vzťahov oboch štátov, ale aj ďalšie geopolitické smerovanie Japonska, a to nielen počas obdobia Meidži. Dôležitosť a dopad tohto prejavu na účastníkov misie by mohol podopierať aj fakt, že bol na mieste zaznamenaný a neskôr ho člen výpravy historik Kume Kunitake 久米邦武 (1839–1931) zahrnul do svojho päťzväzkového diela *Pravdivá správa mimoriadneho a splnomocneného veľvyslanca o návšteve Ameriky a Európy* (*Tokumei zenken taiši Beió kairan džikki* 特命全權大使 米歐回覽実記, 1878), v ktorom detailne opísal priebeh misie.

Vo svojom prejave Bismarck vykreslil Prusko ako malý a slabý štát, ktorý sa do súčasnej mocenskej pozície vypracoval vlastnou vytrvalosťou, vlastenectvom a vojenskou silou. Ostatné západné mocnosti vykreslil ako falošných intrigánov, ktorí za pozlátkom priateľstva a diplomacie skrývali nečestné úmysly, pričom sa len snažili Prusko čo najviac oslabiť a obmedziť. To bolo tiež podľa neho dôvodom, prečo sa pri kritike pruských výbojov odvolávali na medzinárodné právo alebo právo na nezávislosť a samosprávu iných národov. Bismarck tento prístup považoval za pokrytecký vzhľadom na koloniálnu činnosť veľmocí – najmä Veľkej Británie a Francúzska – a pruské výboje označil za nevyhnutný prostriedok ochrany existencie i samostatnosti Nemecka. Prusko tiež pasoval do pozície skutočného ochrancu zvrchovanosti a práv svetových štátov ohrozovaných práve britskou a francúzskou expanziou. Na záver svoje po celý čas naznačované pohnútky voči Japonsku vyjadril explicitne a naliehal na vyslancov, aby s Pruskom – ako jediným skutočným garantom a ochrancom zvrchovaného práva na samosprávu iných štátov – udržiavali v porovnaní s ostatnými mocnosťami najbližší vzťah. Na záver Kume dodáva, že „pre vyslancov načúvajúcich počas recepcie to boli skutočne významné slová a cenili sme si šancu

¹⁰³ NISH, Introduction. *Japan Rising*, s. xxi.

poučiť sa od výrečnosti kniežaťa, pričom sme dobre vedeli, aký je to v politickom svete taktický majster.“¹⁰⁴

Bismarckov prejav a jeho interpretácia medzinárodných postojov Pruska vo viacerých smeroch pripomína geopolitické smerovanie Japonska od obdobia Meidži až po skončenie 2. svetovej vojny. V tomto dejinnom úseku Japonsko často ignorovalo medzinárodné právo a viedlo niekoľko invázií, pričom tvrdilo, že bráni svoje postavenie ako nezávislého národa proti vonkajším hrozbám ohrozujúcim jeho národné presadenie. Vlastné invázie do krajín juhovýchodnej Ázie tiež alibisticky prezentovalo ako ochranu týchto menších krajín pred nadvládou západných kolonizátorov – najmä práve Veľkej Británie a Francúzska – ktorí podľa neho vykorisťovali prírodné bohatstvo ázijských národov a nerešpektovali ich právo na nezávislosť. Pripisovať celú politiku Japonska od obdobia Meidži až do konca 2. svetovej vojny jedinému prejavu by bolo samozrejme prehnané, napriek tomu však nemožno poprieť, že japonskí politici sa z príkladu Pruska a Bismarcka nepochybne priučili mnoho, pričom tento prejav explicitne zosobňuje viaceré prvky zahraničnej politiky oboch krajín.

Bismarckovo osobné podotknutie o Prusku ako pôvodne malej a chudobnej krajine v zovretí veľmocí, ktoré ho nerešpektujú a hrajú s ním politické hry, tiež môže vypovedať o tom, že si Bismarck sám uvedomoval určité podobnosti oboch krajín¹⁰⁵ a chcel vyslať jasný signál voči Japonsku, ktoré v tej dobe prechádzalo podobnou situáciou. Jeho následné záverečné podotknutie o nutnosti udržiavania obzvlášť blízkych vzťahov ako dvoch „bratských“ národov zdieľajúcich rovnaký osud by to mohlo potvrdzovať. Bismarck mal samozrejme vlastné politické ambície – jeho snaha o primátie Japonska k nasledovaniu pruského príkladu pri ceste k moci, na ktorej mu Prusko malo byť ochotné podať pomocnú ruku, mala totiž Nemeckej ríši vytvoriť autoritárskeho spojenca a obchodného partnera na Ďalekom východe.

Bližšie spoznanie Nemecka počas Iwakurovej misie tiež odhalilo viaceré podobnosti medzi oboma krajinami, ktoré vyslanci hľadali, a ktoré hlbšie upevnili japonský záujem o nasledovanie pruských vzorov. Nemecké cisárstvo bolo – podobne ako Japonsko – tvorené viacerými menšími monarchistickými útvarmi, ktoré mali

¹⁰⁴ KUME Kunitake; Chushichi TSUZUKI and R. Jules YOUNG, eds. *Japan Rising: The Iwakura Embassy to the USA and Europe 1871–1873*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. ISBN 978-0-511-76964-1. s. 306–307.

¹⁰⁵ Bismarck však Prusko vo svojom prejave zrejme vykreslil slabšie, akým v skutočnosti bolo, keďže minimálne už od čias Fridricha Veľkého (1712–1786) bolo právoplatne považované za kontinentálnu vojenskú veľmoc. Pravdu však mohol mať z pohľadu na celé územie Nemecka, ktorého rozdrobenosť ho činila zraniteľným.

za sebou históriu nábožensko-politických sporov a vojen trvajúcich celé storočia. Zjednotené boli nakoniec až vojenskou cestou vďaka intervencii najmocnejšieho z nich, pričom pokope ich držal militaristický charakter štátu a silné postavenie panovníka i jeho najbližších poradcov. Tieto vedúce pozície navyše v minulosti často neboli rešpektované a mali skôr symbolickú hodnotu, pričom jednotlivé štátne útvary často dúfali v ich čo najslabšiu moc – ako napríklad za čias Svätej rímskej ríše na území dnešného Nemecka a počas obdobia bojujúcich štátov (*Sengoku džidai* 戦国時代, 1467–1615) v Japonsku.

Podobnosti medzi Pruskom a Japonskom spolu s hmatateľnými dôkazmi o pruskej dominancii a jeho úspechoch viedli vyslancov k tomu, aby k nemu upriamili svoj pohľad ako k jednému zo svojich hlavných vzorov – ak nie tomu najdôležitejšiemu. Politická situácia v Prusku a jeho autoritatívny charakter s dôrazom na silnú pozíciu vládnucej vrstvy a armády neskôr viedla popredných japonských štátnikov – medzi ktorými boli aj účastníci misie – k transformácii politického života a prijatiu ústavy podľa pruského vzoru (viac v kapitole 4). Porážka francúzskej armády tiež Japoncov upozornila na vojensky dominantnejšie Prusko, ktoré bolo neskôr uprednostnené ako vzor pre reformy armády. Francúzsko si však medzi Japoncami svoju vojenskú povest' zachovalo,¹⁰⁶ ako možno vidieť na príklade francúzskych vojenských misií do Japonska (viac v kapitole 3.1), o ktoré vláda Meidži požiadala krátko po revolúcii, a ktoré prebiehali aj po porážke v Prusko-francúzskej vojne, pričom predchádzali tým nemeckým.

Okrem zbierania vzorov pre budúce vojenské reformy sa tiež členovia Iwakurovej misie mohli na mieste presvedčiť o medicínskej dominancii Pruska. Vyslanci počas ciest navštevovali nemocnice a univerzity, ktoré neskôr slúžili ako centrá pre zahraničné študijné pobyty, pričom sledovali ich chod a organizáciu. Okrem civilnej medicíny sa tiež mohli zoznámiť aj s jej vojenskou odnožou a oboznámiť sa s jej úspechmi v praxi – napríklad v nedávnej Prusko-francúzskej vojne, ktorá v mnohých ohľadoch dokázala efektívnosť a rozvinutosť pruskej alebo všeobecne nemeckej vojenskej medicíny aj jej lekárov.¹⁰⁷ Tieto a podobné faktory svedčiace o profesionalite nemeckého medicínskeho

¹⁰⁶ Francúzsko bola silná koloniálna mocnosť s viacerými územiami v zámorí a kontakty s Japonskom nadviazalo skôr ako Prusko. Francúzski dôstojníci a vojaci tiež pôsobili v službách šógunátu počas revolúcie Meidži (viac v kapitole 3.1) a ich vojenské kvality teda boli Japoncom známe.

¹⁰⁷ Možno spomenúť napríklad program povinného očkovania a preočkovania proti kiahňam účinne zavedený v pruskej armáde, ktorý vo francúzskej armáde nebol dôsledne dodržiavaný. Následkom toho počas Prusko-francúzskej vojny na pravé kiahne zahynulo 25 077 francúzskych vojakov, pričom na pruskej strane ich zomrelo 297. Krátko pred začatím vojny vo Francúzsku totiž vypukla epidémia, ktorú

usporiadania teda v konečnom dôsledku mohli Japoncov utvrdiť v ich preferencii pruských medicínskych odborníkov i význame pokračovania a rozvoja medicínskych štúdií podľa nemeckého vzoru. Iwakurova misia tak v konečnom dôsledku zohrala významnú úlohu v prehĺbení japonsko-nemeckých vzťahov, bližšom štúdiu podobností medzi oboma krajinami, zvýšení atraktivity miestneho mocensko-politického zriadenia a teda aj v náraste záujmu o hľadanie vzorov pre ďalšie reformy štátu práve v Nemecku.

2.3 Transformácia japonskej medicíny a veterinárstva skrze pretrvávajúce nemecké vplyvy

Po odchode Leopolda Müllera a Theodora Hoffmanna boli medzi rokmi 1875 a 1881 za účelom výučby a pokračovania modernizácie medicíny do Japonska pozývaní ďalší nemeckí vojenský lekári. Ich úlohou bolo pokračovať v pôvodnej misii germanizácie japonskej medicíny a zabezpečenia monopolu Nemecka ako hlavnej autority v rámci tohto odboru v Japonsku. Okrem výziev, ktoré ponúkala samotná vzdelávacia a transformačná činnosť však už v tomto smere narazili aj na rastúci odpor samotných Japoncov, ktorí začínali hľadať spôsoby, ako sa osamostatniť od závislosti na nemeckých poradcoch a ovládnuť celý proces.

Medzi rokmi 1875 a 1881, kedy oficiálne zastával vedúcu úlohu spomedzi nemeckých lekárov v Japonsku Wilhelm Schultze, došlo v krajine k viacerým zmenám. Od apríla 1875 sa nemeckým ambasádorom v Japonsku stal Prus Theodor von Holleben (1838–1913), ktorý nahradil konzula Maxa von Brandta preveleného do Číny. Holleben pokračoval v Brandtovej činnosti a bol prostredníkom medzi japonskou vládou a nemeckým Ministerstvom zahraničných vecí vo veciach modernizácie medicíny. Podobne ako Brandt veril v germanizačnú úlohu nemeckých vojenských lekárov v Japonsku a ich misie naďalej podporoval.¹⁰⁸

Zo strany Japonska zas zároveň v tomto období dochádzalo k pokusom o oslabenie nemeckého vplyvu. Vláda Meidži už v máji 1875 vytvorila trojročný

následne francúzski vojaci pri prevoze do zajateckých táborov nevedomky rozšírili aj do Nemecka. Na jej následky nakoniec zahynulo asi 266 000 civilistov – z toho dve tretiny Nemcov – nemecká vláda však túto skúsenosť využila na zavedenie povinného plošného očkovania od roku 1874. Napriek počiatočnému zlyhaniu teda vláda a medicínski odborníci dokázali reagovať na situáciu a nastaviť smerovanie tak, aby k podobným udalostiam už nedošlo, čo ďalej svedčí o profesionalite nemeckej medicíny. (SMALLMAN-RAYNOR, Matthew and Andrew D. CLIFF. The Geographical Transmission of Smallpox in the Franco-Prussian War: Prisoner of War Camps and Their Impact upon Epidemic Diffusion Processes in the Civil Settlement System of Prussia, 1870–71. *Medical History* [online]. April 2002, Vol. 46, No. 2, pp. 241–264. [vid. 14. 6. 2019]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1044497/>. s. 242–243, 248).

¹⁰⁸ KIM, s. 43.

vzdelávací kurz pre domácich študentov medicíny, ktorí na Tokijskú medicínsku školu dochádzali z prefektúr. Neštudovali však u nemeckých zahraničných odborníkov – ktorých výučba prebiehala v nemčine – ale u ich japonských asistentov. Toto skrátené štúdium slúžilo jednak k uspokojeniu rastúceho záujmu po pozíciách doktorov vzdelaných v západnom štýle, ktorých prestíž v krajine rýchlo rástla, a jednak k určitému odsunu nemeckých poradcov, keďže tento kurz nevyžadoval štúdium a znalosti nemčiny. Takto vzdelávaní študenti následne zastávali pozície „obyčajných“ všeobecných lekárov v prefektúrach na rozdiel od elitných doktorov, ktorých vyučovali nemeckí poradcovia. Okrem samotného rozvoja moderného medicínskeho vzdelávania tým japonská vláda zároveň začínala podsúvať do učiteľských pozícií nemeckým štýlom vzdelaných Japoncov.¹⁰⁹

Schultze teda reagoval na organizačnú činnosť japonskej vlády a jej zásahy do vzdelávacieho procesu – ale aj na zlepšujúce sa jazykové znalosti študentov – zmenou pôvodného Müllerovho a Hoffmannovho kurikula. Podľa jeho nového vzdelávacieho plánu sa výučba zamerala čisto na medicínu, pričom štúdium nemčiny bolo prenechané na prípravné kurzy. Samotné vzdelávanie tiež oproti predošlému všeobecnému zameraniu zintenzívil a rozdrobil podľa odborov zamerania, čím v Japonsku prakticky zaviedol štúdium špecializovaných polí modernej medicíny.¹¹⁰ Ako prvý tiež v Japonsku zaviedol používanie antiseptík pri dezinfekcii rán.¹¹¹

V roku 1877 bola Tokijská medicínska škola transformovaná na Medicínsku fakultu Tokijskej univerzity, ktorá bola odvtedy hlavným centrom západného medicínskeho vzdelania. Na tejto fakulte následne vyučovali aj ďalší pozvaní nemeckí lekári, ktorých činnosť sa Schultze snažil koordinovať. Jeho mocenské postavenie v Japonsku však bolo v konečnom dôsledku oproti jeho predchodcom oslabené a sám bol skôr podriadeným vlády ako nezávislým strojcom reforiem. Počas jeho pôsobenia však zároveň došlo k nárastu záujmu o štúdium západnej medicíny, výrazne vzrástol počet študentov a znateľne pokročila vzájomná komunikácia vďaka istému prelomeniu jazykovej bariéry, s ktorou sa museli potýkať Müller a Hoffmann, na ktorých činnosť Schultze nadviazal.¹¹²

Snahy japonskej vlády o odpútanie sa od prílišného nemeckého vplyvu a osamostatnenie domácej medicíny možno v tomto období badať aj v samotnom procese

¹⁰⁹ KIM, s. 44–45.

¹¹⁰ Tamtiež, s. 45–46.

¹¹¹ KAST, s. 63.

¹¹² KIM, s. 43–47.

pozyvania západných poradcov. Pozývanie nemeckých medicínskych poradcov totiž pôvodne prebiehalo výlučne skrze nemeckú ambasádu v Tokiu alebo japonskú ambasádu v Berlíne, pričom nemecká vláda následne na misie vyberala vojenských lekárov – a teda aktérov podriadených nemeckému štátu – za účelom šírenia nemeckého vplyvu v Japonsku.¹¹³ Japonská vláda však od polovice 70. rokov 19. storočia začala nemeckých poradcov oslovovať a pozývať priamo sama, pričom si vyberala nielen medzi vojenskými ale aj civilnými odborníkmi.

Príkladom medicínskych poradcov vybratých a pozvaných priamo japonskou vládou sú veterinárni odborníci pozvaní k výučbe na Poľnohospodárskej škole v Komabe (*Komaba nōgakkō* 駒場農学校), ktorá bola predchodcom súčasnej Poľnohospodárskej fakulty Tokijskej univerzity (*Tōkjō daigaku nōgakubu* 東京大学農学部). Škola bola založená v roku 1874 ako Stanica pre štúdium poľnohospodárstva (*Nōdži šūgakudžō* 農事修学場), pričom na Poľnohospodársku školu bola pretransformovaná v roku 1880.¹¹⁴ Organizácia a fungovanie Poľnohospodárskej školy zároveň predstavuje jeden z príkladov rastúceho nemeckého vplyvu na japonskú medicínu. Prvými západnými poradcami, ktorí na nej vyučovali, boli totiž Francúzi a Briti. Od apríla 1874 na škole prednášal francúzsky vojenský veterinár Auguste D. Angot (1843–1913),¹¹⁵ ku ktorému sa v roku 1876 pridalo päť britských profesorov. Najvýznamnejším z nich bol Edward Kinch (1848–1920), ktorý bol odborníkom na agrochémiu a ktorý Japoncom štúdium tohto odboru predstavil.¹¹⁶

Od roku 1881 však boli britskí profesori – okrem jedného¹¹⁷ – nahradení nemeckými odborníkmi, ktorí prišli priamo na pozvanie japonskej vlády. Dôvodom nahradenia Britov bol pravdepodobne rozvoj agrochémiu v Nemecku a najmä existencia

¹¹³ KIM, s. 49.

¹¹⁴ Komaba nōgakkō. In: *Buritanika kokusai dai hyakka jiten. Shōkōmoku jiten* [online]. Britannica Japan Co., Ltd. [vid. 18. 2. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E9%A7%92%E5%A0%B4%E8%BE%B2%E5%AD%A6%E6%A0%A1-66133>.

¹¹⁵ KAST, Alexander. Johannes Ludwig Janson, Professor of Veterinary Medicine in Tokyo in 1880–1902. Contributions to German-Japanese Medical Relations, Part IV. *Acta medico-historica Adriatica* [online]. Lipanj 2010, Vol. 8, No. 1, pp. 109–118. [vid. 17. 2. 2020]. Dostupné z: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=93052, s. 116.

¹¹⁶ KUMAZAWA Eriko. Edward Kinch (1848–1920): Professor of Agricultural Chemistry at Komaba Agricultural College in Meiji Japan. Translated by Ian Ruxton. In: Hugh CORTAZZI, ed. *Britain & Japan: Biographical Portraits, Volume VII* [online]. Folkestone: Global Oriental, 2010. pp. 354–370. ISBN 978-1-906876-26-5. [vid. 18. 2. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=1fV5DwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>, s. 354–355, 358.

¹¹⁷ Dvaja britskí profesori sa po vypršaní zmlúv vrátili domov, jeden bol prepustený ešte pred jej skončením a jednému bola zmluva predĺžená. Samotnému Kinchovi bola tiež zmluva pôvodne niekoľkokrát predĺžená, nakoniec sa ale vrátil do Británie, keď dostal ponuku vyučovať na Kráľovskej poľnohospodárskej univerzite v Cirencesteri. (KUMAZAWA, s. 355).

univerzitných kurzov v tomto odbore, ktoré boli založené na výskumnej činnosti chemika Justa von Liebiga (1803–1873). Na univerzitách vo Veľkej Británii žiadne štúdium zamerané na rozvoj agrochémie a jej praktické využitie zatiaľ neexistovalo.¹¹⁸ Štyroch britských odídencom z Poľnohospodárskej školy tak nahradili štyria nemeckí poradcovia, z ktorých najvýznamnejší boli Slezania Oskar Kellner (1851–1911) a Johannes Ludwig Janson (1849–1914).

Oskar Kellner nahradil Kincha ako odborník na agrochémiu. Študoval na univerzitách vo Vroclave a Lipsku, predstavoval teda civilného medicínskeho odborníka. Počas svojho pobytu v Japonsku sa venoval najmä výskumu využitia hnojív na ryžových poliach¹¹⁹ a ukladania tuku u zvierat. Výsledky v tejto oblasti ho priviedli k vytvoreniu systému vykrmovania hospodárskych zvierat založeného na presných výpočtoch dávkovaní potrebných živín, ktoré umožňujú naplňať energetické potreby zvierat – tzv. Kellnerovmu štandardu – ktorý sa v mnohých krajinách sveta využíva dodnes.¹²⁰

Ludwig Janson – i jeho pruský kolega a asistent Carl Troester (1856–1928) – boli absolventmi vojenskej Veterinárnej akadémie v Berlíne, obaja teda predstavovali vojenských veterinárov pozvaných do Japonska priamo vládou Meidži. V Japonsku pôsobili od roku 1880, pričom Troester bol prijatý ako čerstvý absolvent a jeho žiadosť o uvoľnenie z armády počas pobytu v Japonsku mu schválil cisár Wilhelm I.¹²¹ Janson mal v ich odbore viac skúseností, okrem výkonu veterinárnej činnosti samotnej slúžil aj v pruskej armáde počas Prusko-francúzskej vojny.¹²² Troester na Poľnohospodárskej škole vyučoval veterinárnu medicínu, chirurgiu a anatómiu. Zároveň ako konský lekár dohliadal na starostlivosť o zvieratá v školských stajniach a na ich zdravotný stav. V tomto smere musel napríklad zápasiť s epidémiou anthraxu, ktorá v prefektúre počas jeho pobytu vypukla.¹²³

¹¹⁸ KUMAZAWA, s. 355, 358.

¹¹⁹ Ryžové polia, ktoré Kellner využíval pre svoje výskumy, dodnes nesú jeho meno – Kellnerove ryžové polia (*Keruneru tanbo* ケルネル田圃).

¹²⁰ Kellner, Oskar. In: *Neue Deutsche Biographie* [online]. Band 11. Berlin: Duncker & Humblot, 1977. pp. 478–479. ISBN 3-428-00192-3. [vid. 18. 2. 2020]. Dostupné z: http://daten.digital-sammlungen.de/bsb00016328/image_492, s. 478–479.

¹²¹ KAST, Johannes Ludwig Janson, s. 110, 116; KAST, Alexander. Contributions to German-Japanese Medical Relations, Part III. Carl Troester, A Horse Doctor in Tokyo, 1880–83. *Acta medico-historica Adriatica* [online]. Lipanj 2005, Vol. 3, No. 1, pp. 59–76. [vid. 17. 2. 2020]. Dostupné z: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=149806, s. 60.

¹²² KAST, Johannes Ludwig Janson, s. 110.

¹²³ KAST, Contributions to German-Japanese Medical Relations, Part III, s. 60, 62.

Ludwig Janson počas svojho pobytu zastával vedúcu pozíciu vo výučbe veterinárnej medicíny a v Japonsku bol jej najuznávanejšou autoritou. Okrem samotnej výučby sa venoval aj štúdiu klasických čínskych a japonských diel zaoberajúcich sa tradičnými ázijskými veterinárnymi technikami, pričom k množstvu z nich vypracoval kritické komentáre. Spolu s ostatnými vyučujúcimi na škole sa zároveň podieľal na spísaní komplexnej učebnice veterinárstva, ktorá bola čiastočne založená na jeho prednáškach.¹²⁴ Okrem toho tiež napísal i vydal viacero štúdií o veterinárstve a hospodárskych zvieratách.¹²⁵

Význam veterinárstva počas obdobia Meidži výrazne vzrástol vzhľadom na nárast počtu chovnej zvere v Japonsku. Tradične sa k ťažnej práci využívali býky, po príchode Európanov ale tiež došlo k rozšíreniu chovu koní. Tie plnili svoju tradičnú rolu už napríklad v budhistických chrámoch, kde boli vydržiavané ako posvätné a boli náležite obstarávané. Do určitej miery boli využívané aj v časoch stredovekých vojen, ich použitie v bojoch ale postupom času klesalo až takmer úplne vymizlo. V období Meidži však pod vplyvom západných mocností došlo jednak k väčšiemu využívaniu koní ako dopravného prostriedku – v podobe kočov alebo konských železníc – a jednak k ich opätovnému chovu pre armádu. V tomto období tiež v novootvorených prístavoch Európania usporadúvali konské preteky, ktoré časom pritiahli aj pozornosť Japoncov. Zároveň sa v Japonsku postupne rozbiehal chov dovtedy nevelmi významných druhov zvierat ako ovce či kozy a dochádzalo k importu nových druhov alebo plemien zvierat, konkrétne napríklad králikov alebo dojných kráv. Chov hydiny na druhej strane bol v krajine zabehnutý celé storočia a jeho produkty sa už v 19. storočí tešili popularite aj na Západe. Taktiež v krajine výrazne vzrástla spotreba mäsa, napríklad hovädziny,¹²⁶ ktorá sa stala jednou z hlavných súčastí stravy japonskej armády.¹²⁷ Moderné veterinárstvo ako veda bolo teda v Japonsku nepochybne potrebné a nemeckí poradcovia tak mali na starosti nielen výživu a zdravie zvierat samotných ale nepriamo aj zdravie ľudí, ktorých by prípadné zvieracie choroby a epidémie ohrozili tiež.

Veterinárnu medicínu v rámci trojročného prípravného kurzu na škole pod Jansonovým vedením študovali okrem žiakov veterinárstva aj farmári, samotné

¹²⁴ KAST, Johannes Ludwig Janson, s. 113.

¹²⁵ Tamtiež, s. 109.

¹²⁶ Tamtiež, s. 114–115.

¹²⁷ CWIERTKA, Katarzyna J. *Modern Japanese Cuisine: Food, Power and National Identity* [online]. London: Reaktion Books, 2006. ISBN 978-1-86189-298-0. [vid. 24. 2. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=oK-7LOIWNpEC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>. s. 64.

štúdium veterinárstva – tiež trojročné – obsahujúce aj výučbu anatómie a latinčiny už bolo určené čisto pre budúcich veterinárov. Priebeh štúdia aj skúšky boli vymodelované podľa nemeckých vzorov. Okrem teoretických disciplín sa Jansen a jeho kolegovia museli venovať aj praktickému zvyšovaniu kvality chovných priestorov. Za účelom zabránenia epidémiám bol zavedený kontrolný systém pozostávajúci z nahlasovania nebezpečenstva, porážky nakazených kusov, likvidovania mŕtvol a konečnej dezinfekcie. V tomto smere tiež Jansen kritizoval zodpovedné orgány z nedbanlivosti pri dovoze zvierat. Jeho obavy – spolu s účinkami nových opatrení – sa neskôr preukázali aj v praxi. V roku 1892 sa napríklad Jansen musel vysporiadať s epidémiou moru hovädzieho dobytku z Číny, ktorý do Japonska prišiel cez Kóreu. Nákaza trvala dva roky a padlo jej za obeť 9716 kusov dobytku, čo nie je málo, ale oproti stratám z predošlých epidémií tohto moru bolo badať výrazné zlepšenie.¹²⁸ V nasledujúcich rokoch dochádzalo k opätovnému návratu moru, úmrtnosť zvierat však stále klesala,¹²⁹ čo dokazuje rastúcu pripravenosť Japonska a jeho medicínsky pokrok.

Výsledky činnosti nemeckých odborníkov na Poľnohospodárskej škole boli významné. Počas obdobia ich pôsobenia došlo v oblastiach japonského veterinárstva i agrochémie k výrazným pokrokom a modernizácii. Úspechy nemeckých poradcov si vyslúžili uznanie aj od samotných Japoncov, ktorí ich pôsobenie považujú za úspešnejšie ako činnosť ich britských predchodcov, ktorých Nemci prakticky zatienili napriek ich prvenstvu v uvedení daných disciplín do Japonska.¹³⁰

Nemeckí poradcovia tiež v Japonsku strávili podstatne dlhší čas ako ich britskí predchodcovia. Hoci sa Troester do Nemecka vrátil hneď po skončení jeho zmluvy v roku 1883,¹³¹ Kellner v Japonsku zotrval až do roku 1892.¹³² Najdlhší čas v krajine nakoniec strávil Janson, ktorý sa v Japonsku aj usadil a založil si rodinu. Na Poľnohospodárskej škole a neskôr fakulte učil do roku 1902, pričom posledné roky

¹²⁸ Napríklad počas epidémie z rokov 1872–1873 padlo moru za obeť až 42 297 kusov dobytku. (SPINAGE, Clive A. *Cattle Plague: A History* [online]. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishers, 2003. ISBN 0-306-47789-0. [vid. 20. 2. 2020]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=t5QUSfS8FfYC&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false e. s. 491–492).

¹²⁹ Epidémie moru medzi rokmi 1902–1908 si vyžiadali smrť 177 až 3331 kusov dobytku, čo jednoznačne vypovedá o klesajúcej tendencii jeho následkov a účinnosti nových opatrení. Po roku 1909 bol zahraničný dovoz zakázaný, napriek tomu však došlo ešte k ďalším návratom epidémie v rokoch 1910 a 1920–1922, kedy mu však vďaka zavedeniu striktnej kontroly padlo za obeť už iba 39 kusov dobytku, pričom od roku 1924 je tento mor v Japonsku úplne eradikovaný. (KAST, Johannes Ludwig Janson, s. 117; SPINAGE, s. 492).

¹³⁰ KUMAZAWA, s. 355.

¹³¹ KAST, Contributions to German-Japanese Medical Relations, Part III, s. 63.

¹³² Kellner, Oskar, s. 479.

života až do smrti v roku 1914 strávil vyučovaním na Strednej škole poľnohospodárstva a lesníctva v Morioka (*Morioka kótó nórin gakkó* 盛岡高等農林学校) a neskôr na Siedmej strednej škole v Kagošime (*Daišiči kótó gakkó* 第七高等学校). V Kagošime – odkiaľ pochádzala rodina jeho manželky – je aj pochovaný. Janson sa do dneška teší veľkej úcte a je považovaný za otca moderného japonského veterinárstva.¹³³

Činnosť nemeckých odborníkov na Poľnohospodárskej škole a neskôr fakulte bola však v konečnom dôsledku príkladom nielen modernizácie Japonska podľa nemeckých vzorov, ale aj postupného úpadku germanizačnej monopolizácie vo výučbe. Nemeckí profesori totiž museli vyučovať v angličtine,¹³⁴ čiže jazyku ich britských predchodcov. Japonci tým teda jasne začínali dávať najavo, že jediným dôvodom preferencie nemeckého vplyvu v oblasti medicíny bolo čisto štúdium nemeckých poznatkov a technológií – prameniace z uznania odbornosti nemeckej medicíny na svetovej úrovni a za účelom domáceho rozvoja. Akékoľvek snahy o budovanie germanizačného monopolu v tejto oblasti zo strany Nemcov však Japonci odmietali a nemeckých profesorov časom postupne nahrádzali novou generáciou domácich japonských odborníkov – ktorí študovali v Japonsku pod nemeckými poradcami alebo na univerzite v Berlíne – čím si chceli zachovať čo najväčšiu nezávislosť.

2.4 Činnosť posledných prizvaných nemeckých medicínskych poradcov a konečné osamostatnenie japonskej medicíny

Snahy o nezávislosť pri výbere a pozývaní odborníkov – a v konečnom dôsledku aj o osamostatnenie japonskej medicíny spod germanizačných vplyvov – nakoniec prevládli aj na samotnej Medicínskej fakulte Tokijskej univerzity. S rastúcim počtom japonských medicínskych odborníkov z radov bývalých študentov a celkovým medicínskym rozvojom tak postupne klesal vplyv zahraničných poradcov, ktorých úloha a postavenie sa obmedzovalo na úroveň obyčajných prednášajúcich. Tento osud postihol aj posledných spomedzi prizvaných nemeckých medicínskych odborníkov – Julia Scribu (1848–1905) z Hesenska a Erwina Bälza (1849–1913) z Württemberska. V krajine pôsobili ako poslední nemeckí profesori na Tokijskej univerzite, pričom obdobie a koniec ich pôsobenia zároveň predstavovali aj neúspech nemeckých snáh o germanizačný monopol nad japonskou medicínou. Napriek tomu sa však v Japonsku dodnes tešia značnej popularite a sú často považovaní za najvýznamnejších

¹³³ KAST, Johannes Ludwig Janson, s. 109–110.

¹³⁴ KAST, Contributions to German-Japanese Medical Relations, Part III, s. 62.

lekárskych poradcov pôsobiacich v krajine počas obdobia Meidži a otcov modernej japonskej medicíny.¹³⁵

Julius Scriba pôvodne študoval na Univerzite v Heidelbergu, počas Prusko-francúzskej vojny tiež slúžil v pruskej armáde ako lekár. Do Japonska dorazil v roku 1881 a pôsobil ako náhradník Wilhelma Schultzeho. Na Tokijskej univerzite bol primárne profesorom chirurgie, okrem nej sa ale tiež zaoberal dermatológiou, oftalmológiou, gynekológiou, patológiou, ortopédiou a urológiou. Zohral aj významnú rolu v oblasti rozvoja dezinfekcie a sterilizácie lekárskeho náčinia i štúdia syfilisu. Patrí mu aj miestne chirurgické prvenstvo – ako prvý v Japonsku uskutočnil nefrektómiu.¹³⁶ Okrem výučby sa venoval aj klinickej starostlivosti, za ktorú si však nechával platiť priamo od pacientov, ktorých trikrát týždenne prijímal aj u seba doma, k čomu predtým nedochádzalo.¹³⁷ V tejto oblasti však zrejme musel byť veľmi úspešný, čo dokazuje aj prílev pacientov nielen zo samotného Japonska ale aj z Číny, Malajzie, Filipín alebo Ruska, ktorí využívali jeho služby.¹³⁸

Scribov osobný život v Japonsku bol taktiež bohatý. Javil záujem o japonskú kultúru a jazyk, pričom medzi jeho koníčky patrilo aj lov a zberateľstvo miestnej botaniky i japonského umenia – tradičných malieb, kaligrafie a obrazov *ukijoe* 浮世絵. Okrem toho trávil voľný čas aj so svojimi študentmi, ktorých často pozýval k sebe domov na posedenia pri alkohole a tabaku. V Japonsku sa tiež oženil a založil si rodinu.¹³⁹ Jeho otvorenosť voči Japonsku a Japoncom teda nepochybne prispievali k jeho celkovej popularite i udržiavaniu vzťahov medzi Nemeckom a Japonskom.

Po vypršaní zmluvy v septembri 1901 Scriba univerzitu opustil a pracoval ako chirurg v Medzinárodnej nemocnici svätého Lukáša (*Sei Ruka kokusai bjóin* 聖路加国際病院). Nemocnicu založil americký misionár episkopálnej cirkvi Rudolf Teusler (1876–1934) v roku 1902 v priestoroch bývalej presbyteriánskej misijnej Nemocnice v Cukidži (*Cukidži bjóin* 築地病院). Tú založil ešte v roku 1874 americký lekár Henry Faulds (1843–1930) ako inštitúciu zameranú na vzdelávanie, lekársku pomoc a v neposlednom rade tiež konverziu Japoncov na kresťanstvo. Napriek istým čiastočným úspechom bola však činnosť tejto nemocnice v roku 1883 ukončená.

¹³⁵ KIM, s. 48.

¹³⁶ KAGA Kimitaka. Tódai bjóin gekakei kakuka no rúcu, Sukuriba sensei tandžó 160 šunen. *Tódai bjóin dajori* [online]. Hačigacu 2008, No. 62. 8–9. [vid. 27. 2. 2020]. Dostupné z: <https://www.h.u-tokyo.ac.jp/cooperation/dayori/icsFiles/afieldfile/2019/07/04/dayori62.pdf>. s. 8.

¹³⁷ KIM, s. 51.

¹³⁸ KAGA, s. 8.

¹³⁹ Tamtiež.

Príčinou zániku nemocnice bol stagnujúci záujem o jej služby najmä z dôvodu rapidnej modernizácie medicíny v Japonsku súvisiacej s činnosťou nemeckých profesorov na Tokijskej univerzite, ktorej sa tento inštitút nedokázal vyrovnat'. Podobný osud postihol aj iné medicínske inštitúcie zahraničných misionárov v Japonsku, pričom výnimku predstavuje iba Nemocnica svätého Lukáša, ktorá vo svojej činnosti pretrváva dodnes. Jej prežitie a prestíž zaistila práve kvalita ponúkaných služieb, čo sa odrazilo aj v zamestnaní Scribu a Bälza, ktorí k jej vysokým štandardom výrazne prispeli. Scriba v nemocnici pôsobil posledné tri roky života až do svojej smrti v januári 1905. V Japonsku je aj pochovaný.¹⁴⁰

Scribov kolega a priateľ Erwin Bälz bol posledným prizvaným nemeckým profesorom na Tokijskej univerzite. Vzdelanie získal na univerzitách v Tübingene a Lipsku, pričom podobne ako mnohí jeho nemeckí medicínski kolegovia slúžil počas Prusko-francúzskej vojny aj ako poľný doktor.¹⁴¹ Cestu do Japonska mu otvorila práca na klinike univerzity v Lipsku, kde v roku 1876 ošetril neznámeho japonského úradníka. Vďaka jeho odporúčaniam sa následne dostal do kontaktu s japonským ambasádorom v Berlíne Aokim Šúzóm 青木周藏 (1844–1914) z Čóšú, skrze ktorého bola podpísaná zmluva o jeho zamestnaní ako medicínskeho poradcu. Bälz tak bol zrejme prvým nemeckým poradcom, ktorý bol prizvaný priamo japonskou vládou a nie na základe žiadosti skrze nemecké orgány, ktoré vyberali pre nich vhodných kandidátov. Práve jeho prípadom sa teda otvorila cesta k pozývaniu ostatných poradcov¹⁴² spomínaných vyššie.

Bälz na Tokijskej medicínskej škole a neskôr univerzite pôsobil od roku 1876 ako profesor internej medicíny a spomedzi všetkých nemeckých medicínskych poradcov – vrátane Scribu – je dodnes najštudovanejším a najpopulárnejším.¹⁴³ Okrem internej medicíny samotnej tiež Bälz vyučoval patológiu, psychiatriu, toxikológiu a gynekológiu. Venoval sa aj klinickej činnosti a podobne ako neskôr Scriba tiež súkromne ošetroval

¹⁴⁰ KAGA, s. 8–9; WASHINGTON, Garrett L. St. Luke's Hospital and the Modernisation of Japan, 1874–1928. *Health and History* [online]. 2013, Vol. 15, No. 2, pp. 5–28. [vid. 29. 2. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/10.5401/healthhist.15.2.0005>. s. 5–7, 16–17.

¹⁴¹ KAST, Alexander. Contributions to German-Japanese medical relations, Part II. Erwin Bälz: Professor of Internal Medicine in Tokyo, 1876–1905. *Acta medico-historica Adriatica* [online]. Prosinac 2004, Vol. 2, No. 2, pp. 171–180. [vid. 29. 2. 2020]. Dostupné z: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=150032. s. 171–172.

¹⁴² KIM, s. 49–50.

¹⁴³ Tamtiež, s. 48.

pacientov, medzi ktorých patrili aj vysoko postavení úradníci a diplomati. Vďaka svojej reputácii sa v roku 1890 stal tiež osobným lekárom cisárskej rodiny.¹⁴⁴

Medzi najvýznamnejšie oblasti Bälzových výskumov v Japonsku patrí antropológia a najmä bakteriológia.¹⁴⁵ Študoval jednak vo svete rozšírené infekčné choroby ako cholera, lepra alebo tuberkulóza a jednak aj endemické japonské choroby ako japonská riečna horúčka *cucugamuši bjó* ツツガムシ病, pľúcna distomóza a choroba beriberi ベリベリ (prípadne *kakke* 脚気). Zároveň bol podporovateľom športov a telesných cvičení, ktoré propagoval aj medzi svojimi žiakmi.¹⁴⁶ Okrem toho bol taktiež významným etnológom a psychiatrom, pričom vedecky diagnostikoval miestnu formu psychózy v Japonsku tradične známu ako „líščia posadnutosť“ (*kicune cuki* 狐付き).¹⁴⁷ V roku 1880 tiež v Tokiu založil medicínsku školu pre ženy. Špecifickým bodom jeho záujmu a štúdia však boli japonské horúce pramene – onseny 温泉 – a ich terapeutické účinky. O onsenoch Bälz prednášal aj na zahraničných konferenciách, ktorých sa zúčastnil v rámci niekoľkých návštev domova v Nemecku – napríklad na konferencii v Stuttgarte z roku 1892 – a šíril o nich povedomie medzi zahraničnou verejnosťou. Práve štúdium japonských horúcich prameňov je jedným z dôvodov jeho pretrvávajúcej popularity v Japonsku. Prejavoval tiež záujem o štúdium japonského jazyka a kultúry, pričom sa v Japonsku aj oženil a založil si rodinu.¹⁴⁸

Napriek Bälzovým úspechom a popularite však jeho vplyv aj význam časom postupne klesali. Dôvodom bol rast vedeckej odbornosti domácich Japoncov a ich vrcholiaca snaha o odpútanie sa od nemeckých profesorov a nastolenie čisto japonskej domácej akadémie. Bälzovo postavenie tak stále viac slablo a on sám mal stále menšie slovo v chode univerzity. Poslednou kvapkou a známku ignorovania jeho osoby zo strany Japoncov bolo podľa jeho vlastných slov v denníku odhalenie takmer hotových plánov novej nemocnice v areáli univerzity. Tento významný projekt totiž s Bälzom nikto nekonzultoval, pričom on sám takéto zaobchádzanie nehodlal tolerovať a v apríli 1900 teda ponúkol svoju rezignáciu. Na žiadosť vedenia fakulty ju síce

¹⁴⁴ KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part II, s. 172–173.

¹⁴⁵ KIM, s. 48.

¹⁴⁶ Bälz sám tiež praktikoval tradičné japonské bojové umenie *džúdžucu* 柔術. (KIM, s. 116; KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part II, s. 174–175).

¹⁴⁷ HASHIMOTO Akira. A ‘German world’ Shared Among Doctors: A History of the Relationship Between Japanese and German Psychiatry Before World War II. *History of Psychiatry* [online]. SAGE Journals. May 2013, Vol. 24, No. 2, pp. 180–195. [vid. 1. 3. 2020]. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1021.9078&rep=rep1&type=pdf>. s. 182.

¹⁴⁸ KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part II, s. 177–178.

nakoniec stiahol a bol opäť prizvaný na zasadania, bolo však takmer jasné, že sa jedná iba o symbolický akt.¹⁴⁹

Bälz svoje rozhorčenie z prístupu k zahraničným učiteľom dal nakoniec nahlas najavo počas ceremónie na oslavu 25. výročia jeho pôsobenia v Japonsku z roku 1901, kde Japoncov kritizoval za ich prístup k západným vedomostiam a odborníkom, keďže podľa neho „*bolo s učiteľmi zaobchádzané ako s ‚predavačmi ovocia‘ vedy*“ nie ako so „*záhradníkmi vedy*“, ako si zaslúžili.¹⁵⁰ Po odchode Scribu v septembri 1901 zostal Bälz na Medicínskej fakulte ako posledný z pozvaných nemeckých profesorov. Z funkcie sa nakoniec stiahol v roku 1902¹⁵¹ a následne spolu so Scribom tri roky pôsobil v Nemocnici svätého Lukáša.¹⁵² Pri Scribovi zotrval až do jeho smrti na tuberkulózu v januári 1905, pričom bol jeho opatrovníkom v chorobe a bol prítomný aj pri jeho smrteľnej posteli.¹⁵³ Japonsko opustil o pol roka neskôr a spolu so svojou rodinou sa vrátil do Nemecka. Pred odchodom mu bola cisárom Meidžim udelená Veľká stuha Rádu Vychádzajúceho slnka prvej triedy (*Kun ittó Kjokudžicu Dai džidžó* 勳一等旭日大綬章). Do Japonska sa nakrátko a naposledy vrátil ešte v roku 1908, aby založil Bälzovu Nadáciu pre fyzikálnu terapiu, načo v auguste 1913 v Stuttgarte zomrel.¹⁵⁴ V krajine pôsobil dokopy 29 rokov, z čoho na Tokijskej medicínskej škole a neskôr fakulte vyučoval 26 rokov, čo je pravdepodobne najdlhšie spomedzi všetkých nemeckých medicínskych poradcov a potenciálne i zahraničných poradcov vôbec. Odchod posledných nemeckých profesorov z Medicínskej fakulty a ich nahradenie japonskými odborníkmi predstavuje tiež definitívnu porážku nemeckých snáh o úplnú monopolizáciu medicínskeho odboru v Japonsku.

Od misie Leopolda Müllera a Theodora Hoffmanna z roku 1871 až do roku 1914 v Japonsku pôsobilo dokopy 39 nemeckých medicínskych odborníkov, ktorých zásluhou bola domáca medicína zreformovaná a zmodernizovaná podľa nemeckého vzoru. Vláda Meidži si však uvedomovala možné riziká prameniace z jednostranného vplyvu prostredníkov cudzieho štátu na domáce reformy, a tak okrem pozývania nemeckých poradcov do Japonska tiež vysielala samotných Japoncov na štúdiá do Európy. V nemecky hovoriacich krajinách medzi rokmi 1868 až 1914 študovalo

¹⁴⁹ HASHIMOTO, s. 182; KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part II, s. 173; KIM, s. 52.

¹⁵⁰ Cit. in: HASHIMOTO, s. 182.

¹⁵¹ HASHIMOTO, s. 181.

¹⁵² WASHINGTON, s. 16–17.

¹⁵³ KAGA, s. 9.

¹⁵⁴ KAST, Contributions to German-Japanese medical relations, Part II, s. 179.

dokopy 1150 študentov, z čoho 627 študovalo na Univerzite v Berlíne, ktorý bol hlavným centrom japonských študentov medicíny v Nemecku. Práve zahraniční študenti, ktorí sa po skončení štúdia vracali domov do Japonska, teda postupne nahradzovali nemeckých odborníkov a stali sa hlavnou hybnou silou pri modernizácii krajiny.¹⁵⁵

Hoci síce nemožno poprieť, že Nemecko ako najrozvinutejšia medicínska veľmoc tej doby zohralo najdôležitejšiu rolu v modernizácii japonskej medicíny – jednak skrze zahraničné misie vlastných odborníkov a jednak skrze vzdelávanie Japoncov na domácej pôde – zároveň však treba podotknúť, že samotní Japonci sa od jeho priameho vplyvu snažili čím skôr osamostatniť. Ako podotkol Bälz, Japonci sa od Nemcov naučili všetko, čo považovali za potrebné pre dobro krajiny a následne ich takpovediac odsunuli na druhú koľaj – minimálne v prípade nemeckých akademikov v Japonsku. Kontakty s Nemeckom však aj naďalej udržiavali v podobe zahraničných štúdií, na ktoré aj po prepustení nemeckých profesorov z Tokijskej univerzity vysielali ďalších a ďalších študentov. Tí v Nemecku viedli veľmi aktívne životy a podieľali sa na vzájomnej intelektuálno-kultúrnej výmene a bližšom spoznávaní oboch krajín.¹⁵⁶

Napriek snahám o bližšie spoznávanie však vzťahy medzi oboma krajinami na konci 19. storočia zhoršovalo rastúce napätie v Európe. To vyplývalo z narastajúceho antisemitizmu, delenia veľmocí do mocenských blokov a v neposlednom rade aj rasizmu. Západné koloniálne veľmoci sa totiž snažili udržať si dojem vlastnej civilizačnej a rasovej nadradenosti v porovnaní so svojimi kolóniami, pričom týmto predsudkom sa nevyhli ani Japonci. Obzvlášť škodlivé boli výroky a protijaponské kampane nového nemeckého cisára Wilhelma II. (1859–1941, vládol 1888–1918), ktorý po rozmachu a vojenských víťazstvách Japonského impéria v Čínsko-japonskej vojne (1894–1895, viac v kapitole 3.3) Japoncov označil za „žltú hrozbu“ (*die gelbe Gefahr*) voči koloniálnym záujmom Nemecka v Číne. V tomto smere k nenávisti voči Japoncom a podpore nemeckých koloniálnych plánov na území Číny – ktorým stálo v ceste práve Japonsko – prispel aj bývalý konzul Max von Brandt. Ten voči Japoncom zastával veľmi negatívne predsudky a keď po odchode z Japonska pôsobil medzi rokmi 1875–1893 ako ambasádor v Číne, označil ju za reálnejší cieľ nemeckých koloniálnych zámerov. Cisárovo rasistické výroky a na ne nadväzujúca zahraničná politika, v rámci

¹⁵⁵ KIM, s. 18, 53, 55, 61–62.

¹⁵⁶ Možno spomenúť napríklad zakladanie rôznych organizácií ako Spoločnosť Jamato (*Jamatokai* 大和会), ktorá predstavovala zastrešujúce združenie pre Japoncov v zahraničí alebo Japonsko-nemeckú spoločnosť (*Wadokukai* 和独会 / *Deutsch-Japanische Gesellschaft*), ktorá slúžila ako spoločenská skupina pre intelektuálne zblížovanie oboch kultúr. (KIM, s. 81).

ktorej sa snažil čo najviac oslabiť pozíciu Japonska vo východnej Ázii, tak iba ďalej poškodzovali renomé Nemecka v Japonsku a prispievali k prehodnocovaniu vzťahov s ním.¹⁵⁷

Problematika rasizmu má svoju nelichotivú kapitolu aj v súvislosti s činnosťou nemeckých lekárov v Japonsku, najmä v prípade antropologických a etnologických štúdií Erwina Bälza. Ten počas svojho pôsobenia vo východnej Ázii študoval Aziatov ako rasu a snažil sa nájsť ich typické diferenčné znaky. Uskutočňoval teda telesné merania Aziatov – najmä ich lebiek – a na ich základe ľudí na Ďalekom východe rozdelil do troch etnických skupín diferencovaných telesnými črtami a rozptýlených v krajinách východnej Ázie. Ich príslušníkov následne na základe ním určeného etnického pôvodu priradil k rôznym stupňom spoločenskej hierarchie. Zaviedol tým nebezpečný precedens, podľa ktorého bolo spoločenské postavenie človeka dané jeho pôvodom a príslušnosťou k určitej z ním vymyslených skupín. Okrem toho však tiež veril v spoluprácu až asimiláciu ázijských národov a v tomto duchu tak vyjadril podporu aj japonskej anexii Kórey (viac v kapitole 3.3). Bälzove pseudovedecké názory v tomto smere neskôr poslúžili japonským antropológom¹⁵⁸ – a politikom,¹⁵⁹ na ktorých boli napojení – ktorí v týchto nevedeckých telesných meraniach svojich ázijských susedov pokračovali a využili ich pri utváraní myšlienok panazianizmu, čiže idey domnejšej súdržnosti medzi ázijskými národmi voči Západu a najmä povinnosti rozvinutého Japonska byť na čele a pomáhať svojim zaostalejším susedom. Tieto idey boli následne

¹⁵⁷ KIM, s. 115, 158–160.

¹⁵⁸ Prvým japonským praktikantom týchto antropologických štúdií a Bälzovým chránencom bol Koganei Jošikijo 小金井良精 (1859–1944), ktorý túto novú metodológiu aplikoval napríklad pri štúdiu obyvateľov Rjúkjú a etnika Ainu アイヌ na Hokkaidó. Vrcholom týchto rasistických pozorovaní však bola činnosť Kuba Takešiho 久保武 (1879–1921), ktorý medzi rokmi 1907–1910 uskutočnil antropologické merania 3425 Kórejcov, pričom výsledky uviedol vo svojej 700-stranovej a v nemčine písanej dizertačnej práci, tzv. *Príspevkoch k fyzickej antropológii Kórejcov* (*Beiträge zur physischen Anthropologie der Koreaner*). Pri týchto ponižujúcich meraniach, ktoré vykonával za pomoci armády, meral telesné znaky od dĺžky nosa a rozostupu očí kórejských študentov a vojakov až po tvar genitálií miestnych prostitútok, pričom pozorovaných obyvateľov dehumanizačne označoval za svoj „materiál“ (*zairjó* 材料). Vzhľadom na to, že akékoľvek odlišnosti od Japoncov prítomné medzi Kórejcami tiež označoval za podradné charakteristiky ich primitívnej kultúry, tak v konečnom dôsledku svojím dielom prispel k pseudovedeckej racionalizácii rastúcej rasovej neznášanlivosti Japoncov voči Kórejcom. (KIM, s. 118–121; Kubo Takeshi. In: *Nijū seiki Nihonjin meijiten* [online]. Nichigai Associates, Inc., 2004. [vid. 28. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E4%B9%85%E4%BF%9D%20%E6%AD%A6-1644021>).

¹⁵⁹ K Bälzovej autorite v tomto smere tiež prispeli jeho kontakty na vrcholových pronemeckých japonských politikov, vrátane Aokiho Šúzóa, Itóa Hirobumiho, Inoueho Kaoruho 井上馨 (1836–1915) z Čóšú alebo Kacuru Taróa 桂太郎 (1848–1913) z Čóšú. (KIM, s. 117).

využitie ako zámienka pre japonské výboje na kontinente prezentované ako bratská ochrana pred západnými veľmocami.¹⁶⁰

Ako negatívne možno označiť aj niektoré medicínske názory a postupy, ktoré nemeckí profesori v Japonsku zaviedli. Myšlienka rozvinutosti nemeckej medicíny a jej prvenstva na svetovej úrovni totiž viedla mnoho japonských študentov k jej idealizácii ako neomylnnej. Tento proces bol následne príčinou pocitu elitárskej nadradenosti, ktorý nové generácie nemeckým štýlom vzdelaných japonských lekárov cítili voči medicínskym názorom a postupom pochádzajúcim z iných západných krajín, ktoré boli považované za podradné. V Japonsku sa toto škodlivé elitárstvo prejavilo napríklad pri sporoch armády a námorníctva, a ich rozdielnych metódach boja s chorobou beriberi.¹⁶¹

Vojenský lekári japonskej armády boli totiž vzdelávaní v nemeckom štýle na Tokijskej medicínskej škole a neskôr univerzitnej fakulte. Samostatná škola pre vojenských lekárov v správe japonskej armády bola otvorená v roku 1886 pod názvom Vojenská škola pre lekárov pozemnej armády (*Rikugun gun'i gakkó* 陸軍軍医学校), spadala ale tiež pod vplyv absolventov Tokijskej univerzity, ktorí navyše v armáde pôsobili aj naďalej. Možno teda konštatovať, že vojenská medicína v Japonsku bola zmodernizovaná podľa nemeckého vzoru. Japonské námorníctvo sa však vydalo inou cestou. Na jeho Námornej nemocničnej škole (*Kaigun bjóin gakuša* 海軍病院学舎) bol totiž pri modernizácii preferovaný britský model, podľa ktorého na škole vyučoval britský lekár William Anderson (1842–1900). Ten presadzoval štýl výučby a medicínskeho rozvoja založený na klinickej činnosti a priamom ošetrovaní pacientov na rozdiel od nemeckého štýlu, kde významnú rolu zastával aj laboratórny výskum a mikroskopické hľadanie príčin chorôb.¹⁶²

Dopady rozdielnych medicínskych smerov v armáde a námorníctve tak možno porovnať na príklade liečby choroby beriberi. Kým námorní lekári – konkrétne vedúci expert Takaki Kanehiro 高木兼寛 (1849–1920) – praktickými pokusmi objavili hlavnú príčinu choroby a následnými opatreniami sa im ju podarilo takmer eliminovať,¹⁶³ ich

¹⁶⁰ KIM, s. 112, 114–117.

¹⁶¹ Tamtiež, s. 140–141.

¹⁶² Tamtiež, s. 142.

¹⁶³ Námorní lekári zistili, že chorobu vyvoláva nedostatok vitamínu B1 a dodávaním stravy bohatej na proteíny – pozostávajúcej z mäsa, zeleniny a obilnín – sa im ju podarilo úspešne liečiť. Kým v roku 1882 teda nákazou trpelo 404 z 1000 námorníkov, v roku 1886 sa ňou nakazilo už len 0,4 z 1000 námorníkov. Oproti tomu v japonskej armáde a medzi obyčajným obyvateľstvom, ktoré spadali

armádni oponenti v laboratóriách celé roky hľadali neexistujúcu baktériu, ktorá chorobu podľa nich spôsobovala. Napriek praktickým úspechom námorníctva a vlastným pretrvávajúcim zlyháním si však japonskí lekári z Tokijskej univerzity – pod vplyvom svojich nemeckých učiteľov, najmä bakteriológov Erwina Bälza v Japonsku a Roberta Kocha (1843–1910) v Nemecku – stáli za svojim, pričom názory námorných odborníkov na akademickej pôde dlhodobo odmietali, kritizovali a zosmiešňovali. Ich závery nakoniec prijali až na konci 10. rokov 20. storočia, keď ich vlastné výskumy neprinášali očakávané závery a už nebolo možné poprieť praktické výsledky ich oponentov.¹⁶⁴ Napriek viditeľnému prevládaniu nemeckých vzorov vo väčšine oblastí japonskej medicíny i mnohým z toho vyplývajúcim pozitívam teda nemožno všetky myšlienky a postupy, ktoré do Japonska nemeckí profesori priniesli, idealisticky označiť za prínosné a pozitívne.

Výboje Japonska na kontinente však okrem vojenských ziskov napriek všetkému zároveň predstavovali aj definitívny triumf zmodernizovanej japonskej medicíny. Kvalita poľnej starostlivosti, presná identifikácia chorôb a najmä vysoká úroveň hygieny sa preukázali na výrazne zníženej úmrtnosti vojakov, a to nielen na následky zranení, ale aj na pridružené choroby súvisiace s vojenskými ťaženiami vo východnej Ázii. Tieto úspechy si všímali aj zahraniční pozorovatelia,¹⁶⁵ ktorých pozitívne hodnotenie ďalej prispievalo k rastu prestíže Japonska v zahraničí a uznania jeho postavenia ako modernej veľmoci. V konečnom dôsledku teda možno medicínske reformy podľa nemeckých vzorov označiť za úspešné a v nadhľade za prínosné nielen pre skvalitnenie života v Japonsku, ale aj pre upevnenie povesti Japonska v zahraničí.

pod kontrolu nemeckým štýlom vzdelaných lekárov, sa na prelome storočí chorobou nakazili státisíce ľudí. (KIM, s. 131, 141, 143–144).

¹⁶⁴ KIM, s. 140, 143–144.

¹⁶⁵ Tamtiež, s. 17.

3 Modernizácia japonskej armády podľa nemeckých vzorov

Japonsko v prvej polovici 19. storočia sužovali hospodárske krízy a spoločenské nepokoje prameniace jednak z rigidného systému spoločenskej hierarchie nadiktovanej šógunátom Tokugawa a jednak z prirodzených príčin – ako prírodné katastrofy a slabá úroda – ktorých dopady šógunát v násilne uzavretom Japonsku nedokázal účinne riešiť. Po vynútenom otvorení Japonska v roku 1854 sa navyše ukázala vojenská slabosť Japonska, ktoré sa svojou feudálnou organizáciou vojsk a zastaranými zbraňami z počiatku 17. storočia nedokázalo staronovým protivníkom zo Západu vyrovnáť. Počas posledných rokov existencie šógunátu a najmä po revolúcii Meidži teda silneli hlasy po modernizácii hospodárstva a armády. Hybnou myšlienkou tohto obdobia sa stal staroveký čínsky koncept „bohatého štátu a silnej armády“ (*fukoku kjóhei* 富国強兵) zo 4. storočia pred n. l., ktorý predstavoval ideál mocného štátu založeného na hospodárskom bohatstve národa a sile jeho vojska.¹⁶⁶ Tento teoretický koncept bol uvedený do praxe pri následnej modernizácii krajiny a bol primárnou propagandistickou ideológiou vlády Meidži, ktorá tak svoje konanie a rozhodnutia komfortne halila rúškom služby pre dobro celého národa i štátu.

3.1 Prvotné reformy armády podľa francúzskeho modelu

Koncept *fukoku kjóhei* dokazuje, že si vláda Meidži – a ešte pred ňou čiastočne aj vláda šógunátu – uvedomovala nutnosť vojenských reforiem pre zachovanie nezávislosti i zvrchovanosti Japonska a postavila ich na popredné miesto. Zároveň však v tomto smere čelila mnohým problémom vyplývajúcim z feudálneho zriadenia krajiny, ktorá bola po stáročia rozdelená do viac-menej samostatných a zväčša znepriatelených provincií (*kuni* 国) a lén (*han* 藩) nezávislých od reálneho vplyvu cisárskej moci. V Japonsku – podobne ako v iných feudálnych krajinách sveta v časoch neexistencie výraznej centrálnej autority – teda za posledných niekoľko storočí prakticky neexistovala jednotná armáda, ale množstvo rozdrobených vojsk slúžiacich rozličným feudálnym pánom. Neexistencia centrálne riadenej armády slúžiacej pod jednotným vedením na jednej strane a existencia množstva menších vojsk verných rôznym kniežatám (*daimjó* 大名) nasledujúcim vlastné záujmy na strane druhej tak potenciálne predstavovala riziko pre funkčnú obranu štátu, napríklad v prípade zahraničnej invázie.

¹⁶⁶ SAMUELS, Richard J. *Rich Nation, Strong Army: National Security and the Technological Transformation of Japan*. Ithaca: Cornell University Press, 1994. ISBN 0-8014-2705-3. s. 35–36.

Vojenskú situáciu v Japonsku tiež komplikovalo samotné zloženie armád. V priebehu dejín boli kniežacie vojská zložené z príslušníkov vojenskej triedy samurajov (*samurai* 侍, prípadne *buši* 武士) a odvedencov, ktorí plnili funkciu pešiakov (*ašigaru* 足輕). Bojovnícka trieda samurajov nebola počas období občianskych vojen uzavretá a existovala teda možnosť spoločenského vzostupu na feudálnom rebríčku. V období diktatúry šógunátu Tokugawa však bola spoločnosť rigidne stratifikovaná podľa neokonfuciánskeho systému *šinókóšó* 士農工商, v rámci ktorého boli všetci obyvatelia od narodenia zaradení do kást bojovníkov (士), roľníkov (農), remeselníkov (工) a obchodníkov (商) bez možnosti prestupu. Napriek tomu, že v období Edo príslušníci triedy bojovníkov vykonávali najmä úradnícku činnosť, stále oficiálne predstavovali privilegovanú vojenskú vrstvu hierarchicky nadradenú nad ostatnými skupinami obyvateľstva. To platilo aj pre revolučné vojsko aliancie Saččo, ktoré okrem samurajských oddielov samotných kniežactiev tvorili tiež príslušníci rôznych ozbrojených skupín, napríklad tzv. nepravidelných jednotiek *kiheitai* 奇兵隊 zložených zo samurajov, obchodníkov a roľníkov.¹⁶⁷ Modernizácia japonskej armády teda od vlády Meidži vyžadovala nielen zmeny v oblasti výzbroje, stratégie, výcviku a organizácie vojska ale aj plošné reformy japonskej spoločnosti samotnej.

O prvotné vojenské reformy po otvorení krajiny v roku 1854 sa však ešte pred vládou Meidži pokúsila už šógunátna vláda. Tá počas obdobia *bakumacu* rozbehla urýchlené zbrojenie vo všetkých lénach pozostávajúce z hromadnej výroby strelných zbraní a stavby lodí za účelom obrany pred západnými mocnosťami. Zároveň od roku 1859 dovolila obyvateľom ozbrojovať sa, čím si však v konečnom dôsledku len nevedome podryvala autoritu. Hoci totiž výroba prebiehala aj v provinciách verných šógunátu, vedúcu rolu vo výrobe prevzali budúce rebelské kniežatstvá. Tie boli vďaka svojej výhodnej polohe na juhozápade krajiny jednak dostatočne vzdialené od centrálnej moci v Ede a jednak sa nachádzali blízko obchodných staníc západných krajín. Tým nad finančne upadajúcim šógunátom získali aj mnohé ekonomické výhody. Počas tohto obdobia boli pri modernizácii výroby zbraní využívané najmä britské technológie, pričom pri stavbe lodí poslúžili primárne holandské techniky.¹⁶⁸ Okrem toho tiež skrze britských vyslancov pozývali britských vojenských poradcov, ktorí reorganizovali ich

¹⁶⁷ DREA, Edward J. *Japan's Imperial Army: Its Rise and Fall, 1853–1945*. University Press of Kansas, 2009. ISBN 978-0-7006-1663-3. s. 3.

¹⁶⁸ SAMUELS, s. 81–84.

vojenské oddiely a učili ich modernej stratégii boja. Od Britov tiež potajme kupovali moderné zbrane a pašovali ich do Japonska.¹⁶⁹

Rastúca agresia, vojenské výkony a zbrojná sila rebelujúcich kniežatstiev v zrážkach proti silám šógunátu a západných mocností v 60. rokoch 19. storočia¹⁷⁰ tak šógunát časom presvedčili o dôležitosti reforiem samotnej armády. Kvôli modernizácii vojska teda šógunát v marci 1865 požiadal francúzskeho vyslanca Léona Rochesa (1809–1901) o vyslanie francúzskych vojenských inštruktorov. Prvá francúzska vojenská misia (*Dai ičidži Furansu gundži komondan* 第一次フランス軍事顧問団) do Japonska nakoniec dorazila na konci roku 1866 a behom nasledujúceho roka školila dôstojníkov, na výrazný modernizačný pokrok však v tak krátkom časovom období samozrejme nebol čas. Misia bola prepustená krátko pred začatím vojny Bošin v januári 1868 a jej vedenie sa vrátilo do Francúzska s výnimkou niekoľkých dôstojníkov, ktorí zostali a zúčastnili sa bojov na strane šógunátu.¹⁷¹ Ešte pred touto misiou tiež francúzski inštruktori od roku 1864 pôsobili aj na Námornej výcvikovej škole v Jokosuke.¹⁷²

Vláda Meidži pokračovala vo vojenských reformách po porážke šógunátu výrazne efektívnejšie. Už v januári 1868 Štátna rada (*Dadžókan* 太政官) – prvotný vládny orgán obdobia Meidži – založila na mieste francúzskeho vojenského cvičiska v Kjóte vojenskú školu pre dôstojníkov zo šľachtických rodín. Následne pretransformovala Francúzsku jazykovú školu v Jokohame (*Jokohama Furansugo denšúdžo* 横浜仏語伝習所) na vojenskú akadémiu podľa francúzskeho vzoru a konečne v júli 1869 založila

¹⁶⁹ DREA, s. 3–4.

¹⁷⁰ V auguste 1863 došlo napríklad k vzájomnému ostreľovaniu medzi mestom Kagošima v Sacume a britskou flotilou v rámci tzv. Britsko-sacumskej vojny (*Sacuei sensó* 薩英戦争) po vražde britského obchodníka Charlesa Lennox Richardsona (1834–1862) samurajom zo Sacumy pri incidente v Namamugi (*Namamugi džiken* 生麦事件, 14. 9. 1862). Udalosť sa skončila remízou a vzájomnou dohodou. V júni a júli 1863 zase došlo k tzv. vojne v Šimonoseki (*Šimonoseki sensó* 下関戦争), kedy oddiely z Čóšú ostreľovali holandské a francúzske obchodné lode v prielive Šimonoseki, kým neboli samy zničené kanonádou zo strany Američanov a Francúzov, ktorí po následnom vylovení batérie zničili. Situácia sa zopakovala v septembri 1864, kedy sa v prielive Šimonoseki opäť rozpútali boje medzi kniežatstvom Čóšú a spojenou flotilou štyroch krajín (*šikoku rengó kantai* 四国連合艦隊) – USA, Británie, Francúzska a Holandska. Útok začali samuraji a oddiely *kiheitai*, potýčka sa však skončila ich porážkou a zničením pobrežných opevnení po vylovení spojeneckých síl. Následne šógunát vyslal do Čóšú armádu za účelom pacifikácie kniežatstva, po počiatočných úspechoch bol však do marca 1865 porazený jednotkami *kiheitai* pod velením ich zakladateľa Takasugihho Šinsakua 高杉晋作 (1839–1867). (DREA, s. 2–5).

¹⁷¹ KUBLIN, Hyman. The "Modern" Army of Early Meiji Japan. *The Far Eastern Quarterly* [online]. Association for Asian Studies. November 1949, Vol. 9, No. 1, pp. 20–41. [vid. 18. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2049123>. s. 24–25.

¹⁷² SAMUELS, s. 83.

Ministerstvo vojny (*Hjóbušó* 兵部省).¹⁷³ Jeho úlohou bola práve modernizácia Armády Veľkého Japonského cisárstva (*Dai Nippon teikoku rikugun* 大日本帝国陸軍), skrátené Japonskej imperiálnej armády, vtedy zloženej z pomerne nesúrodých oddielov revolučných kniežatstiev.

Medzi vedúcimi postavami revolúcie však ohľadom formovania a reforiem armády panovali rôzne názory. Hlavný veliteľ revolučných vojsk Saigó Takamori 西郷隆盛 (1828–1877) zo Sacumy bol napríklad zástancom tradičného vojska centralizovaného v južných provinciách. Podobný názor zastával aj Ókubo Tošimiči, ktorý podporoval aj zachovanie samurajskej armády a nesúhlasil so zrušením samurajských privilégií ani vznikom vojska zmiešaného zo samurajov a roľníkov. Nakoniec však prevážil názor generála Ómuru Masudžiróa 大村益次郎 (1824–1869) z Čóšú, ktorý bol vymenovaný za viceministra vojny (*heibu dajú* 兵部大輔) a ktorý mal v porovnaní s ostatnými asi najodvážnejšie plány. Tie aj verejne predstavil na zasadaní Štátnej rady v júni 1869, kde navrhol založenie centralizovanej armády, podporil zrušenie feudálnych lén i samurajských privilégií a zavedenie všeobecnej brannej povinnosti. Presadzoval tiež ustanovenie štandardizovaného vojenského vybavenia, modernizáciu armády podľa francúzskeho modelu a modernizáciu námorníctva podľa britského modelu. Zároveň sa snažil oslabiť sacumský vplyv v armáde presunutím kjótskej vojenskej akadémie do Ósaky, odkiaľ by bolo možné držať dianie v Sacume bol bližším dohľadom. Strategická poloha Ósaky by tiež poskytovala lepší priestor pre manévrovanie a umožňovala vyslanie vojsk do všetkých smerov v prípade vypuknutia rebélie.¹⁷⁴

Ómura však svoje začaté plány dokončiť nestihol. Na konci októbra 1869 bol totiž napadnutý samurajskými radikálmi, pričom na následky zranení v novembri zomrel. Príčinou atentátu boli pravdepodobne práve jeho reformné postoje. Jeho násilná smrť je tak ukážkou pretrvávajúcej politickej instability po revolúcii a tiež príkladom, prečo si nové vedenie v zavádzaní reforiem muselo počínať veľmi opatrne. Napriek všetkému však Ómura zohral významnú rolu v položení základov pre ďalšie reformy, keďže na jeho činnosť a názory nadviazali jeho nástupcovia, ktorí ich prevedenie do praxe

¹⁷³ DREA, s. 20; Hyōbushō. In: *Buritanika kokusai dai hyakka jiten. Shōkōmoku jiten* [online]. Britannica Japan Co., Ltd. [vid. 20. 3. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%85%B5%E9%83%A8%E7%9C%81-121397>.

¹⁷⁴ DREA s. 20–21; KUBLIN, s. 27.

dokončili. Jeho plány sa tak stali primárnym zdrojom armádných reforiem, vďaka čomu si Ómura vyslúžil povest' „otca modernej japonskej armády.“¹⁷⁵

Pozícia viceministra vojny zostala reálne neobsadená takmer po celý rok od Ómurovej smrti kvôli sporom medzi členmi japonského velenia. Nakoniec bol však v auguste 1870 do funkcie vymenovaný spolupracovník Kida Takajošiho generál Jamagata Aritomo 山縣有朋 (1838–1922) z Čóšú. Jamagata mal za sebou bojové a veliteľské skúsenosti už z čias guerillových potýčiek kniežatstva Čóšú so západnými veľmocami a tiež samotnej vojny Bošin. Po jej skončení bol navyše vyslaný na študijné cesty do Európy, z ktorých sa vrátil po správach o Ómurovej smrti.¹⁷⁶ Na cestách po Európe sa Jamagata oboznámil s vojenskými systémami Británie, Pruska, Francúzska a Ruska. Podobne ako väčšina jeho súčasníkov¹⁷⁷ považoval francúzsky systém za najvhodnejší pre japonské pomery, zároveň však preferoval pruský systém branných odvodov. Prijatie francúzskeho modelu ale predstavovalo v tej dobe pre Japonsko viaceré výhody. Jednotlivé léna počas obdobia *bakumacu* využívali pri organizácii a výcviku skrze služby zahraničných poradcov modely z Holandska, Francúzska alebo Británie – pričom v provincii Kii bol ojedinele zavedený pruský model – francúzsky model bol však najrozšírenejší. K preferencii francúzskeho modelu oproti pruskému v tejto dobe pomohol aj fakt, že francúzskych poradcov najal už šógunát a s francúzštinou aj Francúzmi boli teda Japonci lepšie oboznámení ako s nemčinou a Prusmi. V októbri 1870 teda vláda Meidži definitívne prijala rozhodnutie o zavedení francúzskeho systému a následne začala rokovania za účelom vyslania francúzskej vojenskej misie.¹⁷⁸ Reformy námorníctva však boli uskutočnené podľa britského vzoru tak, ako to navrhoval už Ómura. Britská námorná misia pod vedením korvetného kapitána Archibalda Douglasa (1842–1913) do Japonska dorazila v roku 1873 a počas nasledujúcich rokov bola pod jej vplyvom okrem výcviku kadetov zmodernizovaná aj výroba lodí.¹⁷⁹

¹⁷⁵ KUBLIN, s. 27–28.

¹⁷⁶ DREA s. 4, 15–16, 21.

¹⁷⁷ Ďalšou významnou postavou vojenských reforiem v tomto období bol Saigó Džúdó (tiež Saigó Cugumiči 西郷従道, 1843–1902) – brat Saigóa Takamoriho – zo Sacumy. Podobne ako Jamagata bol proponentom reforiem podľa francúzskeho modelu a spolupracoval s ním pri jeho prvotnom zavedení. Časom sa však preorientoval na námorníctvo, stal sa admirálom a neskôr aj ministrom námorníctva (*kaigun daidžin* 海軍大臣). (KUBLIN, s. 28, 28n26, 31).

¹⁷⁸ KUBLIN, s. 28–29, 31.

¹⁷⁹ GRANT, Jonathan A. *Rulers, Guns and Money: The Global Arms Trade in the Age of Imperialism* [online]. Cambridge, London: Harvard University Press, 2007. ISBN 978-0-674-02442-7. [vid. 23. 3. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=103qgaNVU3oC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>. s. 34.

Ešte pred zavedením zahraničím inšpirovaných reforiem však vláda Meidži podnikla konečné vnútroštátne kroky za účelom vytvorenia jednotnej centralizovanej armády. V roku 1869 bol zrovnoprávnením štyroch vrstiev obyvateľstva (*šimin bjódó* 四民平等) zrušený systém *šinókóšó*, čím zaniklo privilegované postavenie samurajov ako vojenskej kasty.¹⁸⁰ Od marca 1869 boli tiež postupne rušené jednotlivé kniežacie léna a hoci na čele nových správnych jednotiek stáli v pozíciách guvernérov bývalé kniežatá, léna prešli do priameho vlastníctva cisára a štátu. Definitívny koniec stredovekého feudálneho systému prišiel v auguste 1871, kedy boli staré léna s konečnou platnosťou zrušené a nahradené novými samosprávnymi jednotkami¹⁸¹ – prefektúrami (*ken* 県) a mestskými jednotkami (*fu* 府). Tieto kroky budili v mnohých kniežatách a samurajoch nedôveru, pričom spolu s ich rastúcimi finančnými problémami prispievali k nárastu napätia medzi novou vládou a konzervatívami.¹⁸² Centralizácia vládnej moci tiež predstavuje jednu z oblastí, v ktorej bola vláda Meidži radikálnejšia ako nedávno zjednotené západné mocnosti, napríklad Nemecké cisárstvo. Kým vo federalistickom Nemecku si lokálne kniežatá udržali svoje dedičné práva a istý vplyv na politické dianie, v Japonsku sa všetky roztrieštené provinčné „štáty“ stali oficiálne majetkom cisára a reálne prešli pod kontrolu vlády.¹⁸³ V tomto smere bola teda vláda Meidži výrazne autoritárskejšia ako tá nemecká.

Okrem rušenia starých provinčných lén tiež vláda rozpúšťala roztrieštené vojenské oddiely bývalých kniežactiev a ozbrojené skupiny, ktoré vznikli počas obdobia *bakumacu* a vojny Bošin (napríklad jednotky *kiheitai*). Zároveň v marci 1871 vytvorila z oddielov kniežatstiev Sacuma, Čošú a Tosa prvú centralizovanú armádu, ktorá mala nahradiť staré nejednotné kniežacie vojská – Cisársku gardu (*Šinpei* 親兵, neskôr *Konoe* 近衛) v počte okolo 6000 mužov, ktorá mala chrániť nové zriadenie nielen pred zahraničnými nepriateľmi, ale aj pred revoltami samurajov a obyvateľstva. Zároveň bola krajina rozdelená do štyroch vojenských zón, pričom garda sídlila v samotnom Tokiu. Doplňujúce oddiely vo zvyšných troch zónach – Ósaka, Kumamoto a Sendai – sa skladali z odvedencov v počte okolo 8000 mužov. Na čele gardy stál Saigó Takamori, až kým ho od januára 1874 nenahradil samotný Jamagata. Zmeny

¹⁸⁰ REISCHAUER a CRAIG, s. 143.

¹⁸¹ Tento proces sa označuje ako „zrušenie lén, nastolenie prefektúr“ (*haihan čiken* 廢藩置県).

¹⁸² REISCHAUER a CRAIG, s. 140.

¹⁸³ COHEN, Mark. The Political Process of the Revolutionary Samurai: A Comparative Reconsideration of Japan's Meiji Restoration. *Theory and Society* [online]. Springer. March 2014, Vol. 43, No. 2, pp. 139–168. [vid. 26. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/43694713>. s. 157.

nastali aj v prípade Ministerstva vojny, ktoré bolo vo februári 1872 zrušené a nahradené dvoma novými orgánmi – Ministerstvom pozemnej armády (*Rikugunšó* 陸軍省) a Ministerstvom námorníctva (*Kaigunšó* 海軍省).¹⁸⁴

Samotné reformy japonskej armády podľa francúzskeho modelu sa začali po príchode druhej francúzskej vojenskej misie (*Dai nidži Furansu gundži komondan* 第二次フランス軍事顧問団) v máji 1872. V novembri 1872 bola tiež zákonom zavedená všeobecná branná povinnosť, ktorá vstúpila do platnosti v roku 1873. Vzhľadom na preferenciu pruského modelu konskripcii zo strany Jamagatu a jeho podporovateľov¹⁸⁵ ale všeobecnú preferenciu francúzskeho modelu armády medzi členmi vlády bol teda systém branných odvodov nakoniec zmiešaninou pruského aj francúzskeho systému.¹⁸⁶ Jeho pričinením boli do vojska na tri roky služby povolávaní mladí muži z radov obyčajného obyvateľstva, ktorí spĺňali nutné fyzické podmienky.¹⁸⁷ Okrem stredísk pre odvody z radov obyvateľstva tiež vznikali školy pre výcvik dôstojníkov, najmä Vojenská škola v Tojame (*Rikugun Tojama gakkó* 陸軍戸山学校) založená v roku 1873. Dôstojnícka škola v Jokohame bola v roku 1870 najprv presunutá do Ósaky a v novembri 1871 premenovaná na Vojenský internát v Ósake (*Ósaka heigaku rjó* 大阪兵学寮). Na začiatku roku 1872 bola definitívne presunutá do Tokia po názvom Vojenský internát pozemnej armády (*Rikugun heigaku rjó* 陸軍兵学寮), pričom bola rozdelená do troch zložiek – jazykovej školy, školy pre mladých kadetov a vojenskej akadémie. Tieto tri jednotlivé zložky boli nakoniec v januári 1877 zlúčené do jednotnej Vojenskej akadémie pozemnej armády (*Rikugun šikan gakkó* 陸軍士官学校).¹⁸⁸

Pod vedením francúzskych poradcov bola postupne reformovaná organizácia japonského vojska. Kadeti študovali francúzštinu, administratívu, bojovú taktiku, manévry a techniky moderného výcviku, podľa ktorých následne cvičili odvedencov. Väčšina dôstojníckych kadetov pôvodne pochádzala zo samurajských rodov, časom však ich počet klesal a v počtoch ich nahradili kadeti z radov obyčajných

¹⁸⁴ DREA, s. 22–24.

¹⁸⁵ KUBLIN, s. 31–33.

¹⁸⁶ GOLDMAN, Emily O. The Spread of Western Military Models to Ottoman Turkey and Meiji Japan. In: Theo FARRELL and Terry TERRIFF, eds. *The Sources of Military Change: Culture, Politics, Technology* [online]. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, 2002. pp. 41–67. ISBN 1-55587-975-6. [vid. 26. 3. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=IYYlpMKnHNUC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>. s. 59.

¹⁸⁷ KUBLIN, s. 31–33.

¹⁸⁸ DREA, s. 25.

ľudí. Súčasťou modernizácie bol totiž zákaz nosenia tradičných samurajských mečov, zavedenie západných uniforiem a preferencia západných účesov namiesto tradičných japonských uzlov. Mnoho samurajov s týmito krokmi nesúhlasilo a školy teda opúšťalo. Viacerých poburovala aj strata ich starých privilégii a to, že museli študovať a cvičiť po boku obyčajných roľníkov. Odvodový systém však nebol populárny ani medzi prostým ľuďom, keďže rodiny kvôli nemu prichádzali o pomocné sily pri práci.¹⁸⁹

Súčasťou reforiem armády bola aj modernizácia zbraní. V tomto smere niesol zodpovednosť Úrad pre zbrojivo (*Heiki kjoku* 兵器局), ktorý vznikol spolu s Ministerstvom vojny a bol vládou poverený modernizáciou a štandardizáciou vojenskej výzbroje. Úrad bol rozpustený v novembri 1869 a od februára 1870 nahradený vládnym arzenálom. Ten bol v júli 1871 presunutý do areálu Koišikawa a pod názvom Tokijský arzenál (*Tókjó hóhei kóšó* 東京砲兵工廠) zastával úlohu hlavného štátneho arzenálu, pričom riadil modernizáciu zbraní aj v ostatných závodoch po celej krajine.¹⁹⁰ Popri Tokijskom arzenále bol dôležitým výrobcom zbraní tiež arzenál v Ósake (*Ósaka hóhei kóšó* 大阪砲兵工廠). Vedúcu rolu pri výrobe lodí zas zohrávali námorné arzenály v Jokosuke (*Jokosuka kaigun kóšó* 横須賀海軍工廠) a Cukidži (*Cukidži kaigun heiki seizóšo* 築地海軍兵器製造所).¹⁹¹

V rámci rozpúšťania lén medzi rokmi 1869–1871 vláda Meidži tiež okrem preberania priamej moci nad jednotlivými lénami získavala aj kontrolu nad bývalými kniežacími zbrojnými závodmi a lodenicami. Tento proces bol ukončený v roku 1877, kedy bol celý japonský zbrojársky priemysel pod kontrolou vlády. Zbrojárstvo sa následne stalo hybným mechanizmom japonskej ekonomiky a technologického pokroku celej krajiny, najmä v oblastiach rozvoja strojárstva, infraštruktúry, textilného priemyslu i výroby lodí. Výdavky na zbrojenie v tomto období tiež predstavovali väčšinu štátneho rozpočtu Japonska – na prelome 70. a 80. rokov tvorili viac ako polovicu všetkých výdajov. Aj z tohto dôvodu bola teda zbrojná výroba od polovice 80. rokov

¹⁸⁹ KUBLIN, s. 32–33, DREA, s. 24–27.

¹⁹⁰ SAMUELS, s. 84; KOBAYASHI Ushisaburo. *Military Industries of Japan* [online]. New York: Oxford University Press, 1922. [vid. 23. 3. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=7WYNAAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>. s. 30–31.

¹⁹¹ YAMAMURA Kozo. Success Illgotten? The Role of Meiji Militarism in Japan's Technological Progress. *The Journal of Economic History* [online]. Cambridge University Press on behalf of the Economic History Association. March 1977, Vol. 37, No. 1, pp. 113–135. [vid. 26. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2119450>. s. 114.

privatizovaná veľkými koncernami *zaibacu*,¹⁹² ktorých produkcia behom nasledujúcich desaťročí prekonala štátom vlastnené prevádzky. Tento trend súvisel aj s vedúcou politikou vlády v oblasti rozvoja priemyslu, ktorú predstavoval koncept podpory priemyslu (*šokusan kógjó* 殖産興業), čo sa v praxi prejavovalo investíciami do výroby, podporou domácich firiem a protekcionizmom.¹⁹³

Okrem domácej výroby tiež Japonsko importovalo zbrane zo zahraničia, západné mocnosti však často do krajiny vyvážali už zastarané kusy i technológie.¹⁹⁴ Dovezené zbrane sa tiež Japonci snažili napodobňovať technikou reverzného inžinierstva, kvôli nerozvinutej technike a nedostatku surovín – najmä železnej rudy a ocele, ktorá sa stala hlavnou surovinou pri výrobe zbraní na Západe – však boli stále odkázaní na import aj v prípade nákupu alebo spätného inžinierstva kvalitných moderných zbraní,¹⁹⁵ napríklad oceľových kanónov od poprednej nemeckej zbrojárskej firmy Krupp. Za účelom modernizácie teda Japonsko tiež vysielalo vojenských pozorovateľov i domácich inžinierov na zahraničné študijné cesty a pozývalo zahraničných technologických poradcov. Vďaka tomu od začiatku 80. rokov 19. storočia dokázali japonskí zbrojáři prísť s vlastnými návrhmi moderných zbraní,¹⁹⁶ ktoré mohli konkurovať tým západným a čoskoro sa stali štandardnou výbavou radových vojakov. Pri výrobe zbraní taktiež využívali služby inžinierov z Británie, Belgicka, Nemecka a Talianska.¹⁹⁷

Rozvojom zbrojného priemyslu sa Japonsko stávalo stále nezávislejším, pričom od rokov 1876 a 1880 už Japonci dokázali obsluhu v lodeniciach a zbrojniciach respektíve školiť sami. Výroba tak prebiehala stále nezávislejšie od činnosti západných poradcov,¹⁹⁸ západní inžinieri a predáci však boli v arzenáloch zamestnávaní aj

¹⁹² Koncerny *zaibacu* 財閥 (doslova „finančné záujmové skupiny“) predstavovali monopolné konglomeráty vedené malým kruhom oligarchických rodín, ktoré ovládali všetky kroky výrobného procesu od ťažby surovín cez samotnú výrobu až po distribúciu. K ich vzostupu výrazne pomohla privatizácia verejných podnikov v 80. rokoch 19. storočia a tiež blízke osobné kontakty na vládných predstaviteľov. (TANG, John P. *Technological Leadership and Late Development: Evidence from Meiji Japan, 1868–1912. The Economic History Review* [online]. Wiley on behalf of the Economic History Society. February 2011, Vol. 64, No. S1, pp. 99–116. [vid. 26. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/27919535>. s. 99, 102.)

¹⁹³ SAMUELS, s. 37, 84–86.

¹⁹⁴ V roku 1885 napríklad vláda Meidži získala od Talianska licenciu na odlievanie zastaraných bronzových diel, hoci väčšina západných industriálnych krajín už na tieto účely využívala oceľ. Pri výrobe v ósackom arzenále tiež asistovali aj talianski inštruktóri. (SAMUELS, s. 88; YAMAMURA, s. 114).

¹⁹⁵ SAMUELS, s. 88–89.

¹⁹⁶ Prvou takouto modernou japonskou zbraňou bola puška Murata, ktorú navrhol major Murata Cunejoši 村田経芳 (1838–1921). Zbraň vynašiel po svojej zahraničnej ceste do Nemecka a Francúzska. Štandardnou puškou japonských vojakov bola až do roku 1910. (DREA, s. 28).

¹⁹⁷ YAMAMURA, s. 114.

¹⁹⁸ SAMUELS, s. 89.

nasledujúce roky.¹⁹⁹ Napriek domácemu technologickému pokroku vo výrobe zbraní a väčšej nezávislosti od zahraničných inštruktorov však Japonsko stále zostávalo závislé na dovoze železnej rudy a ocele, ktorých import musela vláda kvôli rastúcej priemyselnej výrobe neustále navyšovať.²⁰⁰ Pri stavbe tovární a samotnej metalurgickej činnosti tiež vláda využívala služby nemeckých inžinierov a predákov.²⁰¹

Modernizácia a reformy armády sa však nezaobišli bez násilných konfliktov. Odpor k westernizácii krajiny a novým pravidlám panoval medzi všetkými vrstvami obyvateľstva, pričom obzvlášť ťažko reformy znášali veteráni z vojny Bošin. Rozpúšťanie kniežacích oddielov od roku 1869, prepúšťanie vojakov a znižovanie plátov z dôvodu finančnej záťaže pre tých, čo zostali, nakoniec viedlo k otvoreným revoltám bývalých revolucionárov. Už v januári 1870 došlo v Čošú ku vzbure bývalých členov *kiheitai*, ku ktorej sa pripojili ďalší rozčarovaní obyvatelia – najmä roľníci, ale aj obchodníci a samuraji. Rebélie sa rozšírila aj do susedných lén a nová vláda tak musela reagovať rýchlo a neľútostne z obáv pred rozšírením nepokojov po celej krajine, a preto už vo februári 1870 Kido Takajoši povstanie svojich krajanov násilne potlačil.²⁰²

Najväčšiu hrozbu pre fungovanie a existenciu novej vlády však predstavovali zástupy disprivilegovaných ale stále radikálnych samurajov. Tí svoju podporu vo vláde našli v osobe Saigóa Takamoriho, ktorý sa prakticky stal zástupcom samurajského konzervatívneho krídla. Zlomovým bodom samurajskej agresie sa stali kontroverzné debaty ohľadom trestnej výpravy do Kórey (*Seikanron* 征韓論), ktorá podľa radikálov neprejavovala dostatočnú snahu o nadviazanie diplomatických kontaktov. Inváziou teda chceli Kórejcov donútiť, aby s Japonskom nadviazali obchodné styky. Kvôli pretrvávajúcim sporom medzi oslabenou vládou – mnohí jej členovia boli vtedy totiž účastníkmi práve prebiehajúcej Iwakurovej misie (viac v kapitole 2.2) – a samurajskou frakciou sa tieto debaty natiahli na niekoľko mesiacov. Vážnosť situácie si vyžiadala predčasné ukončenie misie a postupný návrat jej členov domov. Celá záležitosť bola nakoniec rýchlo ukončená v neprospech samurajských radikálov krátko po návrate posledných členov misie v októbri 1873. Na protest voči rozhodnutiu vlády sa Saigó, spolu s ďalšími podporovateľmi, následne vzdal funkcií a stiahol sa do ústrania. Úspech vlády znamenal aj vzostup Jamagatu, ktorý vďaka odstúpeniu Saigóa a iných jeho rivalov získal dominantné postavenie v armáde. So samotnou inváziou tiež zatiaľ

¹⁹⁹ YAMAMURA, s. 114.

²⁰⁰ KOBAYASHI, s. 39–42, 190; DREA, s. 28.

²⁰¹ YAMAMURA, s. 127.

²⁰² DREA, s. 23.

nesúhlasil iba z čisto pragmatických dôvodov, keďže domáce vojsko nepovažoval za pripravené na zahraničné akcie.²⁰³

Udalosti nasledujúce zrušenie plánovanej invázie boli ďalšími dôkazmi o nebezpečnosti a nespoľahlivosti samurajov. V reakcii na odvolanie ťaženia už vo februári 1874 vypuklo povstanie v Sage (*Saga no ran* 佐賀の乱) pod vedením revolučného generála a odstúpivšieho ministra spravodlivosti (*šihó kjó* 司法卿) Etóa Šinpeia 江藤新平 (1834–1874) zo Sagy. Svojou vzburou sa tiež snažil vyvolať celonárodné povstanie samurajov, vláda Meidži si teda uvedomovala vážnosť situácie a nasadila do boja nové francúzskym štýlom trénované oddiely pod vedením samotného ministra vnútra (*naimu kjó* 内務卿) Ókuba Tošimičiho. Povstalci boli oproti lepšie organizovaným a vybaveným protivníkom v nevýhode, vďaka čomu bolo do apríla 1874 povstanie potlačené a Etó popravený. Nová armáda tým potvrdila svoju obrannú funkciu, mnoho samurajov bojujúcich na strane vlády však napriek tomu voči povstalcom prejavovalo sympatie. Vláda sa teda pokúsila bojachtivým hlasom aspoň čiastočne vyhovieť a v decembri 1874 preto vyslala vojenskú výpravu na Tchaj-wan (*Taiwan šuppei* 台湾出兵) ako symbolickú trestnú expedíciu za zabitie strokotaných námorníkov zo súostrovia Rjúkjú z roku 1871. Vojsko bolo zložené z menšieho počtu nových oddielov pravidelnej armády a hlavne samurajských dobrovoľníkov – najmä zo Sacumy – výprava však v konečnom dôsledku len opäť potvrdila zaostalosť samurajského spôsobu boja. Samuraji neboli dostatočne organizovaní, podnikali vojenské akcie na vlastnú päsť, nerešpektovali vrchné velenie a odmietali poslúchať rozkazy, ktoré považovali za podradné, ako napríklad ženijné činnosti. V dôsledku zaostalej poľnej hygieny navyše v tropickom prostredí zomreli stovky mužov, čo len svedčilo o potrebách medicínskych reforiem (viac v kapitole 2.4).²⁰⁴

Výprava na Tchaj-wan bola prvým japonským zahraničným ťažením od invázií Tojotomiho Hidejošiho 豊臣秀吉 (1537–1598) do Kórey z rokov 1592–1598. Okrem ukážky zastaranosti samurajského spôsobu boja a japonskej poľnej medicíny tak ťaženie bolo tiež predohrou budúcich imperiálnych výprav Japonska, ktoré však zatiaľ nebolo možné zrealizovať práve kvôli odhalenej zaostalosti japonskej armády.

²⁰³ KUBLIN, s. 33–34, DREA, s. 22, 35.

²⁰⁴ Japonci v boji samotnom stratili iba 12 mužov, na následky malárie a iných tropických chorôb ich však zomrelo 560. Cisár na katastrofálne hygienické podmienky tiež zareagoval vyslaním svojho osobného nemeckého lekára, ktorý mal dohliadať na zdravotnú starostlivosť. Z ostrova sa Japonci nakoniec stiahli, keď im Čína vyplatila reparácie. (DREA, s. 38; KUBLIN, s. 34–36).

Plánovanie výpravy sa tiež stretlo s kritikou zo strany Britov, Američanov a Nemcov. Briti zastupovaní vyslancom Harrym Parkesom (1828–1885) sa obávali najmä vypuknutia vojny medzi Japonskom a Čínou, ktorá si ostrov nárokovala. Prípadná vojna by tiež ohrozovala britské obchodné aktivity na Ďalekom východe a mohla by si vyžadovať aj ich zapojenie do konfliktu. Nemecký vyslanec Max von Brandt výpravu takisto kritizoval a varoval ostatných vyslancov pred možnosťou budúcej vojny s Čínou. Táto skorá kritika japonskej expanzie zo strany Brandta by tak mohla byť predzvesťou jeho neskoršej animozity voči Japoncom, ktorých vojenské aktivity ohrozovali nemecké kolonizačné záujmy v oblasti. Zo strachu pred reakciou Západu taktiež prípravy na decembrovú inváziu prebiehali v tajnosti už od marca 1874, po ich prevalení však boli Ókubom v apríli dočasne prerušené. Zároveň už v tomto období odstúpivší minister zahraničných vecí (*gaimu kjó* 外務卿) Soedžima Taneomi Nemcov podozrieval z prípravy expanzívnych plánov v Pacifiku, čo ho viedlo k podpore invázií na Tchaj-wan aj neuskutočnenej invázii do Kórey.²⁰⁵ Invázia na Tchaj-wan tak okrem ukážky zaostalosti samurajského vojska predstavovala aj prvotnú snahu Japonska o vojenské presadenie v oblasti východnej Ázie, pričom kritické ohlasy západných pozorovateľov boli predzvesťou zásahu západných veľmocí do budúcich japonských imperiálnych výbojov na kontinente, ktoré predstavovali hrozbu pre ich záujmy (viac v kapitole 3.3).

Žiadne symbolické ústupky voči konzervatívcom však nezakryli fakt, že samuraji ako bývalá privilegovaná vojenská vrstva boli odsunutí na druhú koľaj v prospech vzniku pravidelnej armády. Keď bolo následne v marci 1876 Ediktom o zákaze mečov (*Haitórei* 廢刀令) plošne zakázané nosenie tradičných japonských mečov na verejnosti – s výnimkou polície a vojakov, ktorým bolo povolené iba nosenie západných šablí – opäť došlo k nepokojom. Po sérii menších rebélií vypuklo v októbri 1876 povstanie v Hagi (*Hagi no ran* 萩の乱) pod velením krátkodobého vrchného veliteľa armády po vražde Ómuru, Maebaru Isseia 前原一誠 (1834–1876) z Čóšú, ktoré však bolo už v novembri potlačené. Najväčšiu hrozbu ale predstavoval Saigó Takamori, ktorý od svojho odchodu z vlády v októbri 1873 strávil roky tichým budovaním samurajského odporu, zakladaním súkromných vojenských škôl a cvičením vojakov v Kagošime.

²⁰⁵ MAVROPOULOS, Nikolaos. The First Japanese effort to colonize Taiwan and the Chinese Reaction. *Athens Journal of History* [online]. History Unit of the Athens Institute for Education and Research. October 2018, Vol. 4, No. 4, pp. 307–328. [vid. 16. 4. 2020]. Dostupné z doi: <https://doi.org/10.30958/ajhis.4-4-4>. s. 308, 312–315.

Do otvorenej rebélie – tzv. Sacumského povstania (*Seinan sensó* 西南戦争, doslova „Juhozápadná vojna“) – voči vláde vystúpil v januári 1877, pričom počas povstania na jeho strane bojovalo dokopy asi 40 000 samurajov.²⁰⁶ Revoltu vykresľoval ako boj namierený proti zradným poradcov cisára, nie jemu samotnému, a ako snahu o zachránenie hodnôt reštaurácie. Na potlačenie povstania bola však okamžite na cisárov rozkaz vyslaná armáda pod velením Jamagatu a ďalších generálov, ktorá rebelov číselne aj technologicky prevyšovala, a ktorá po mesiacoch ťažkých bojov nakoniec v septembri povstanie potlačila. Samotný Saigó bol porazený už v auguste, kedy v obklúčení spáchal samovraždu. Posledné konzervatívne vplyvy odporujúce modernizácii tým boli s konečnou platnosťou porazené a ďalším reformám už nestála v ceste žiadna reálna hrozba. Ohrození však aj naďalej zostávali samotní politici, ako možno vidieť na príklade Ókuba Tošimičiho, ktorý bol 14. mája 1878 zavraždený radikálnymi samurajmi z bývalej provincie Kaga,²⁰⁷ ktorí tým chceli pomstiť Saigóovu smrť.²⁰⁸

Udalosťami z rokov 1877–1878 sa skončilo prvé desaťročie obdobia Meidži, počas ktorého došlo v oblasti modernizácie vojska k výrazným pokrokom. Vďaka zrušeniu starého systému a zániku lén i feudálnych privilégií vojenskej vrstvy boli oficiálne zrovnoprávnení všetci občania – hoci finančné rozdiely pretrvávali aj naďalej – a bola odstránená diskriminácia z hľadiska pôvodu. Z týchto zmien profitovali najmä revoluční politici, ktorí často pochádzali z radov nižších samurajov a za bývalého systému by sa k moci nad krajinou nikdy nedostali.²⁰⁹ Napriek svojmu nižšiemu pôvodu to však stále boli bývalí samuraji a kvôli tomu o úplnom zániku samurajského vplyvu na chod vlády nemožno hovoriť – iba o zániku jeho najkonzervatívnejšej vetvy.

Za vzor pre reformy samotnej armády bolo krátko po revolúcii zvolené Francúzsko ako pokročilá západná veľmoc a v rámci jeho vojenských misií bola japonská armáda následne reorganizovaná a cvičená. Zároveň bol ďalej rozvíjaný priemysel, vďaka ktorému Japonsko postupne získavalo väčšiu zbrojnú nezávislosť. Prelomovým obdobím boli udalosti z rokov 1877 a 1878, ktoré predošlé zmeny upevnili. Predstavovali zlomové obdobie, keďže znamenali definitívnu porážku konzervatívnych síl a koniec vojnovnej etapy reštaurácie sprevádzanej občianskymi nepokojmi. Tento

²⁰⁶ Saigóvi sa však v priebehu rebélie podarilo naraz zhromaždiť najviac 20 000 z nich. (DREA, s. 38–40; KUBLIN, s. 39).

²⁰⁷ Tzv. incident na svahu Kioi (*Kioizaka no hen* 紀尾井坂の変).

²⁰⁸ DREA, s. 21, 40–47.

²⁰⁹ REISCHAUER a CRAIG, s. 137, 139.

koniec možno symbolicky orámovat' smrťou všetkých „troch velikánov revolúcie“ (*išino sankecu* 維新の三傑), ktorí zakladali alianciu Saččo a viedli odpor proti šógunátu – Kida Takajošiho, Saigóa Takamoriho a Ókuba Tošimičiho. Smrť posledných dvoch menovaných tiež výrazne oslabilo sacumský vplyv na chod krajiny v prospech frakcie politikov z Čóšú, odkiaľ pochádzali najmä Jamagata Aritomo a Itó Hirobumi. Rebélie konzervatívnych samurajov zo 70. rokov 19. storočia taktiež výrazne prispeli k tomu, že sa vláda Meidži obrátila k nemeckému modelu ako vzoru pre ďalšie reformy armády a definitívne prijala jeho systém.

3.2 Uprednostnenie nemeckého modelu pri reformách armády

Sacumské povstanie Japonsko vyčerpalo po všetkých stránkach. Do boja museli byť povolané všetky dostupné sily v počte 50 až 60 000 vojakov²¹⁰ doplnené o 90 000 civilistov v zálohe, ktorí zabezpečovali zásobovanie. Ekonomická záťaž bola teda nesmierne vysoká, pričom vysoké počty mŕtvych a ranených na oboch stranách – hoci tie samurajské boli ťažšie – povojnovú situáciu ešte zhoršili. Finančné vyčerpanie tiež viedlo k vzburе nespokojných a nevyplatených vojakov,²¹¹ ktorá bolo krvavo potlačená. Ukázalo sa zároveň mnoho nedostatkov odvedencov, ktorí boli menej motivovaní ako ich protivníci a zvíťazili najmä vďaka početnej prevahe, modernejšiemu vybaveniu a výcviku.²¹² Vláda teda v nasledujúcich rokoch výcvik doplnila o indoktrinačné stratégie, ktoré mali posilniť bojový zápal vojakov. Tí tak najnovšie mali vynaložiť všetko úsilie a bojovať až do smrti. Jamagata k tomu využil zromantizované ideály minulosti, vojsko vykreslil ako nástupcov samurajov a nastavil striktnú disciplínu i poslušnosť voči nadriadeným skrze idealizáciu kódexu *bušidó* 武士道 („cesta bojovníka“). Trnistý priebeh Sacumského povstania však vo vláde Meidži najmä prebudil pochybnosti o kvalitách francúzskeho modelu armády a primäl vládnych predstaviteľov hľadať nové vzory, ktoré nakoniec našli v Nemecku.²¹³

²¹⁰ Do boja musela byť povolaná celá pravidelná armáda vrátane cisárskej gardy v počte dokopy 20 až 30 000 vojakov, doplnená o väčšinu z 10 000 členov armádnych záloh, 13 000 príslušníkov polície z radov bývalých samurajov a ďalej tiež domobrancov z Hokkaidó, námorníkov a kadetov z vojenských škôl. (DREA, s. 40; KUBLIN, s. 39).

²¹¹ Tzv. incident pri moste Take (*Takebaši džiken* 竹橋事件, 23. 8. 1878) v Tokiu.

²¹² Saigóovo vojsko bolo podobne ako predchádzajúce rebélie ozbrojené zaostalými zbraňami pozostávajúcimi z nepočetného delostrelectva, zastaraných strelných zbraní – najmä predoviek – i stredovekých chladných zbraní, ktoré boli oproti modernejším zbraňam cisárskej armády v značnej technologickej i početnej nevýhode. Cisárska armáda tiež rebelov kvalitatívne i kvantitatívne prevyšovala v oblasti zásobovania a financovania. (DREA, s. 41, 44-45; KUBLIN, s. 38-39).

²¹³ DREA, s. 40, 45-48; KUBLIN, s. 33n42, 39-41.

O kvalitách pruského a nemeckého vojenstva predstavitelia vlády Meidži vedeli už od Iwakurovej misie (viac v kapitole 2.2), jeho úspechy však pripisovali najmä hospodárskej moci a technologickej rozvinutosti nemeckého štátu.²¹⁴ V oblasti vojenskej stratégie sa tiež s pruskými taktickými manuálmi²¹⁵ zoznámili už na konci 50. rokov 19. storočia, považovali ich však za príliš komplikované. Až do roku 1870 boli teda za vzor uprednostňované staré holandské vojenské príručky, ktoré nakoniec po príchode druhej francúzskej vojenskej misie nahradili francúzske manuály.²¹⁶

Po ťažkostiach pri potláčaní Sacumského povstania sa však do popredia opäť dostal nemecký systém, ktorého vedúcim proponentom bol Kacura Taró z Čošú. Kacura sa do bojov obdobia *bakumacu* zapojil už ako 16-ročný, kedy sa zúčastnil guerillových akcií kniežatstva Čošú proti západným silám a šógunátu, pričom neskôr bojoval ako dôstojník aj vo vojne Bošin. Následne sa krátko venoval štúdiu jazykov a v auguste 1870 na vlastné náklady odišiel s niekoľkými spoločníkmi na vojenské štúdiá do Francúzska. Do Európy však dorazil tesne po porážke Francúzska v Prusko-francúzskej vojne, a tak na poslednú chvíľu zmenil trasu. Namiesto do pôvodne plánovaného Paríža, ktorý vtedy práve obliehali Prusi, sa teda pragmaticky rozhodol ísť rovno do Berlína. Tam už v tom čase navyše študovalo viacero Japoncov, najmä budúci japonský ambasádor v Nemecku (*čúdoku kóši* 駐独公使) a minister zahraničných vecí (*gaimu daidžin* 外務大臣) Aoki Šúzó,²¹⁷ s ktorým sa Kacura vtedy zoznámil. V Nemecku sa Kacura venoval najmä štúdiu jazyka a vojenskej správy, ktorým strávil tri roky. Okrem štúdia tiež pozoroval vojenskú, ekonomickú a spoločenskú situáciu v povojnovej Európe, najmä v rámci prebiehajúceho Bismarckovho „kultúrneho boja“ (*Kulturkampf*) a dopadov krachu na Viedenskej burze na nemecký priemysel.²¹⁸

²¹⁴ SAMUELS, s. 37–38.

²¹⁵ Konkrétne so spismi generála a stratéga Carla von Clausewitza (1780–1831). (DREA, s. 28).

²¹⁶ DREA, s. 28, 33.

²¹⁷ Aoki Šúzó bol do Berlína vyslaný kniežatstvom Čošú už v roku 1868 ako študent medicíny. Neskôr sa preorientoval tiež na štúdium ekonómie a politológie, pričom japonským vyslancom v Nemecku sa stal od roku 1873 na popud Kida Takajošiho. (KATŌ Yōko. Katsura Tarō's Experiences in Germany and Kido Takayoshi's Ideas on a Constitution. In: Sven SAALER, Kudō AKIRA and Tajima NOBUO, eds. *Mutual Perceptions and Images in Japanese-German Relations, 1860–2010* [online]. Leiden, Boston: Brill, 2017, pp. 137–149. ISBN 978-90-04-34542-3. [vid. 18. 4. 2020]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=rOEzDwAAQBAJ&pg=PA1&hl=sk&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false. s. 143).

²¹⁸ LONE, Stewart. *Army, Empire and Politics in Meiji Japan: The Three Careers of General Katsura Tarō*. Houndmills: Palgrave Macmillan UK, 2000. ISBN 978-1-4039-1963-2. s. 7–10.

Po návrate do Japonska v októbri 1873 sa Kacura osobne zoznámil s Jamagatom a stal sa jedným z jeho spolupracovníkov a chránencov.²¹⁹ Počas nasledujúcich dvoch rokov pôsobil v novej armáde a rozvedke, v máji 1875 sa však opäť vydal do Berlína, kde pôsobil ako vojenský atašé. So založením systému vojenských atašé v zahraničí prišiel sám a do tejto funkcie sa tiež sám nominoval. Vhod prišli aj jeho predošlé skúsenosti, ktoré týmto druhým pobytom v Nemecku a ďalším štúdiom jazyka, vojenskej správy i ekonómie ešte znásobil. Pomocníkom v štúdiu jazyka mu bol opäť Aoki Šúzó. Do Japonska sa nakoniec Kacura vrátil v júli 1878 v reakcii na potlačenie Sacumského povstania a následnú obnovu krajiny. Jeho návrat spolu s porážkou samotného povstania tak predstavuje zlomový bod pre vývoj japonského vojenstva, pretože znamenal definitívny prechod na nemecký vojenský systém a počiatok imperiálnych ambícií japonskej armády.²²⁰

Krátko po návrate do Japonska Kacura predstrel plány nového úradu nezávislého od Ministerstva armády a zodpovedajúceho sa priamo cisárovi. V decembri 1878 tak bol starší Úrad generálneho štábu (*Sanbó kjoku* 参謀局) pod správou ministerstva transformovaný na nezávislé Ústredie generálneho štábu (*Sanbó honbu* 参謀本部). Na jeho čele ako prvý náčelník generálneho štábu (*sanbó honbučó* 参謀本部長) stál Jamagata. Generálny štáb mal veliť Cisárskej garde a lokálnym posádkam odvedencov, pričom náčelník mal pôsobiť ako hlavný vojenský poradca cisára, ktorý bol oficiálne hlavným veliteľom armád.²²¹ Priame velenie vojska sa tak dostalo do rúk štábu, kým v právomociach Ministerstva armády zostala administratíva, mobilizácia a menovanie, presun alebo prepúšťanie dôstojníkov. Následne bol ešte v decembri 1878 založený vojenský inšpektorát (*Kangunbu* 監軍部) v Tokiu, ktorý riadil jednotný výcvik vojska, štandardizoval výstroj, reguloval výučbu a uvádzal rozkazy štábu a cisára do praxe. V roku 1882 tiež štáb založil vlastnú akadémiu, kde sa vyučovali cudzie jazyky –

²¹⁹ Jamagata sa snažil posilniť svoj vplyv i vplyv frakcie Čóšú v armáde dosádzaním jemu spriaznených dôstojníkov z Čóšú do vojenských pozícií. Jeho chránenci tak následne podozrivo rýchlo stúpali po armádnom kariérom rebríčku a bleskovou rýchlosťou dosahovali vrcholových veliteľských i politických pozícií. Okrem Kacuru medzi Jamagatových chránencov patrili aj Kawakami Sóroku 川上操六 (1848–1899) – hoci pochádzal zo Sacumy – Kodama Gentaró 兒玉源太郎 (1852–1906) alebo Terauchi Masatake 寺内正毅 (1852–1919). Okrem toho sa jeho pozícia výrazne posilňovala aj odchodmi jeho rivalov z vlády, napríklad Itagakiho Taisukeho 板垣退助 (1837–1919) z Tosy, ktorý rezignoval po zrušení plánovanej invázie do Kórey a samozrejme smrťou Saigóa Takamoriho. (DREA, s. 22; LONE, *Army, Empire and Politics in Meiji Japan*, s. 11).

²²⁰ LONE, *Army, Empire and Politics in Meiji Japan*, s. 10–15.

²²¹ DREA, s. 49.

nemčina a francúzština – organizácia vojska, taktika, stratégia a vojenská história. Po roku 1883 sa nemčina začala vyučovať aj na Vojenskej akadémii v Tokiu.²²²

Keďže sa Kacura už pri zakladaní japonského generálneho štábu inšpiroval pruským generálnym štábom (*Großer Generalstab*),²²³ jeho založenie tak bolo prvým väčším krokom ku germanizácii a imperializácii japonskej armády. Okrem jeho nemeckej predlohy samotnej a rozširovania výučby nemčiny na vojenských akadémiách totiž existencia nezávislého štábu umožňovala aj väčšiu samostatnosť armády. Tá bola síce oficiálne pod hlavným velením cisára, vďaka možnosti vydávať rozkazy v jeho mene²²⁴ však reálna moc nad armádou prakticky spočívala v rukách generálneho štábu.

Okrem priamych zmien v organizácii vojska zároveň dochádzalo k popularizovaniu germánskych vied v spoločnosti. Významným medzníkom v tomto smere bolo založenie Spolku pre nemecké štúdiá (*Vereins für deutsche Wissenschaft/Doicugaku kjókai* 獨逸学協会) v septembri 1881 v Tokiu. Medzi jeho zakladateľov patrilo mnoho vplyvných japonských germanofilov vrátane Aokiho Šúzóa a Kacuru Taróa. Spolok si v roku 1883 za účelom výučby germánskych štúdií otvoril aj vlastnú školu (*Doicugaku kjókai gakkó* 獨逸学協会学校), ktorej riaditeľom bol medzi rokmi 1887–1890 sám Kacura.²²⁵ Ochrannú ruku nad spolkom držal princ Kitaširakawa Jošihisa 北白川宮能久 (1847–1895) a medzi jeho ďalších členov patrilo množstvo vrcholových politikov, ktorí mali nejaké väzby na Nemecko.²²⁶ Cieľom združenia bolo

²²² DREA, s. 49–50; ORBACH, Danny. *Curse on This Country: The Rebellious Army of Imperial Japan*. Ithaca, London: Cornell University Press, 2017. ISBN 9781501708343. s. 81.

²²³ JANSEN, s. 397.

²²⁴ DREA, s. 49.

²²⁵ SAALER, Sven. The Image of Germany in Japanese Politics and Society. In: Sven SAALER, Kudō AKIRA and Tajima NOBUO, eds. *Mutual Perceptions and Images in Japanese-German Relations, 1860–2010* [online]. Leiden, Boston: Brill, 2017, pp. 219–248. ISBN 978-90-04-34542-3. [vid. 26. 3. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=rOEzDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>; <https://brill.com/view/title/34609>. s. 233–234; WIPPICH, Rolf-Harald. Die deutsche Missionstätigkeit in Meiji-Japan. In: Gerhard KREBS, ed. *Japan und Preußen* [online]. München: Iudicium-Verl., 2002. pp. 267–286. ISBN 3-89129-843-9. [vid. 30. 3. 2020]. Dostupné z: https://perspectivia.net/receive/pnet_mods_00001429. s. 271, 271n1.

²²⁶ Podmienkou pre členstvo v spolku boli dobré znalosti nemčiny, väčšina členov teda pochádzala z radov bývalých japonských študentov v Nemecku vrátane princa Kitaširakawu, ktorý počas svojho sedemročného exilu v Berlíne – kam bol vyslaný, pretože predstavoval hrozbu pre vládnu oligarchiu ako protikandidát cisára – študoval vojenčinu. Členmi spolku boli tiež učenec Niši Amane 西周 (1829–1897) z Cuwana, študent filozofie Kató Hirojuki 加藤弘之 (1836–1916) z Izuši, študent vojenčiny, budúci minister vnútra i minister obchodu a poľnohospodárstva (*nōšō daidžin* 農商務大臣) Hirata Tósuke 平田東助 (1849–1925) z Jonezawy alebo generálny chirurg japonskej armády (*gun'i sókan* 軍医総監) Sató Susumu 佐藤進 (1845–1921) zo Sakury. Medzi členov spolku patrilo tiež množstvo tzv. starších štátnikov (*genró* 元老) obdobia Meidži vrátane generála Jamagatu, Saigóa Džúdóa, Inoueho Kaoruho alebo Macukatu Masajošiho 松方正義 (1835–1924). (MARTIN, Berndt. The German Role in the Modernization of Japan: The Pitfall of Blind Acculturation. *Oriens Extremus* [online]. Harrassowitz

okrem samotnej výučby germánskych štúdií aj budovanie intelektuálnych kontaktov medzi Nemeckom a Japonskom, zakladanie škôl s nemeckým štýlom vyučovania a preklady vedeckej i umeleckej literatúry z Nemecka. Vďaka činnosti spolku tak v nasledujúcich rokoch medzi Japoncami narastalo povedomie i záujem o nemecký jazyk, vedu alebo kultúru a v neposlednom rade aj o politiku, právo a vojenstvo.²²⁷

Najdôležitejšou udalosťou pre germanizáciu japonskej armády však bola vojenská misia do Európy z rokov 1884–1885, ktorú navrhol Kacura Taró. Misie sa zúčastnilo 15 vedúcich dôstojníkov japonskej armády vrátane samotného Kacuru, vtedajšieho ministra vojny (*rikugun kjó* 陸軍卿) Ójama Iwaa 大山巖 (1842–1916) zo Sacumy, Kawakamiho Sórokua, Miuru Goróa 三浦梧楼 (1847–1926) z Čóšú a ďalších. Misia Japonsko opustila v januári 1884 a väčšinu času strávila v Nemecku, kde jej členovia primárne navštevovali vojenské školy, zbrojárske závody firmy Krupp a pozorovali vojenské manévry. Väčšina členov misie – okrem Miuru – tiež už podporovala nemecký vojenský systém, a tak počas návštevy Nemecka Ójama napriek niektorým námietkam odporcov priamo požiadal nemecké velenie o vyslanie vojenského poradcu do Japonska. Vyjednávaniu sa zúčastnil Kacura a Aoki, po poradách nemeckej strany nakoniec náčelník pruského generálneho štábu Helmuth von Moltke (1800–1891) na túto misiu vybral pruského taktika a majora Jacoba Meckela (1842–1900). Meckel do Japonska nakoniec dorazil v marci 1885, dva mesiace po návrate japonskej misie samotnej. Hoci bol spolu so svojím malým okruhom nemeckých asistentov oproti aj naďalej prítomným Francúzom v početnej nevýhode, vďaka podpore zo strany Kawakamiho a najmä Kacuru, ktorý sa v roku 1886 stal viceministrom vojny, sa tešil značnej priazni vlády. Jeho príchod teda predstavuje definitívny odklon v organizácii japonskej armády od francúzskeho vojenského systému v prospech nemeckého modelu.²²⁸

Meckel v Japonsku vyučoval na Vojenskej akadémii v Tokiu a hoci jeho misia trvala iba tri roky, je považovaný za jedného z najúspešnejších zahraničných poradcov v Japonsku. Praktické vojenské skúsenosti získal najmä účasťou v Rakúsko-pruskej

Verlag, 1990. Vol. 33, No. 1, pp. 77–88. Translated and edited by Peter Wetzler. [vid. 30. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/24048466>. s. 78; TAKII Kazuhiro. *The Meiji Constitution: The Japanese Experience of the West and the Shaping of the Modern State*. Tokyo: International House of Japan, 2007. Translated by David Noble. ISBN 978-4-924971-20-2. s. 109; SCHENCK, Paul-Christian. *Der deutsche Anteil an der Gestaltung des modernen japanischen Rechts- und Verfassungswesens: Deutsche Rechtsberater in Japan der Meiji-Zeit* [online]. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1997. ISBN 3-515-06903-8. [vid. 18. 4. 2020]. Dostupné z: https://books.google.sk/books?id=SmmzBak1M1UC&prints_ec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false. s. 137–138).

²²⁷ MARTIN, The German Role in the Modernization of Japan, s. 77–78; SCHENCK, s. 139.

²²⁸ DREA, s. 58; LONE, *Army, Empire and Politics in Meiji Japan*, s. 18–19; MARTIN, The German Role in the Modernization of Japan, s. 82.

a Prusko-francúzskej vojne. V Japonsku vyučoval taktiku, stratégiu, pruskú vojenskú históriu a manévry, ktoré nechal kadetov nacvičovať aj v praxi.²²⁹ Vo výučbe tiež vyzdvihoval dôležitosť psychologického rozmeru vojenstva, pričom podotýkal nutnosť udržiavania morálky a bojového ducha medzi vojakmi. Vo vyučovaní sa teda zameriaval najmä na praktické inštrukcie pre velenie v poli a vedenie bojových akcií, k čomu okrem stratégie a manévrov patrilo aj udržiavanie komunikačných línií, prieskum terénu, poľná hygiena a ženijná činnosť. Menší priestor však venoval plánovaniu, zásobovaniu a všeobecne modernej logistike. Meckelove prednášky preložené do japončiny boli zároveň cirkulované medzi dôstojníkmi ako študijné materiály. Okrem toho tiež Meckel v japonskej armáde presadil používanie nemeckých vojenských manuálov.²³⁰

Meckel reformoval aj dovedajší odvodový systém, ktorý bol definitívne prepracovaný podľa nemeckého modelu. Taktiež pre potreby presunu armády presadzoval nutnosť výstavby funkčnej železničnej siete operujúcej medzi hlavnými strategickými bodmi. Vypracoval aj plány pobrežnej obrany v prípade zahraničnej invázie. Jednou z najvýznamnejších oblastí, ktorá bola na Meckelov podnet zreformovaná, však bola celá organizácia japonskej armády. Tá bola dovtedy centralizovaná v sieti posádok, ktoré fungovali najmä ako policajné oddiely na udržiavanie verejného poriadku. Nanovo bola ale rozdelená do siedmich nezávislých divízií schopných nielen vnútroštátnych ale aj zahraničných operácií, čo symbolizovalo začiatok obratu vo vojenskom prístupe Japonska k vonkajšiemu svetu. Dovtedajšie zameranie na obranu voči západným mocnostiam tak nahradila rastúca dôvera v silu armády a preorientovanie na ofenzívu. Podporoval tiež činnosť japonského zbrojného priemyslu,²³¹ pričom došlo aj k nárastu dovozu moderných zbraní od firmy Krupp z Nemecka. Ponemčené boli aj vojenské uniformy, ktorých nový dizajn bol inšpirovaný pruskými vzormi namiesto dovedajších francúzskych.²³² Spomedzi prvkov francúzskych uniforiem však boli vo výbave nakoniec ponechané vojenské šable.²³³

V 80. rokoch 19. storočia došlo v Japonsku k celkovému obratu v priebehu reforiem smerom k uprednostneniu nemeckého modelu vo viacerých oblastiach

²²⁹ MARTIN, The German Role in the Modernization of Japan, s. 82.

²³⁰ DREA, s. 58–59.

²³¹ KREBS, Gerhard. Japan und die Preussische Armee. In: Gerhard KREBS, ed. *Japan und Preußen* [online]. München: Iudicium-Verl., 2002. pp. 125–144. ISBN 3-89129-843-9. [vid. 30. 3. 2020]. Dostupné z: https://perspectivia.net/receive/pnet_mods_00001422. s. 135.

²³² MARTIN, The German Role in the Modernization of Japan, s. 82.

²³³ DREA, s. 74.

spoločenského života. Podiel mal na tom aj Jamagata, ktorý bol medzi rokmi 1883–1890 ministrom vnútra (*naimu kjó*, po roku 1885 *naimu daidžin* 内務大臣) a ktorý z tejto pozície uskutočnil reformy miestnych samospráv a polície. Vzhľadom na jeho vojenskú hodnosť generála tak možno spoločenské reformy i reformy polície – ktorá tiež zohrávala dôležitú rolu pri militaristickom charaktere Japonska – priradiť k reformným vplyvom armády. V roku 1886 bol na štvorročnú misiu pozvaný pruský právny konzultant Albert Mosse (1846–1925), ktorý bol poradcom v oblasti organizácie volieb do nižších samosprávnych jednotiek. Lokálnymi voľbami sa vláda snažila zapojiť do administratívnej činnosti politicky aktívnych mužov z prefektúr a znížiť tým úroveň protivládnej činnosti. Nižší volení zástupcovia však nemali dovolené vstupovať do politických strán a podieľať sa na najvyšších stupňoch vlády. Menovanie úradníkov do pozícií starostov a guvernérov v rámci vyšších územných celkov taktiež zostalo v právomociach vlády. V tomto období zároveň došlo aj k nárastu byrokracie.²³⁴ Vďaka svojej činnosti v oblasti správneho práva a reorganizácie systému samosprávy, ktorý zreformoval podľa pruského vzoru, je tak Mosse považovaný za otca moderného japonského obecného poriadku. Okrem toho tiež pôsobil ako poradca pri tvorbe japonskej ústavy,²³⁵ ktorá bola taktiež inšpirovaná pruskými vzormi a ktorej tvorba bola ďalšou oblasťou germanizačných vplyvov na chod japonskej spoločnosti v 80. rokoch (viac v kapitole 4.2).²³⁶

Systém japonskej polície – spolu s oddielmi vojenskej polície *kenpeitai* 憲兵隊 založenej v roku 1881 – bol pôvodne usporiadaný podľa francúzskeho modelu. Ako poradca pri jeho reorganizácii počas Jamagatovho funkčného obdobia ako ministra vnútra bol pozvaný pruský policajný dôstojník Wilhelm Höhn (1839–1892), pod ktorého dohľadom bol zavedený nový profesionálny výcvik a bol najmä navýšený počet policajných staníc a strážnikov po celej krajine. Policajný dohľad sa v nasledujúcich rokoch stal dôležitým nástrojom kontrolného dohľadu vlády nad občanmi, ktorý vyvrcholil počas období militarizácie a fašizácie japonskej

²³⁴ JANSEN, s. 400; SIMS, Richard. *Japanese Political History Since the Meiji Restoration, 1868–2000*. New York: Palgrave, 2001. ISBN 0-312-23914-9. s. 62–64.

²³⁵ ANDŌ Junko. Japan und die Preussische Verfassung. In: Gerhard KREBS, ed. *Japan und Preußen* [online]. München: Iudicium-Verl., 2002. pp. 163–184. ISBN 3-89129-843-9. [vid. 8. 4. 2020]. Dostupné z: https://perspectivia.net/receive/pnet_mods_00001424. s. 173.

²³⁶ Činnosť nemeckých právnych poradcov sa neskôr preukázala aj pri tvorbe Občianskeho zákonníka (*Minpō* 民法) z roku 1896, ktorý bol mixom nemeckých a francúzskych modelov. (KANAMORI Shigenari. German influences on Japanese Pre-war Constitution and Civil Code. *European Journal of Law and Economics* [online]. Kluwer Academic Publishers, January 1999, Vol. 7, No. 1, pp. 93–94. [vid. 22. 2. 2018]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1008688209052>. s. 94).

spoločnosti v prvej polovici 20. storočia.²³⁷ Höhn tiež reorganizoval japonský väzenský systém. V 80. rokoch taktiež došlo k reformám školstva podľa pruských vzorov. Ich iniciátorom bol minister školstva (*monbu daidžin* 文部大臣) Mori Arinori 森有礼 (1847–1889) zo Sacumy, ktorý za účelom modernizácie pozval pruského pedagóga Emila Hausknechta (1853–1927), ktorý sa stal profesorom pedagogiky na Tokijskej univerzite.²³⁸

Meckelov vplyv na vojenské smerovanie Japonska bol zásadný. Vďaka jeho činnosti bola definitívne podľa nemeckého vzoru zreformovaná organizácia, výcvik a výstroj japonskej armády, zásluhou čoho je dodnes považovaný za „*otca moderného vojenského vzdelávania v Japonsku*.“²³⁹ Napriek jeho úspechom mu však paradoxne nebola predĺžená zmluva ako v prípade množstva ostatných nemeckých poradcov a Japonsko opustil v roku 1888. Jeho odchod navyše sprevádzali iba obmedzené počty, čo mohlo spôsobiť to, že bol – zrejme vzhľadom na delikátnosť odboru, v ktorom pôsobil – niektorými japonskými hodnosťármi údajne považovaný za špióna. Sám bol ale na svoju činnosť hrdý²⁴⁰ a ostal populárny aj medzi svojimi žiakmi.²⁴¹ Okrem Meckela pôsobili v Japonsku aj ďalší poradcovia,²⁴² ktorí pokračovali v jeho činnosti, samotný Meckel však ako aktér najvýznamnejších reforiem ostáva najdôležitejším spomedzi nemeckých vojenských poradcov. Jeho úspešná činnosť bola tiež predohrou ďalších reforiem podľa nemeckých vzorov aj v iných oblastiach japonskej spoločnosti 80. rokov, napríklad modernizácie polície a školstva. V nasledujúcich rokoch po Meckelovom odchode modernizácia armády napredovala spolu s jej germanizáciou, pričom po roku 1890 už bol francúzsky vplyv v nej prakticky eliminovaný a od

²³⁷ JANSEN, s. 400–401; SIMS, s. 64.

²³⁸ MARTIN, *The German Role in the Modernization of Japan*, s. 80, 83–84.

²³⁹ DREA, s. 59.

²⁴⁰ Tamtiež, s. 59–60.

²⁴¹ Po Meckelovej smrti v roku 1906 sa na jeho počesť konala na Tokijskej vojenskej akadémii spomienková rozlúčka nasledovaná šintoistickými obradmi. Pri rozlúčke bol predčítaný plánovaný prejav generála Kodamu Gentaróa, ktorý ale zomrel iba krátko po Meckelovi a nestihol ho sám predniesť. V armáde údajne panovala atmosféra, akoby vojaci stratili vlastného otca. (KREBS, s. 136).

²⁴² Medzi týchto vojenských poradcov patrili Hermann von Blankenburg (1851–1922, v Japonsku 1886–1888), Emin von Wildenbruch (1842–1893, v Japonsku 1888–1890) a Alexander von Grutschreiber (v Japonsku 1891–1894). (KREBS, s. 136; SPANG, Christian W. *The First German-Japanese/ Japanese-German Military Dictionaries*. In: Wayne FINKE and Hikaru KITABAYASHI, eds. *Multilingual Perspectives in Geolinguistics* [online]. 2nd Edition. Raleigh: Lulu Press, Inc, 2015. pp. 341–351. ISBN 978-1-329-78646-2. [vid. 30. 3. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=uVpmDQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>. s. 344; GRIMMER-SOLEM, Erik. *Learning Empire. Globalization and the German Quest for World Status, 1875–1919* [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. ISBN 978-1-108-48382-7. [vid. 25. 4. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=-PSPdWAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>. s. 86).

polovice 90. rokov 19. storočia možno japonskú armádu označiť za skutočne zmodernizovanú podľa západných štandardov.²⁴³

3.3 Spory vo vnútri armády a zapojenie modernej armády do vojenských konfliktov

Vláda Meidži okrem domácej výučby skrze pozvaných nemeckých poradcov tiež vysielala japonských kadetov na zahraničné študijné cesty do Európy. V tomto smere bolo do Meckelovej misie uprednostňované Francúzsko, postupne však narastala preferencia nemeckých škôl. Štúdium kadetov na japonských vojenských akadémiách bolo taktiež reorganizované podľa pruského vzoru a bol tak upravený systém štúdia i služby v armáde. Na popud Kacuru a s pomocou Meckela bol tiež reorganizovaný vojenský inšpektorát a generálny štáb. Inšpektorát sa po reformách mal venovať najmä tréningu vojakov a boli mu zverené právomoci štandardizácie výcviku. Jeho bývalé administratívne právomoci boli presunuté pod kontrolu Ministerstva armády, ktoré tak získalo úplnú moc pri menovaní dôstojníkov a vydávaní rozkazov lokálnym posádkam. Vznikol tiež samostatný generálny štáb námorníctva (*sanbó honbu kaigunbu* 参謀本部 海軍部, neskôr *kaigun sanbóbu* 海軍参謀部).²⁴⁴

Samotné Ministerstvo armády bolo zreformované v rámci reorganizácie japonského vládneho kabinetu (*Naikaku* 内閣) v decembri 1885 (viac v kapitole 4.2), čo znamenalo, že noví ministri armády (*rikugun daidžin* 陸軍大臣) sa po novom zodpovedali premiérovi (*sóri daidžin* 総理大臣). Ten však na činnosť generálov ani na samotné velenie vojsk nemal žiadny vplyv, čo spolu s existenciou generálneho štábu zodpovedajúceho sa jedine cisárovi moc armády veľmi neobmedzovalo. Samotný štáb bol síce taktiež reorganizovaný a na jeho čelo bol ako neustranný hráč postavený princ Arisugawa Taruhito 有栖川宮熾仁 (1835–1895), ten však bol stále odkázaný na rady ostatných členov štábu. Po prijatí ústavy vo februári 1889 (viac v kapitole 4.3) bola navyše podľa článkov 11 a 12 naďalej interpretovaná pozícia štábu ako nezávislej

²⁴³ Francúzsko stratu svojho dominantného vplyvu v japonskej armáde nenieslo ľahko a skrze svojho veľvyslanca voči zamestnávaniu nemeckých poradcov často protestovalo. Japonci jeho sťažnosti dlho ignorovali, nakoniec sa však na rok 1890 – po vypršaní zmluvy pre Wildenbrucha – rozhodli tieto pozície neobsadiť ani Nemcami, ani Francúzmi, ktorí v japonskej armáde dovtedy stále pôsobili, stratili však svoje vedúce postavenie. Urazené Francúzsko na protest nakoniec ešte v roku 1889 svojich troch poradcov samo stiahlo, hoci jednému z nich ešte nevypršala zmluva. Po roku 1891 bol ako poradca opäť zamestnaný Nemec. Uprednostnenie Nemcov tak v konečnom dôsledku prispelo k zhoršeniu vzťahov medzi Japonskom a Francúzskom, čo sa mohlo prejaviť aj na jeho pocitoch animozity voči Japonsku po skončení Čínsko-japonskej vojny. (DREA, s. 59, 69; TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 110–111; SPANG, s. 344; GRIMMER-SOLEM, s. 86).

²⁴⁴ DREA, s. 60–64.

jednotky zodpovedajúcej sa jedine cisárovi, ktorej činnosť civilní politici nemajú právo ovplyvňovať. Cisárovo právo zvrchovaného velenia minister vojny Ójama označil termínom *tósui no ken* (neskôr *tósuiken* 統帥権), ktorý bol založený na nemeckom koncepte *Kommandogewalt* označujúcom nezávislosť pruského vojenského systému od civilných orgánov a vrcholnú veliteľskú pozíciu nemeckého cisára. Uprednostnenie duálneho pruského systému pred monistickým francúzskym tiež znamenalo oddelenie vojenskej administratívy, ktorá bola v rukách ministerstva zodpovedajúceho sa premiérovi, a velenia, ktoré bolo v rukách štábu zodpovedajúceho sa cisárovi.²⁴⁵ Vojenská moc tak podľa pruského vzoru ostávala v rukách generálov mimo dosahu parlamentu.

Vojenské reformy ale neprebíhali bez kontroverzií. Voči rastúcej moci Ministerstva armády a generálneho štábu sa v priebehu 80. rokov postavilo viacero kritikov, napríklad sám princ Arisugawa²⁴⁶ a skupina niekoľkých generálov. Najvýznamnejšími z nich boli Soga Sukenori 曾我祐準 (1844–1935) z Janagawy, Tani Tateki (tiež Tani Kandžó 谷干城, 1837–1911) z Tosy a Miura Goró. Toto kritické krídlo bolo sústredené okolo vojenského študijného klubu Gecujókai (月曜会, doslova „Pondelková spoločnosť“) a im spriatelených periodík. Oponenti kritizovali jednak snahy o centralizáciu velenia zrušením lokálnych posádok, praktické prebratie moci nad armádou ministerstvom a generálnym štábom i expanzívne plány Kawakamiho, Kacuru a Jamagatu. Miura tiež Jamagatu kritizoval kvôli vysokým nákladom na armádu (viac v kapitole 3.1), pričom na označenie jeho filozofie sčasti posmešne a sčasti kriticky použil frázu „*chudobný štát, silná armáda*.“²⁴⁷ Protesty však nemali účinok, nespokojní generáli boli uvoľnení z funkcií a reformy armády pokračovali aj naďalej. Po praktickom rozpustení Gecujókai v roku 1889 sa zas Miura, Tani a ďalší stali členmi hornej snemovne parlamentu (*kizokuin* 貴族院), odkiaľ ďalej protestovali proti expanzívnej politike vrchného velenia.²⁴⁸

Opozícia však expanzívne plány Jamagatu a jeho tímu nezastavila. Na začiatku 90. rokov boli uskutočnené spojené manévry armády a námorníctva, ktoré odhalili slabiny v prípade priamej defenzívy japonského pobrežia, ktoré by námorníctvo nedokázalo ubrániť. Jamagata – ovplyvnený aj vlastnými desaťročia trvajúcimi obavami

²⁴⁵ DREA, s. 63–65; ORBACH, s. 81–84.

²⁴⁶ DREA, s. 63.

²⁴⁷ LONE, *Army, Empire and Politics in Meiji Japan*, s. 22.

²⁴⁸ Tamtiež, s. 21–23.

z ruskej invázie²⁴⁹ – teda ako strategické riešenie navrhol vytvorenie nárazníkovej zóny v Kórei.²⁵⁰ Staré obavy prehlbovala tiež ruská expanzia na Sibír spojená s výstavbou Transsibírskej magistrály a otvorením vojenského prístavu vo Vladivostoku v auguste 1892. Velenie sa pôvodne snažilo hrozbu odvrátiť uzavretím spojenectva s Čínou ako jedinou potenciálnou východoázijskou mocnosťou, pričom Kóreu kvôli jej vojenskej slabosti Japonci vôbec nebrali do úvahy. Po spravodajskej návšteve generála Kawakamiho, ktorému nič netušiaci Číňania umožnili obhliadky tovární a vojska, a hlásení poručíka Fukušimu Jasumasu 福島安正 (1852–1919) z roku 1893, ktoré vypovedali o slabosti čínskej armády, nízkej morálke vojakov a rozšírenej závislosti na ópiu, však velenie zmenilo názor v prospech vojny s Čínou a vytvorenia nárazníkovej zóny v Kórei. Ani toto rozhodnutie sa však nezaobišlo bez konfrontácií medzi generálmi. Aj samotný Jamagata bol spočiatku neistý, pretože za skutočnú hrozbu pre Japonsko považoval západné veľmoci. Zo strachu z reakcie Západu tiež odmietal nevyprovokovaný útok na Čínu a chcel počkať, kým ich napadne ona, v konečnom dôsledku sa ale nechal prehovoriť stúpecami ofenzívy na čele s generálom Kawakamim.²⁵¹

Dôvodov pre zahraničnú expanziu bolo viacero. Okrem samotného vytvorenia nárazníkovej zóny na kontinente za ňou stála aj myšlienka upevnenia postavenia Japonska ako imperiálnej veľmoci na geopolitickej scéne, ukážka jeho zmodernizovanej vojenskej sily a dokázanie civilizovanosti i modernosti krajiny v očiach západných veľmocí. Do určitej miery sa teda jednalo aj o snahu zapôsobiť na západné koloniálne mocnosti, keďže vojenská expanzia nevyhnutne patrila k činnostiam správneho moderného impéria.²⁵² Zahraničnou inváziou si však vláda vtedajšieho premiéra Itóa Hirobumiho tiež chcela upevniť svoje domáce postavenie – jednak z obáv pred ďalším vojenským povstaním zo strany nečinných bojovníkov a jednak v snahe získať si väčšiu popularitu medzi obyvateľstvom.²⁵³

²⁴⁹ Rusi už s Japonskom viedli niekoľko menších vojenských konfliktov v rokoch 1806 a 1807, kedy v reakcii na neochotu šógunátu nadviazať s nimi obchodné styky, uskutočnili niekoľko nájzdov na japonské osídlenia na Kurilských ostrovoch a vyplenili ich. (REISCHAUER a CRAIG, s. 119–120). Obavy generála Jamagatu z ruskej invázie teda neboli úplne nereálne vzhľadom na ruskú rozpínanosť na Sibíri a v Mandžusku, ktorá mohla potenciálne viesť k ohrozeniu Japonska nielen zo severu cez Kurily a Hokkaidó ale aj z juhu cez pevninskú Kóreu a ostrov Kjúšú.

²⁵⁰ DREA, s. 74–75; LONE, Stewart. *Japan's First Modern War: Army and Society in the Conflict with China, 1894–95*. London: Palgrave Macmillan, 1994. ISBN 978-0-230-38975-5. s. 21–23.

²⁵¹ LONE, *Army, Empire and Politics in Meiji Japan*, s. 26–28.

²⁵² Tamtiež, s. 26, 30.

²⁵³ LONE, *Japan's First Modern War*, s. 27.

Prvá Čínsko-japonská vojna (*Niššin sensó* 日清戦争, doslova „Japonsko-čchinská vojna“) sa nakoniec oficiálne začala v auguste 1894 – hoci boje sa začali už v júli – a skončila v apríli 1895 podpísaním Šimonoseckej mierovej zmluvy (*Šimonoseki džójaku* 下関条約), ktorou Čína kapitulovala a prišla o niekoľko strategických území. Japonská armáda a námorníctvo boli vo vojne podľa očakávaní v početnej nevýhode, slabo trénovaných a ozbrojených čínskych odvedencov však prevyšovali v oblastiach bojovej morálky,²⁵⁴ výcviku a výzbroje. Vojnu sa nakoniec podarilo vyhrať bez väčšej porážky, problémy však predstavovalo najmä zásobovanie a zimné počasie. Armáda sa tiež napriek svojej celkovej organizovanosti počas vojny dopustila aj niekoľkých masakrov civilného obyvateľstva, domáca propaganda však takéto udalosti zatajovala. Vojenské víťazstvá tak v domácom Japonsku vyvolávali najmä eufóriu a všeobecnú hrdosť, pričom obdiv k disciplinovanosti japonského vojska vyjadrili aj západní pozorovatelia.²⁵⁵ Opätovnej úcty sa dočkal aj Meckel, ktorému určitý podiel na víťazstve vďaka jeho výcviku pripisovali aj dôstojníci z radov jeho bývalých žiakov.²⁵⁶ Napriek tomu je však pravdou, že jednu z najväčších slabín japonskej armády počas tejto vojny predstavovala práve logistika, čiže oblasť, ktorú Meckel vo svojej výučbe zanedbával.

Nadšenie z víťazstva však ukončil diplomatický zásah troch západných veľmocí (*sangoku kanšó* 三国干涉) – Ruska, Francúzska a Nemecka – v apríli 1895, ktoré donútili vládu Itóa Hirobumiho vrátiť Číne najvýznamnejšie strategické územné zisky, ktoré Japonci vybojovali.²⁵⁷ Rusko sa pochopiteľne obávalo japonského rozmachu v Mandžusku, kým Francúzsko považovalo Japoncov za hrozbu voči svojim kolóniám v Indočíne. Francúzov tiež v ich zápale viedol rasizmus a obavy z toho, že japonské úspechy povedú k všeobecnému rozmachu ázijských národov a pomste voči západným kolonialistom.²⁵⁸

Nemecko, ako už bolo spomínané v kapitole 2.4, malo v Číne vlastné záujmy a japonskú mocenskú prítomnosť na kontinente považovalo za ohrozenie svojich plánov. Rasistické vyjadrenia cisára Wilhelma II., v ktorých Japoncov označil za „žltú hrozbu,“ následne vzťahy medzi krajinami ešte zhoršili. Keď navyše Nemecko definitívne obrátilo pozornosť na Čínu, začalo do nej vysielat' svojich vojenských

²⁵⁴ Japonský bojový duch bol propagandou nazvaný *jamatodamašii* 大和魂.

²⁵⁵ LONE, *Army, Empire and Politics in Meiji Japan*, s. 29–32, 34; REISCHAUER a CRAIG, s. 185.

²⁵⁶ MARTIN, *The German Role in the Modernization of Japan*, s. 83.

²⁵⁷ SIMS, s. 76.

²⁵⁸ LONE, *Japan's First Modern War*, s. 175–176.

poradcov a v roku 1897 obsadilo strategický polostrov Šantung – kým Rusko a Francúzsko Čínu zásobovali zbraňami – Japonci definitívne obrátili pozornosť smerom k Veľkej Británii, s ktorou v roku 1902 uzavreli tzv. Anglicko-japonskú alianciu (*Ničiei dómei* 日英同盟). Ponižujúca intervencia zo strany Ruska, Francúzska a Nemecka sa teda v Japonsku stretla so značnou nevôľou a prispela k nepriateľským zahraničnopolitickým postojom, ktoré vláda po vojne udržiavala voči strojom tohto poníženia.²⁵⁹

Animosita voči Rusku spojená s jeho pokračujúcim prenikaním do Mandžuska nakoniec viedli k Rusko-japonskej vojne (*Ničiro sensó* 日露戦争, 1904–1905). Na začiatku vojny bol premiérom Kacura Taró, kým Jamagata bol náčelníkom štábu, pričom priame velenie na kontinente bolo prenechané jednak veteránom z Čínsko-japonskej vojny, ako boli generáli Ójama, Kodama alebo Nogi Maresuke 乃木希典 (1849–1912) z Čóšú známy svojím hrdinským obsadením Porth Arthuru za jeden deň i následným masakrom, a jednak aj novej generácii veliteľov. Vojna sa skončila japonským víťazstvom spojeným so stratou ruských základní v Mandžusku, zničením Baltskej flotily v bitke pri Cušime (*Nihonkai kaisen* 日本海海戦, doslova „námorná bitka v Japonskom mori“) i celkovým ponížením Ruského impéria. Konflikt totiž svetu odhalil zaostalosť ruskej armády aj námorníctva a poškodil jeho povest' v zahraničí i doma, kde viedol k neúspešnej revolúcii z roku 1905. Japonci samotní však taktiež zaznamenali výrazné straty spojené jednak s dobývaním ruských pevností, ktorých kvalita a posádky stále prevyšovali stav čínskeho vojska i opevnení v predošlej vojne, a jednak s nekompetentnosťou japonského velenia, najmä zo strany generála Nogiho – hoci jeho nekompromisné veliteľské postupy vedúce k vysokým stratám a vyčerpaniu mu vyslúžili istý obdiv na Západe. Ťažké straty na životoch, nedostatok munície, choroby a opätovne zlyhávajúca logistika nakoniec viedli Jamagatu k apelovaniu o diplomatické ukončenie vojny. Mediátorom vo vyjednávaniach sa tak na žiadosť japonskej vlády stal prezident USA Theodore Roosevelt (1858–1919). Japonsku boli nakoniec uznané obmedzené územné zisky a voľná ruka v Kórei, nezískalo však právo na reparácie.²⁶⁰

²⁵⁹ LONE, *Japan's First Modern War*, s. 45, 176, 179–180.

²⁶⁰ DREA, s. 86–87, 104, 108–109; BARGEN, Doris G. *Suicidal Honor: General Nogi and the Writings of Mori Ōgai and Natsume Sōseki* [online]. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2006. ISBN 978-0-8248-2998-8. [vid. 27. 4. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=riI6iDtJGboC&printsec=frontcover&client=firefox-a&hl=sk#v=onepage&q&f=false>. s. 49–51.

Uzavretie mierovej zmluvy v Portsmouthe (*Pócumasu džójaku* ポーツマス条約) a mediácia prezidenta Roosevelta však opäť viedli k domácim nepokojom. Vláda totiž cenzurovala informácie z frontu, pričom domáce obyvateľstvo nevedomé ohľadom vyčerpanosti vojska a nemožnosti ďalšieho vedenia vojny si teda myslelo, že USA zasiahli v časoch pretrvávajúcich triumfov v snahe zastaviť úspechy japonskej armády. Zásah USA bol teda považovaný za predčasný a ponížujúci podobne ako v prípade trojintervencie po skončení Čínsko-japonskej vojny. Po vojne teda tiež došlo k nárastu animozity voči USA podporenej americkými obavami z japonskej ofenzívy v Pacifiku a z toho plynúcich protijaponských nálad, čo viedlo japonské velenie k zaradeniu USA na zoznam pravdepodobných budúcich protivníkov.²⁶¹

Víťazstvá v dvoch veľkých vojnách obdobia Meidži – vrátane výhry v Rusko-japonskej vojne, ktorá predstavovala prvé víťazstvo Japonska nad západnou veľmocou vôbec – teda nakoniec Japonsku nezískali žiadané uznanie západných vlád, ale viedli najmä k strachu z japonskej rozpínavosti, protijaponským náladám a rasistickej animozite. Tieto zahraničnopolitické vzťahy pretrvali aj naďalej a viedli najprv k vojne proti Nemecku počas 1. svetovej vojny a definitívne vyvrcholili počas 2. svetovej vojny, kedy sa Japonsko postavilo proti Francúzsku a USA.

Ťaženie v Mandžusku tiež viedlo k nárastu pocitov nadradenosti Japoncov nad kontinentálnym obyvateľstvom, ktoré bolo považované za podradné. Takisto však bolo dôkazom toho, že západné mocnosti možno poraziť a napriek všetkým nedostatkom upevnilo pozíciu Japonska ako jedinej východoázijskej veľmoci.²⁶² Poslednou väčšou zahraničnou operáciou Japonska počas obdobia Meidži bola konečná anexia Kórey v roku 1910, spojená s plánom národnej obrany skrze vojenské akcie na kontinente z roku 1907. Došlo teda k nárastu militarizácie, zväčšeniu počtu armádnych divízií a snahám o rozšírenie i ďalšiu modernizáciu námorníctva.²⁶³

Napriek rôznym záporom sa však Rusko-japonská vojna skončila japonským víťazstvom a okrem rozporuplných až negatívnych reakcií tiež v očiach západných pozorovateľov vyvolala aj obdivné reakcie. Víťazstvo japonského trpaslíka nad ruským obrom tak bolo prekvapivým ale účinným dôkazom modernosti japonskej armády. Okrem kvalít japonských vojakov a dôstojníkov samotných však tiež vypovedalo aj

²⁶¹ SIMS, s. 448–450; DREA, s. 110.

²⁶² DREA, s. 119, 122–123.

²⁶³ ORBACH, s. 131–132.

o kvalitách ich nemeckých učiteľov, bez ktorých by taký rapidný progres pravdepodobne nebol možný.

Japonsko však vo svojom napodobňovaní nemeckých vzorov zašlo do ešte väčších extrémov. Na rozdiel od Nemeckého cisárstva, kde panoval federalistický model lokálnej správy a zachovaných šľachtických panstiev, boli v Japonsku všetky bývalé provincie alebo „štáty“ zrušené v prospech silne centralizovaného charakteru nového štátu, čo umocňovalo autoritu vlády. K podobnému prípadu došlo aj v prípade japonskej armády, ktorá síce bola založená na nemeckom vzore, ale Japonsko v jej organizácii opäť zašlo do extrémnych dĺžok. Hoci teda v Japonsku vznikli orgány vojenského ministerstva zodpovedajúceho sa vláde a generálneho štábu zodpovedajúceho sa cisárovi – rovnako ako v Nemecku – v Japonsku panovalo oveľa militantnejšie zriadenie. V Nemecku totiž existovalo povedomie o oddelení civilnej moci od vojenskej a vojenský dôstojníci teda nezasahovali do činnosti parlamentu, pričom očakávali rovnaký postup aj od vlády – hoci Bismarck toto oddelenie často nerešpektoval a z pozície kancelára zasahoval do vojenských záležitostí. Nemecký cisár zas zastával silnú pozíciu voči rozhodovaniu generálneho štábu a pri priamom velení vojska. Na upevnenie jeho postavenia tiež na cisárskom dvore existoval tzv. vojenský kabinet (*Militärkabinett*) nezávislý od vlády aj generálneho štábu, ktorý cisárovi zabezpečoval kontrolu nad menovaním dôstojníkov. V Nemecku teda existovalo jasné povedomie o oddelení civilnej a vojenskej moci, nielen v čase mieru ale aj v čase vojny – hoci existovali spory ohľadom presného stanovenia hranice.²⁶⁴

V Japonsku však došlo k opačnému stavu. Cisár zastával pri velení vojska iba symbolickú rolu a všetka reálna moc bola v rukách generálov. Neexistovala ani žiadna japonská verzia vojenského kabinetu, ktorá by posilnila jeho postavenie. Takisto bolo problematickým aj určenie hranice medzi armádou a parlamentom, hoci z iných dôvodov ako v Nemecku. Väčšina revolučných politikov totiž pochádzala zo samurajskej vrstvy – hoci veľmi nízkeho stupňa – a bolo teda takmer nemožné rozdeliť ich na vojakov a civilistov. Mnohí politici, ktorí zastávali tradične civilné pozície – ako Ókubo Tošimiči alebo Itó Hirobumi – tak boli počas vojny Bošin veliteľmi revolučných oddielov a počas samurajských rebélií zasahovali do záležitostí armády. Postupom času sa síce začala utvárať hranica medzi civilným parlamentom a armádou, generáli ju však rešpektovali iba jednostranne. Hoci teda sami požadovali

²⁶⁴ ORBACH, s. 95–98.

nezávislosť od dosahu parlamentu, sami do jeho činnosti zasahovali, pričom sa mnohí z nich – vrátane Jamagatu a Kacuru – opakovane stávali ministrami i premiérmi, a to aj v čase mieru. Opäť teda nastal presne opačný stav voči tomu nemeckému, pričom jedným z dôvodov tohto zriadenia mohli byť práve stále pretrvávajúce pozostatky feudálneho systému a povedomia.²⁶⁵ Vojenské reformy obdobia Meidži tak nakoniec boli pokračovaním japonských feudálnych tradícií, pričom síce viedli k modernizácii Japonska a vojenským úspechom, ktoré upevnili jeho mocenskú pozíciu na Ďalekom východe, zároveň ale rozbehli proces militarizácie a opätovnej vojenskej kontroly nad chodom japonského štátu i spoločnosti zo strany privilegovanej vojenskej vrstvy vrcholiaci fašizáciou Japonska v prvej polovici 20. storočia.

²⁶⁵ ORBACH, s. 96–98.

4 Nemecké vplyvy pri procese vzniku Ústavy Meidži

Pád šógunátu Tokugawa a následné spoločenské, ekonomické a vojenské reformy spolu s oficiálnym zrušením feudálneho systému neznamenali bleskový prerod Japonska na krajinu s demokratickým zriadením. Na čele porevolučných orgánov vlády Meidži totiž stáli vysoko postavení samurajskí funkcionári víťazných síl pochádzajúci najmä z kniežatstiev Sacuma a Čošú. Tí ovládli a neskôr pretransformovali bývalé šógunátne úrady jednak z pozície víťazov a jednak z prostého faktu, že v tom čase predstavovali najvzdelanejšiu a administratívne najschopnejšiu vrstvu spoločnosti. Možno teda konštatovať, že aj naďalej pretrvával systém vlády aristokratov, oligarchov a vojenských dôstojníkov z radov – neskôr bývalých – samurajov. Rozdiel spočíval v tom, že títo zástupcovia cisárskej reštaurácie moci na rozdiel od ich predchodcov na strane šógunátu reprezentovali progresívnejšie krídlo odhodlané štátne zriadenie v Japonsku účinne zreformovať a zmodernizovať – aj to však len do určitej miery. Pri reformách krajiny totiž vládni funkcionári nemysleli iba na dobro a ochranu svojej vlasti, ale obzvlášť aj na svoje vlastné mocenské postavenie. Svojej novonadobudnutej moci – ktorú by bez revolúcie nikdy nezískali – sa teda za žiadnych okolností nehodli vzdáť a pri westernizácii Japonska postupovali vždy tak, aby si veľmi nepodkopávali svoj vlastný mocenský vplyv. Prostredníctvom modernizačných plánov obdobia Meidži si teda ich tvorcovia zároveň upevňovali vlastné postavenie na úkor svojich protivníkov, ktorých sa snažili čo najviac oslabiť až zničiť. Tento prístup možno sledovať vo väčšine oblastí reforiem obdobia Meidži vrátane reorganizácie armády či spísania a prijatia Ústavy Meidži (*Meidži kenpó* 明治憲法), pričom možno konštatovať, že bol príčinou sústredenia moci v rukách úzkeho kruhu revolučných hodnostárov, ktorí prežili vzájomné „čistky“, a stál za následným autoritárskym zriadením Japonského cisárstva tej doby.

4.1 Vnútorne rozpory a hľadanie ústavného vzoru

Autoritárske zriadenie štátu a hromadenie moci vládnymi oligarchami však neznamenalo, že v Japonsku neexistovali opozičné hlasy. Reformy školstva a otvorenie svetú znamenali, že do Japonska prúdili rôzne západné myšlienky a filozofické smery, ktoré ďalej formovali zmýšľanie ľudí smerom k demokratickejším princípom. V tomto

období boli do japončiny prekladané mnohé diela západných filozofov²⁶⁶ vrátane diela *Duch zákonov* (*De l'esprit des lois*, 1748) od Charlesa de Montesquieu, v ktorom ako jeden z prvých navrhol prerozdelenie štátnej moci do troch vzájomne sa kontrolujúcich vetiev – legislatívnej, exekutívnej a jurisdikčnej. Okrem toho sa štúdiu politickej filozofie venovali aj domáci autori, napríklad Fukuzawa Jukiči 福澤諭吉 (1835–1901), žurnalista, lingvista, proponent moderného vzdelávania a zakladateľ Súkromnej univerzity Keiō (*Keiō gidzuku daigaku* 慶應義塾大学). Bol tiež významným predstaviteľom ľudových hnutí a propagátorom britského parlamentného systému, ktorého fungovanie približoval aj vo svojich spisoch, napríklad v *Hovoroch o britskom parlamente* (*Eikoku gidziin dan* 英国議事院談, 1869).²⁶⁷ Jeho kontakty s angloamerickým svetom sa prelínali so samotným počiatkom vzťahov medzi USA, Veľkou Britániou a Japonskom, keďže sa zúčastnil už prvých moderných japonských misií do Ameriky z roku 1860²⁶⁸ a Európy z roku 1862.²⁶⁹

Príležitosť študovať západné ústavné systémy priamo na mieste sa pre samotných predstaviteľov vlády Meidži naskytla počas Iwakurovej misie z rokov 1871–1873 (viac v kapitole 2.2). V tomto smere vedúcich zástupcov politickej kliky zo Saččo (*Saččoha* 薩長派) Ókuba Tošimičiho a Kida Takajošiho výrazne ovplyvnil najmä štátny systém Nemecka a mocenské postavenie kancelára Otta von Bismarcka i vrchného veliteľa maršála Helmutha von Moltkeho. Bismarckova politická filozofia a rady ohľadom riadenia štátu prednesené pri spoločných rozhovoroch a najmä jeho slávnom prejave z marca 1873 na japonských vyslancov – najmä Ókuba – veľmi zapôsobili a viedli k ich obľube nemeckého, respektíve pruského štátneho zriadenia. Vzhľadom na obdiv, ktorý voči Bismarckovi Ókubo cítil – pričom ho vo svojich listoch označoval za veľkého učiteľa²⁷⁰ – a najmä jeho činnosť pri politickej stabilizácii Japonska, ktorú dosiahol z pozície vedúcej mocenskej autority v krajine presadzovaním často kontroverzných

²⁶⁶ Medzi významné prekladané diela patrili napríklad *O spoločenskej zmluve* (*Du contrat social*, 1762) od Jeana Jacquesa Rousseaua (1712–1778), *O slobode* (*On Liberty*, 1859) od Johna Stuarta Milla (1806–1873) alebo rôzne spisy Adama Smitha (1723–1790) a Johna Locka (1632–1704). (COLEGROVE, Kenneth. The Japanese Constitution. *The American Political Science Review* [online]. American Political Science Association, December 1937. Vol. 31, No. 6, pp. 1027–1049. [vid. 5. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1948956>. s. 1031–1032).

²⁶⁷ COLEGROVE, s. 1031–1032.

²⁶⁸ Prvá diplomatická delegácia do USA je známa ako „misia do Ameriky z prvého roku éry Man'en“ (*Man'en gannen kenbei šiseču* 万延元年遣米使節).

²⁶⁹ TORIMOTO, s. 23–24.

²⁷⁰ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 41–43, 169n104.

reforiem a porážkou samurajských rebélií ohrozujúcich jednotnosť japonského štátu, býva preto tiež Ókubo označovaný za japonského Bismarcka.²⁷¹

Po návrate Iwakurovej misie následne Ókubo aj Kido vypracovali memorandá, v ktorých obaja vyslovili plány na zavedenie konštitučného systému, ktorý by zmodernizoval sféru politického života v Japonsku, ale zároveň bral do úvahy jeho historické realie, najmä čo sa týkalo postavenia a úlohy cisára. Kým Kido ale odporúčal nastolenie panovníckeho absolutizmu a autokratického režimu, Ókubo navrhol postupný vznik systému založeného na zmiešanom podiele na moci zo strany panovníka aj ľudu rešpektujúci tradičnú pozíciu cisárskeho rodu. Ókubo svoje memorandum odovzdal Itóovi Hirobumimu poverenému v novembri 1873 štúdiom najvhodnejšieho systému vlády v Japonsku, ktorý s jeho princípom postupného zavedenia ústavného systému (*rikken zenšin* 立憲漸進) súhlasil. Ókubom navrhovaný systém tak v konečnom dôsledku získal väčšiu podporu medzi členmi vlády a mal bližšie ku konečnej podobe ústavy ako ten Kidov. Prvotné práce na ústave zo strany vládných predstaviteľov zo Sacumy a Čóšú sa teda začali po ich návrate z Iwakurovej misie, pričom si za svoj vzor už vtedy zvolili práve pruský systém.²⁷²

V dôsledku nárastu politickej gramotnosti obyvateľstva tiež priamo v Japonsku vznikali rôzne hnutia, ktoré sa dožadovali väčšieho podielu na moci zo strany civilného obyvateľstva a hlbšej demokratizácie krajiny. Ich požiadavky boli prezentované v súlade s duchom oficiálnych plánov vlády na ďalšiu modernizáciu krajiny, keďže ich uplatnenie predstavovalo zrovnoprávnenie postavenia Japonska voči západným mocnostiam a ich predstavám o pokrokovom štáte. K idei tejto spoločenskej a politickej vyspelosti teda prijatie ústavy a nastolenie parlamentného systému nepochybne patrilo. Jednou z najvýznamnejších proparlamentných organizácií bolo Hnutie za slobodu a občianske práva (*Džijú minken undó* 自由民権運動), v ktorom po svojom odchode z vlády v roku 1873 pôsobil Jamagatov rival Itagaki Taisuke.²⁷³ Hnutie v januári 1874 vydalo zoznam požiadaviek voči vláde – tzv. Petíciu za založenie ľudom voleného

²⁷¹ IWATA Masakazu. *Ókubo Toshimichi: The Bismarck of Japan* [online]. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1964. [vid. 25. 4. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=8Iq-uUwKPIMC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>. s. 148.

²⁷² TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 38–40, 43–45.

²⁷³ DREA, s. 22.

parlamentu (*Minsen giin securicu kenbakušo* 民撰議院設立建白書), ktorá sa stala vedúcim dokumentom pre ľudovo-demokratické hnutia.²⁷⁴

Vláda si verejných nálad volajúcich po demokratizácii Japonska bola vedomá a ich požiadavky prerokovala na konferencii v Ósake (*Ósaka kaigi* 大阪会議) v januári a februári 1875. Tajných rokovaní sa zúčastnili vedúci politici tej doby²⁷⁵ a vo výsledku na konferencii padlo niekoľko rozhodnutí ohľadom založenia nových úradov vedúcich k demokratizácii krajiny, del'by moci, prijatia ústavy a vytvorenia parlamentného systému.²⁷⁶ Závery konferencie boli verejnosti prezentované v apríli 1875 vydaním Cisárskeho dekrétu o konštitučnom zriadení štátu (*Rikken seitai no šóšo* 立憲政体の詔書), v ktorom vláda ich požiadavkám ustúpila a opäť zdôraznila, že jej cieľom je „postupné zavedenie konštitučného systému.“²⁷⁷ Napriek tomu, že predstavitelia vlády teda požiadavkám parlamentných hnutí oficiálne prikývli, však na reálne založenie parlamentu bolo podľa nich ešte priskoro²⁷⁸ a do jeho otvorenia sa veľmi nehrnuli.

Ósackou konferenciou a následným vydaním Cisárskeho dekrétu o konštitučnom zriadení vláda učinila niektoré ústupky smerom k modernizácii. Dekrétom bol v Japonsku transformovaný trojitý systém del'by moci, pričom jurisdikčná moc bola v rukách Najvyššieho súdu (*Daišin'in* 大審院), legislatívna moc bola zverená do rúk Rady starších (*Genróin* 元老院) a výkonná moc ostala pod kontrolou Štátnej rady. Okrem prijímania nových a revízie starých zákonov bolo však tiež úlohou Rady starších ako zákonodarného orgánu japonskej vlády aj spísanie textu ústavy.²⁷⁹ Za týmto účelom cisár v septembri 1876 poveril vtedajšieho predsedu Rady starších princa Arisugawu

²⁷⁴ Spolu s Itagakim návrh predložili aj jeho spolupracovníci Gotó Šódžiró 後藤象二郎 (1838–1897) z Tosy a bývalý minister spravodlivosti i neskorší vodca neúspešného povstania Etó Šinpei. (TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 50; KHAN Yoshimitsu. Inoue Kowashi and the Dual Images of the Emperor of Japan. *Pacific Affairs* [online]. Pacific Affairs, University of British Columbia. Summer, 1998, Vol. 71, No. 2, pp. 215–230. [vid. 5. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2760977>. s. 219n4).

²⁷⁵ Účastníkmi boli vedúci členovia vlády vrátane Ókuba Tošimičiho. Rokovaní sa ako zástupca Hnutia za občianske práva zúčastnil tiež Itagaki Taisuke, ktorý z vlády odstúpil po zrušení plánovanej invázie do Kórey alebo Kido Takajoši, ktorý z vlády odstúpil v apríli 1874 na znak nesúhlasu s inváziou na Tchaj-wan. Ako mediátori pôsobili Itó Hirobumi a Inoue Kaoru. (MAVROPOULOS, s. 324n83; Ósaka kaigi. In: *Buritanika kokusai dai hyakka jiten. Shōkōmoku jiten* [online]. Britannica Japan Co., Ltd. [vid. 8. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%A4%A7%E9%98%AA%E4%BC%9A%E8%AD%B0-39187>).

²⁷⁶ Ósaka kaigi; COLEGROVE, s. 1035–1036.

²⁷⁷ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 50.

²⁷⁸ Tamtiež.

²⁷⁹ Genróin. In: *Nihon dai hyakka zensho (Nipponika)* [online]. Shogakukan Inc. [vid. 3. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%85%83%E8%80%81%E9%99%A2-61180>.

Taruhita určením členov výboru pre spísanie ústavy (*Kokken toriširabe iin* 国憲取調委員), ktorí následne v priebehu rokov vypracovali tri návrhy.²⁸⁰

Spísanie ústavy a politickú modernizáciu Japonska následne okrem neochoty deliť sa o moc zo strany progresívneho krídla vlády zdržiaval aj vplyv samurajských reakcionárov, ktorí sa úplne odmietali vzdať svojich výsad. Samurajské rebélie v druhej polovici 70. rokov spolu s pretrvávajúcou ekonomickou i politickou nestabilitou, ktorú vyvolávali, teda ešte viac prispeli k spomaleniu ústavotvorných procesov. V tomto smere bolo teda zlomovým vypuknutie a potlačenie Sacumského povstania, ktorým boli hlasy spiatočníkov umlčané a ich reálna moc definitívne zničená. Následná vražda Ókuba Tošimičiho – čiže vtedy pravdepodobne najvplyvnejšieho politika v Japonsku²⁸¹ – však tiež pripomenula, že ani najmocnejší politik v krajine nemusel byť v bezpečí, a preto teda bolo nutné postupovať opatrne. Ókubova vražda tak mohla byť ďalším dôvodom, prečo sa zákonodarcovia zo Sacumy a Čošú do spísania ústavy a nastolenia parlamentného systému veľmi neponáhľali.

Po ekonomickej stránke ale Sacumské povstanie nakoniec prispelo k definitívnemu rozhodnutiu prijať ústavu a nastoliť parlamentný systém. Vládu k tomu donútila ekonomická nestabilita po skončení povstania a následná hrozba ľudových nepokojov. Financovanie vojny spojené s tlačením priveľkého množstva nekrytých peňazí na pokrytie výdajov totiž viedlo k inflácii, čo donútilo vládu k prijatiu deflačných opatrení a nových daní na pokrytie deficitu štátneho rozpočtu na rok 1881. Reakciou na tieto zákroky bola veľká nespokojnosť medzi populáciou, ktorej hnev chcelo mocenské centrum uvoľniť práve zriadením parlamentného zriadenia, ktoré ľudové hnutia požadovali už niekoľko rokov. Prijatie nového systému del'by moci skrze volených zástupcov malo byť teda kompromisom za hladké prijatie a zabezpečenie výberu nových daní na lokálnej úrovni zo strany populácie.²⁸²

Konečný návrh japonskej ústavy (*Nihon kokken'an* 日本国憲按) od Rady starších bol nakoniec predložený v decembri 1880. Členovia výboru pre spísanie ústavy za týmto účelom preskúmali systémy viacerých západných krajín, pričom nimi

²⁸⁰ COLEGROVE, s. 1038; Dai Nippon teikoku kenpō. In: *Nihon dai hyakka zensho (Nipponika)* [online]. Shogakukan Inc. [vid. 5. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%A4%A7%E6%97%A5%E6%9C%AC%E5%B8%9D%E5%9B%BD%E6%86%B2%E6%B3%95%28%E3%81%A0%E3%81%84%E3%81%AB%E3%81%BB%E3%82%93%E3%81%A6%E3%81%84%E3%81%93%E3%81%8F%E3%81%91%E3%82%93%E3%81%BD%E3%81%86%29-1560819>.

²⁸¹ REISCHAUER a CRAIG, s. 169–170.

²⁸² FRASER, Andrew. The Expulsion of Ōkuma from the Government in 1881. *The Journal of Asian Studies* [online]. Association for Asian Studies. February 1967, Vol. 26, No. 2, pp. 213–236. [vid. 20. 2. 2019]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2051927>. s. 214.

navrhnutý text bol inšpirovaný prevažne ústavami Belgicka a Pruska.²⁸³ Samotné parlamentné zriadenie bolo zas inšpirované britským systémom,²⁸⁴ pričom návrh predstavoval jasne vymedzený systém právomocí a vzájomnej kontroly legislatívy, jurisdikcie a exekutívy, čím by došlo k demokratickému obmedzeniu moci vlády a cisára.²⁸⁵ Konečný návrh Rady starších teda predstavoval amalgám rôznych systémov a vznikol najmä prekladom rozličných zahraničných ústavných textov.²⁸⁶ Reflekoval tiež negatívne postoje mnohých členov Rady starších i jej predsedu princa Arisugawu – ktorý bol vtedy zároveň ministrom zľava (*sadaidžin* 左大臣) – voči mocenským záujmom vládnych predstaviteľov zo Sacumy a Čóšú, ktorí boli prevažne zástancami pruského modelu ústavy. Vtedajší kancelár (*daidžó daidžin* 太政大臣) Sandžó Sanetomi (1837–1891) a minister sprava Iwakura Tomomi boli však naklonení záujmom predstaviteľov frakcie Saččo a tak bol konečný návrh Rady starších, ktorý Arisugawa predložil, Iwakurom zamietnutý.²⁸⁷

Vzhľadom na pretrvávajúce ľudové požiadavky a rivalitu voči nadvláde Sacumy a Čóšú zo strany Rady starších však Iwakura už v decembri 1879 požiadal cisára, aby nové návrhy ústavy vypracovali tiež vládni radcovia (*sangi* 参議),²⁸⁸ ktorí do februára 1880 zastávali aj pozície ministrov.²⁸⁹ Úlohu pri tom zohral aj Itó Hirobumi, ktorý jednak navrhol Iwakurovi ukončenie ústavotvornej činnosti Rady starších²⁹⁰ a jednak inicioval aj odstúpenie radcov zo svojich ministerských funkcií.²⁹¹ V dôsledku toho tak od decembra 1879 do marca 1881 cisárovi postupne odovzdali svoje osobné návrhy ústavy (*šigi kenpóan* 私擬憲法案) aj jednotliví radcovia,²⁹² z ktorých väčšina zastávala rovnaké stanovisko, že na zriadenie parlamentu je príliš skoro a odporúčala ďalšie

²⁸³ OKIHARA Jutaka. Meidži kenpó no seitei to kjóiku. *Kjóikugaku kenkjú* [online]. Nihon kjóiku gakkai, 1964. Vol. 31, No. 2, pp. 71–80. [vid. 5. 4. 2020]. Dostupné z: https://www.jstage.jst.go.jp/article/kyoiku1932/31/2/31_2_71/pdf/-char/ja. s. 73.

²⁸⁴ COLEGROVE, s. 1038.

²⁸⁵ PITTAU, Joseph. Inoue Kowashi, 1843–1895. And the Formation of Modern Japan. *Monumenta Nipponica* [online]. Sophia University. 1965, Vol. 20, No. 3/4, pp. 253–282. [vid. 5. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2383326>. s. 259.

²⁸⁶ KHAN, s. 220.

²⁸⁷ FRASER, s. 213; COLEGROVE, s. 1040n39; KHAN, s. 220.

²⁸⁸ PITTAU, s. 259.

²⁸⁹ FRASER, s. 216.

²⁹⁰ COLEGROVE, s. 1038, 1038n32.

²⁹¹ FRASER, s. 216.

²⁹² Medzi najvplyvnejších patrili najmä generál Jamagata, jeho „*nemesis*“ (DREA, s. 21) generál Kuroda Kijotaka 黒田清隆 (1840–1900) zo Sacumy, ďalší rivalský generál Jamada Akijoši 山田顕義 (1844–1892) z Čóšú, a tiež Inoue Kaoru, Itó Hirobumi a Óki Takató 大木喬任 (1832–1899) zo Sagy. (PITTAU, s. 259–260; DREA, s. 21–22).

odklady.²⁹³ Radcov bolo dokopy 12, pričom päť pochádzalo zo Sacumy, päť z Čóšú a zvyšní dvaja zo Sagy, čo len opäť dokazuje dominanciu pruského krídla zo Sacumy a Čóšú nad vládnymi úradmi aj celým ústavným procesom.²⁹⁴ Výnimku voči názorom koalície Saččo predstavoval jedine Ókuma Šigenobu zo Sagy, ktorého návrh viedol ku kríze roku 1881²⁹⁵ a v konečnom dôsledku definitívne viedol k uprednostneniu pruského ústavného vzoru – hoci to on sám tak neplánoval.

Ókuma pôsobil od roku 1873 ako minister financií (*ókura kjó* 大蔵卿, doslova „minister pokladnice“) a bol chránencom Ókuba Tošimičiho, po jeho vražde a ekonomickej nestabilite po Sacumskom povstaní, ktorá naňho vzhľadom na jeho funkciu dopadala o to ťažšie, však jeho pozícia slabla. Kvôli svojmu pôvodu a názorom tiež predstavoval outsidera a hrozbu voči vládnym predstaviteľom zo Sacumy a Čóšú. Jeho najväčšími rivalmi vo vláde boli minister zahraničných vecí Inoue Kaoru a najmä minister vnútra Itó Hirobumi, ktorý sa snažil oslabiť jeho pozíciu viacerými spôsobmi, pričom ním iniciované odstúpenie vládnych radcov z pozícií ministrov bolo už vtedy interpretované aj ako snaha dosiahnuť Ókumov odchod z postu ministra financií.²⁹⁶

Intrigy Inoueho a Itóa mali svoj podiel pravdepodobne aj na Ókumovo predloženie jeho návrhu ústavy. V januári 1881 totiž došlo k tzv. stretnutiam v Atami (*Atami kaigi* 熱海会議) medzi nimi, Ókumom a Fukuzawom Jukičim, kde sa – aspoň podľa Fukuzawu, ktorý neskôr v listoch Itóovi a Inouemu tvrdil, že ho obaja podviedli – mali dohodnúť na spoločnom postupe pri zavedení parlamentného systému, ktorý by obmedzil moc oligarchov zo Sacumy a Čóšú. Mal teda fungovať na báze demokratických volieb, po ktorých by vládu zložila parlamentná väčšina z ľuďom zvolených politických strán. Inoue, Itó a Ókuma sa mali za týmto účelom postaviť odporcom zo Sacumy a viesť tento proces zvnútra vlády, pričom Fukuzawa mal byť riaditeľom vládou sponzorovaných novín, ktoré mali ich činnosť propagovať medzi obyvateľstvom a zabezpečiť im vonkajšiu podporu medzi masami.²⁹⁷

Ókuma nakoniec svoj návrh po tlaku zhora predložil ako predposledný spomedzi ostatných radcov v marci 1881 diskkrétne do rúk princa Arisugawu. Jeho spísanie

²⁹³ COLEGROVE, s. 1038.

²⁹⁴ FRASER, s. 213.

²⁹⁵ Udalosť sa označuje ako „politická kríza zo 14. roku éry Meidži“ (*Meidži džújon nen no seihen* 明治十四年の政変).

²⁹⁶ FRASER, s. 215–216.

²⁹⁷ Tamtiež, s. 218–219.

konzultoval so žiakmi Fukuzawu²⁹⁸ – pričom ten mu pred odoslaním tiež poslal svoj vlastný návrh – čo sa odrazilo na jeho liberálnejšom charaktere. Parlament mal byť organizovaný podľa britského systému, pričom vládu, ministerstvá a pozície radcov mali obsadiť zástupcovia vymenovaní cisárom, ale zvolení v demokratických voľbách. Tradičné pozície troch najvyšších ministrov mali byť ako jediné trvalo obsadené nestrannými hráčmi fungujúcimi ako poradcovia cisára. Malo tiež dôjsť k oddeleniu volených stranických postov od trvalo dosadených pozícií verejnej správy. Samotné voľby sa mali konať už na konci roku 1882 a parlament mal byť otvorený na začiatku roku 1883. Radikálnosť tohto plánu si pravdepodobne uvedomoval aj sám Ókuma, keďže ho predložil potichu iba Arisugawovi, ktorého názory ohľadom obmedzenia moci Sacumy a Čóšú boli najpodobnejšie tým Ókumovým.²⁹⁹ Ókumov návrh bol oproti plánom ostatných poradcov najradikálnejší nielen obmedzením moci vlády, ktorá mala byť nanovo plne volená občanmi a nie pod praktickou kontrolou oligarchov zo Sacumy a Čóšú ako doteraz, ale aj skorým konaním volieb a otvorením parlamentu, pre čo by medzi ostatnými členmi Rady nemal šancu nájsť podporu.

Arisugawa Ókumov návrh na konci marca 1881 predložil Iwakurovi, ktorého prípadné dopady tohto plánu náležite rozrušili. Napriek čulej korešpondencii medzi ním, Itóom a Ókumom však vláda pokračovala vo svojej zabehnutej činnosti a o Ókumovom pláne sa ostatní radcovia zatiaľ nedozvedeli. Vrchní ministri si však uvedomovali rozpory medzi Ókumovým plánom a názormi ostatných radcov, pričom jeho plánom neprikladali šancu na úspech.³⁰⁰ Iwakura tak v reakcii na Ókumov návrh v júli odovzdal „vlastné“ Stanovisko (*Ikenšo* 意見書) ohľadom zriadenia ústavy i parlamentu a najmä Všeobecné tézy (*Dai kórjó* 大綱領), vymedzujúce hlavné body ústavy i parlamentného zriadenia. Skutočnými autormi týchto dokumentov však boli prekladateľ a zákonodarca Inoue Kowaši 井上毅 (1844–1895) z Čóšú a bavorský právny poradca Hermann Roesler (1834–1894).³⁰¹

Inoue Kowaši strávil obdobie *bakumacu* zväčša štúdiom francúzštiny, ktorej znalosti mu otvorili cestu k vládnym funkciám. Od roku 1871 pracoval na Ministerstve spravodlivosti (*Šihóšó* 司法省), pričom v rokoch 1872–1873 sa zúčastnil misie

²⁹⁸ Ókumovi pri tvorbe jeho návrhu radil aj Ono Azusa 小野梓 (1852–1886) z Tosy, ktorý bol ďalším študentom britského konštitučného systému a spolupracovníkom Fukuzawu. (JANSEN, s. 381; FRASER, s. 219–220).

²⁹⁹ FRASER, s. 219–220, 222; TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 51; COLEGROVE, s. 1038–1039.

³⁰⁰ FRASER, s. 220–221.

³⁰¹ COLEGROVE, s. 1040; PITTAU, s. 260.

do Európy, počas ktorej študoval a porovnával európske právne i politické systémy, najmä francúzsky a pruský. Po návrate do Japonska v novembri 1873 sa venoval prekladom západných právnych dokumentov. V roku 1874 preložil francúzsky Trestný zákonník (*Code pénal*) a v roku 1875 vydal knihu *Základné zákony monarchií (Ókoku kenkokuhó 王国建国法)*, ktorá bola čiastkovým prekladom diela *Ústavy Európy a Ameriky (Les constitutions d'Europe et d'Amérique, 1869)* od Édouarda Laferrière (1841–1904). Inoue preložil časť knihy obsahujúcu ústavy krajín Európy – najmä Belgicka a Pruska – a doplnil ich o vlastné komentáre. Po odchode ministra spravodlivosti Etóa Šinpeia Inoue pracoval pod Ókubom Tošimičim a po roku 1875 sa stal spolupracovníkom Itóa Hirobumiho. Svojou znalosťou cudzích jazykov a prekladateľskou i právnou činnosťou teda na seba upozornil najvyšších politikov éry Meidži, vďaka čomu si ho pravdepodobne všimol aj Iwakura, ktorý ho v júni 1881 vybral na spísanie protinávru voči Ókumovmu plánu.³⁰²

Hermann Roesler vyštudoval právo na univerzitách v Erlangene, Mníchove a Tübingene pričom od roku 1861 pôsobil ako profesor spoločensko-politických vied na Univerzite v Rostocku. Svojou akademickou činnosťou bol známy aj v zahraničí, pričom za svoje právne služby získal napríklad od rakúskej vlády Rád Franza Josefa (*Franz-Joseph-Orden*).³⁰³ K jeho ceste do Japonska výraznou mierou prispel jeho osobný život, najmä jeho konverzia na katolicizmus na konci októbra 1878. Roesler bol totiž kritikom Bismarcka a jeho politiky (viac v kapitole 4.2), pričom jeho konverzia tak bola okrem prejavu dlhoročného presvedčenia aj znakom protestu proti Bismarckovmu antikatólickemu *Kulturkampf*. Po konverzii bol samozrejme – v súlade s prebiehajúcim *Kulturkampfom* – z univerzity prepustený, ako v Nemecku neželanej osobe tak preňho teda práca v Japonsku predstavovala vhodné východisko. K samotnej konverzii, v ktorej mu dovtedy bránil práve strach zo straty živobytia, sa však definitívne odhodlal až po uzavretí dohody s Japoncami.³⁰⁴

³⁰² PITTAU, s. 255–258; KHAN, s. 217; FRASER, s. 221.

³⁰³ SUZUKI Yasuzô. Hermann Roesler und die Japanische Verfassung. *Monumenta Nipponica* [online]. Sophia University, January 1941, Vol. 4, No. 1, pp. 53–87. Übersetzt von Johannes Siemes. [vid. 8. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2382514>. s. 57–59.

³⁰⁴ MARTIN, Japan and Germany in the Modern World, s. 64n73; ROTHCHILD, Emma. Arcs of Ideas. International History and Intellectual History. In: Gunilla BUDDÉ, Sebastian CONRAD, Oliver JANZ, eds. *Transnationale Geschichte: Themen, Tendenzen und Theorien* [online]. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006. pp. 217–226. ISBN 978-3-525-36736-0. [vid. 8. 4. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=FDTIIM4EKKQC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>. s. 223; SAALER, Swen. Review of *Hermann Roesler: Dokumente zu seinem Leben und Werk*. Edited and with an introduction by Anna BARTELS-ISHIKAWA. Berlin: Duncker & Humblot, 2007.

Roesler zmluvu, podľa ktorej bol na šesť rokov zamestnaný ako poradca pre verejné právo na japonskom Ministerstve zahraničných vecí (*Gaimušó* 外務省), podpísal už na začiatku októbra 1878 skrze ambasádora Aokiho Šúzóa, pričom po následnej konverzii a prepustení ešte v jeseni toho roku napriek protestom samotného Bismarcka spolu so svojou rodinou vyrazil do Japonska. Bismarck sa snažil Roeslerovmu zvoleniu zo spomínaných dôvodov zabrániť, nábožensky nezaujati Japonci však jeho námietkam neprikladali veľkú váhu. K výberu Roeslera pravdepodobne prispela jeho dlhoročná prax a odborná povest',³⁰⁵ presné dôvody a spôsob, akým sa o ňom Šúzó dozvedel, ale nie sú známe.³⁰⁶ Je tiež nejasné, prečo vláda Meidži vybrala na Roeslerov post práve Nemca,³⁰⁷ keďže jeho predchodca bol Američan.³⁰⁸ Každopádne však Roesler v Japonsku nakoniec zotrval 15 rokov a bol jedným z najvplyvnejších zahraničných poradcov,³⁰⁹ pričom počas svojho pobytu spísal 160 pozičných dokumentov³¹⁰ a vypracoval znenie prvého japonského Obchodného zákonníka (*Šóhó* 商法), ktorý však vstúpil do platnosti až v roku 1899, čiže po jeho smrti. Najvýznamnejším Roeslerovým pričinením bol však jeho vplyv a účasť pri tvorbe japonskej ústavy, ku ktorej bol pripustený práve v roku 1881, kedy si ho ako konzultanta prizval Inoue Kowaši. Pozvaný tak bol aj napriek tomu, že do Japonska pôvodne dorazil za úplne iným účelom, pričom jediným dôvodom jeho zapojenia do procesu tvorby ústavy v roku 1881 bol prostý fakt, že bol vtedy jediným nemeckým právnym poradcom v Japonsku.³¹¹

Iwakura povolal Inoueho na začiatku júna 1881, odovzdal mu Ókumov návrh a poveril ho vytvorením protinávrhu. Inoue následne porovnal Ókumom preferovaný britský parlamentný a ústavný systém s pruským, pričom ako odborníka na pruský

Monumenta Nipponica [online]. Sophia University. Spring 2009, Vol. 64, No. 1, pp. 198–201. [vid. 23. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40540309>. s. 200.

³⁰⁵ SUZUKI, s. 59–60, 76.

³⁰⁶ Je možné, že dôvodom Roeslerovho výberu bola aj časová záťaž. Vláda Meidži totiž už nutne potrebovala zaplniť jeho post, pričom on sám bol v poradí až deviatym kandidátom, ktorého Aoki Šúzó na túto pozíciu navrhol. (SUZUKI, s. 76; ANDŌ, s. 172).

³⁰⁷ Podiel na tom mohol mať samozrejme sám Aoki Šúzó. Ten bol nielen výrazným germanofilom, ale v jeseni 1873 tiež vypracoval vlastný návrh ústavy podľa pruského vzoru tzv. *Politické princípy Veľkého Japonska* (*Dai Nippon seiki* 大日本政規). Tento návrh aj odovzdal Kidovi Takajošimu, ktorý ho touto úlohou poveril v rámci štúdia západných ústav počas svojej návštevy Nemecka v priebehu Iwakurovej misie. Jeho návrh však nakoniec na konečné vytvorenie Ústavy Meidži nemal žiadny vplyv. (ANDŌ, s. 165–166; HARDACRE, Helen. *Shintō and the State, 1868–1988* [online]. New Jersey: Princeton University Press, 1989. ISBN 0-691-0734-8-1. [vid. 8. 4. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=nP7vr5yaaZIC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>. s. 115).

³⁰⁸ Zrejme Henry Willard Denison (1846–1914).

³⁰⁹ SUZUKI, s. 76; ANDŌ, s. 172–173.

³¹⁰ MARTIN, *The German Role in the Modernization of Japan*, s. 80.

³¹¹ ANDŌ, s. 173.

system pozval práve Roeslera. Na konci júna Inoue následne odovzdal Iwakurovi spomínané Stanovisko a Všeobecné tézy, ktoré predstavovali jeho náčrt ústavy.³¹² V nich Inoue jednoznačne podporil pruský model, ktorý mal byť vhodnejší pre japonské pomery. Prusko podľa jeho osobného názoru z čias európskych štúdií tiež predstavovalo stabilnejší štát oproti svojim susedom – najmä Francúzsku, v ktorom neustále dochádzalo k občianskym nepokojom – pričom jeho ústava nebola založená na princípe spoločenskej zmluvy, ale bola prezentovaná ako dar panovníka jeho ľudu, čo malo v princípe dosahovať funkčný vzťah medzi vládcom a jeho poddanými.³¹³

Hlavným dôvodom uprednostnenia pruského modelu však bolo jeho fungovanie v praxi. Kým vo Veľkej Británii bol kráľ iba symbolickou hlavou štátu, pričom reálna moc v krajine spočívala v rukách vlády a parlamentu, pruský systém panovníkovi zaručoval silné rozhodovacie právomoci. Inoue tiež pomerne alibisticky pripomenul, že na parlamentné zriadenie podľa britského vzoru je priskoro, pretože v krajine neexistujú skutočné politické strany iba hnutia a frakcie.³¹⁴ Podľa Všeobecných téz následne odporučil vznik i zloženie dvojkomorového parlamentu a opätovne aj princíp postupného zavedenia ústavného systému. Ústava mala tiež zaručovať silnú mocenskú pozíciu cisára, ktorý mal byť hlavným veliteľom armády a námorníctva. Medzi jeho ďalšie právomoci patrilo aj uzatváranie zmlúv a udeľovanie milostí alebo vyznamenaní. Okrem toho mal najmä ale podľa pruského vzoru sám – na rozdiel od britského systému, kde patrili tieto právomoci parlamentu – menovať členov vlády, ktorí navyše ani nemuseli byť zvolenými členmi parlamentu. Samotná vláda mala mať zvrchovanú moc nad kontrolou štátneho rozpočtu³¹⁵ a ako jediná mala tiež právomoc predkladať zákony.³¹⁶ Inoue taktiež navrhol prijatie oddeleného Zákona o cisárskej rodine (*Kóšicu tenpan* 皇室典範), ktorý zaručoval nástupníctvo v rámci cisárskeho rodu a jeho nezávislosť od ústavy.³¹⁷

Silné postavenie cisára malo byť samozrejme zámkou pre väčšiu rozhodovaciu moc vlády a jej predstaviteľov, ktorí cisárom manipulovali a skrze neho v krajine reálne vládli sami. Význam Iwakurových – a reálne Inoueho – princípov i náčrtu ústavy tak spočíva v tom, že predstavovali konečné uprednostnenie pruského modelu ústavy

³¹² TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 54; FRASER, s. 221–222; KHAN, s. 217.

³¹³ PITTAU, s. 255; KHAN, s. 217.

³¹⁴ PITTAU, s. 260.

³¹⁵ V prípade že vládou predložený rozpočet parlament neschválil, bol prijatý rozpočet z predošlého roku. (COLEGROVE, s. 1040–1041).

³¹⁶ COLEGROVE, s. 1040–1041.

³¹⁷ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 54.

pred inými západnými vzormi, a najmä v tom, že väčšina téz navrhnutým Inouem sa neskôr skutočne stala súčasťou textu Ústavy Meidži.³¹⁸ Ešte pred reálnym spísaním ústavy však bolo potrebné zabezpečiť definitívny súhlas a verejné vyhlásenie zo strany cisára, a tiež poraziť posledné opozičné hlasy reprezentované Ókumom.

Inoue Kowaši o svojej práci pre Iwakuru informoval aj Itóa Hirobumiho, ktorého tiež Iwakurovi odporúčal ako autora textu ústavy. S reálnym znením Ókumovho plánu sa Itó oboznámil až na konci júna a – v rozpore s údajnou dohodou medzi ním, Inouem Kaorum, Ókumom a Fukuzawom Jukičim – sa voči nemu ostro vymedzil. Návrh označil za radikálny, odmietol s Ókumom spolupracovať a vyhrážal sa Iwakurovi i Sandžóovi svojou rezignáciou v prípade, že bude Ókumov návrh uprednostnený pred tým jeho. V tomto smere ho podporil a rezignáciou hrozil aj Inoue Kowaši. Itó zároveň vyjadril strach z potenciálnej podpory princa Arisugawu a žiadal zverenie vzniku ústavy do svojich rúk. Ókuma nič netušil a naďalej trval na tom, že jeho názor sa zhoduje s plánmi Itóa. Stretnutia v Atami z januára 1881 tak možno boli súčasťou plánu Itóa a Inoueho Kaoruho, ako v Ókumovi vzbudiť falošný pocit podpory vo vláde a následne dosiahnuť jeho politickú izoláciu, a najmä prepustenie zo služieb.³¹⁹

Itó Ókumu priamo konfrontoval pred ostatnými radcami na začiatku júla 1881, pričom jeho parlamentné plány označil za hrozbu voči cisárskemu majestátu. Kvôli jeho väzbám na Fukuzawu, podobnostiam ich náčrtov ústavy a tichému kontaktovaniu cisára skrze Arisugawu ho tiež obvinil z pokusu o prevzatie moci nad vládou. Toho istého dňa taktiež Iwakura odovzdal „svoje“ pruské ústavné tézy, čo spolu so samotnou konfrontáciou len ďalej oslabilo Ókumovu pozíciu vo vláde a izolovalo ho od ostatných radcov. Napriek tomu však jeho návrh stále vyvolával obavy, a to najmä z dôvodu popularity názorov Fukuzawu Jukičiho naprieč krajinou a potenciálnej straníckej činnosti jeho nasledovníkov.³²⁰

Zapojenie ľudových hnutí, médií a Fukuzawu nakoniec vyvrcholilo po prevalení škandálu³²¹ súvisiaceho s finančnými machináciami na Úrade pre rozvoj Hokkaidó³²² (*Hokkaidó kaitakuši* 北海道開拓使). Na konci júla 1881 totiž riaditeľ

³¹⁸ PITTAU, s. 261.

³¹⁹ FRASER, s. 218–219, 222; TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 51.

³²⁰ FRASER, s. 222–223.

³²¹ Udalosť je známa ako „škandál ohľadom predaja verejných majetkov Úradu pre rozvoj pod cenu“ (*Kaitakuši kanjúbucu haraisage džiken* 開拓使官有物払下げ事件).

³²² Ostrov Hokkaidó stál behom storočí na okraji záujmov japonských vojenských vlád, pričom samotní Japonci obývali najmä jeho južnú časť. Väčšina ostrova tak bola obývaná domorodcami z etnika Ainu a predstavovala zatiaľ „nescivilizované“ územie, ktoré sa odhodlala zmodernizovať a prakticky

úradu a jeden z radcov Kuroda Kijotaka navrhol jednak predaj aktív úradu firme Hokkaiša 北海社, nedávno založenej skupinou jeho bývalých zamestnancov, za podozrivo nízku sumu a jednak predaj pozemkov pod správou úradu jemu blízkym oligarchom zo Sacumy a Čóšú opäť za veľmi nízku cenu.³²³ Jedinými, kto vzniesol mierne námietky, boli Ókuma a Arisugawa, návrh však bol nakoniec na začiatku augusta schválený celou Radou aj cisárom. Krátko nato sa cisár vydal na cestu po severných prefektúrach, na ktorej ho sprevádzali aj Arisugawa a Ókuma, ktorí sa tak ocitli mimo nasledujúcich udalostí.³²⁴ Informácie o predaji aktív a majetkov Úradu sa totiž dostali do rúk médií, ktoré o celej veci informovali verejnosť. Následne sa škandálu chopili aj občianskoprávne organizácie, ktoré rozpútali rozsiahlu protivládnu kampaň a zvolávali protesty i ľudové zjazdy.³²⁵

Protesty zo strany médií však čoskoro zasiahli aj do ústavotvorného procesu. Periodiká blízke Fukuzawovi totiž udalosť interpretovali ako ďalšie zlyhanie nekontrolovanej vlády oligarchov a dožadovali sa prijatia ústavy i zavedenia parlamentu ako spôsobu zabránenia podobným aféram. Noviny tiež vyzdvihovali Arisugawu a najmä Ókumu ako jediné opozičné hlasy proti klike zo Sacumy a Čóšú, v čom svoju úlohu zohral aj Ókumov pôvod zo Sagy. Hoci teda Ókuma pravdepodobne nemal s protivládnyimi protestmi nič spoločné, ocitol sa uprostred oboch strán, ktoré sa dožadovali jeho podpory. Kto však do udalostí zapojený bol, bol Fukuzawa, ktorý síce zostával mimo politických sporov, svojím vplyvom však v celom škandále zohral minimálne nepriamu úlohu. Mnohí jeho žiaci totiž pôsobili na Hokkaidó a s ekonomickou podporou koncernu Micubiši (*Micubiši zaibacu* 三菱財閥) organizovali prednášky a protesty proti vláde. Riaditeľ a zakladateľ Micubiši Iwasaki Jataró 岩崎弥太郎 (1835–1885) mal samozrejme vlastné záujmy a okrem sponzorovania niekoľkých periodík plánoval aj expanziu na Hokkaidó, pričom oligarchov zo Sacumy a Čóšú považoval za konkurenciu. V tomto smere sa spoliehal na svoje vzťahy s Ókumom, s ktorým nadviazal kontakty, ešte kým ten zastával funkciu ministra financií. Micubiši okrem samotnej finančnej podpory protivládnych periodík, Fukuzawu a jeho žiakov tiež poskytovalo zamestnanie mnohým z jeho bývalých

skolonizovať až vláda Meidži. Zároveň sa tým snažila posilniť kontrolu nad severnou hranicou Japonska v oblasti Kurilských ostrovov – severných aj južných – ktoré jej vtedy prepustili do vlastníctva Rusi výmenou za vzdanie sa nárokov na ostrove Sachalin. (REISCHAUER a CRAIG, s. 151–152).

³²³ Konkrétne sa jednalo o Godaia Tomoacuho 五代友厚 (1836–1885) zo Sacumy, Nakana Goičiho 中野梧一 (1842–1883) z Čóšú a Fudžitu Denzaburóa 藤田傳三郎 (1841–1912) z Čóšú. (FRASER, s. 224).

³²⁴ FRASER, s. 224–225.

³²⁵ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 51.

študentov,³²⁶ čím sa len prehlbovala celá sieť konfliktu záujmov, ktorá bola neskôr využitá proti Ókumovi. Vládni predstavitelia ho totiž vykresľovali ako spriahnutého s občianskoprávnymi hnutiami, oligarchami z Micubiši, Fukuzawom aj médiami a celú záležitosť označovali za pokus o prevrat a Ókumovo sprisahanie (*Ókuma inbó* 大隈陰謀).³²⁷

Kritické ohlasy voči vládnemu monopolu kliky zo Sacumy a Čóšú pokračovali aj naďalej, pričom v septembri 1881 prišli aj zvnútra armády v podobe protestu generálov Taniho, Miuru, Sogu a Toria Kojatu 鳥尾小弥太 (1848–1905), ktorí cez princa Arisugawu apelovali na cisára proti sústredeniu všetkých zložiek moci v rukách vlády. Vládni predstavitelia sa však nehodlali vzdať ani podľahnúť tlaku verejnosti a médií, keďže by to nastavilo pre nich nevýhodný precedens do budúcnosti. Namiesto toho sa spoľahli na väčšinovú podporu armády a polície, pričom na obmedzenie protestov v Tokiu prijali núdzové bezpečnostné opatrenia. Uvedomovali si teda hrozbu pre svoje posty i potrebu prijať opatrenia ohľadom vzniku ústavy a Ókumovej pozície vo vláde. Aféra ohľadom predaja aktív Úradu pre rozvoj a následné protesty tak nakoniec vládu dotlačili k rozhodnutiu prijať ústavu podľa pruského modelu a presvedčili ju o nutnosti vyšachovať Ókumu z vlády. K tomu vláda získala podporu aj zo strany vicepredsedu Rady starších Sasakiho Takajukiho 佐々木高行 (1830–1910), ktorého klika – neskoršia Stredová strana (*Čúseitó* 中正党) – síce nesúhlasila s vplyvom koalície Saččo a machináciami na Úrade pre rozvoj, ale taktiež odporovala ľudovým zásahom do chodu vlády aj vplyvu Ókumu a Fukuzawu. Itóovi a Inouemu sa teda nakoniec na začiatku októbra podarilo presvedčiť Kurodu o odstúpení od predaja a po pohrození rezignáciou zo strany všetkých radcov nakoniec aj Iwakuru o vyhostení Ókumu z vlády a nutnosti čo najskôr vydať prehlásenie o hraničnom dátume prijatia ústavy i otvorenia parlamentu. Za túto hranicu bol zvolený rok 1890, pričom ako dôvody pre Ókumovo prepustenie bolo oficiálne určené sprisahanie s verejnosťou, koncernom Micubiši a Fukuzawom za účelom prebratia moci, falšovanie dokumentov na Ministerstve financií a pokus o podvrtné nastolenie nového systému bez porady s kolegami. Samotný Ókuma sa o dianí v Tokiu informoval jednak skrze médiá a jednak skrze niekoľkých spojencov, ktorí mu zároveň dodali zoznam jeho obvinení.³²⁸

³²⁶ FRASER, s. 225–227.

³²⁷ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 51–52.

³²⁸ FRASER, s. 227–231.

Cisár sa s Ókumom a Arisugawom vrátil do Tokia 11. októbra 1881. Ešte toho dňa bol oboznámený s návrhom prehlásenia o ústave a parlamente podľa pruského vzoru – ktorého autorom bol Itó Hirobumi – aj rozhodnutiu o zrušení predaja aktív, pričom s obomi súhlasil. Odvolaniu Ókumu sa vraj spolu s Arisugawom snažil vyhnúť, na naliehanie členov Rady sa však podvolil. Ókuma bol následne o rozhodnutí informovaný a nekládol odpor, čo dokazuje, že si pravdepodobne uvedomoval bezvýhodiskovosť svojej situácie. Keď sa na druhý deň snažil odovzdať svoju rezignáciu, bol mu odopretý vstup do vládnych rezidencií a príkaz na jeho odvolanie mu odovzdal generál Jamada.³²⁹ S Ókumom vo vláde skončili aj jeho priaznivci a spolupracovníci,³³⁰ čím sa ďalej uvoľnila cesta pre plány koalície Saččó. V ten istý deň, 12. októbra, bolo tiež vydané Cisárske vyhlásenie o založení parlamentu (*Kokkai kaiseicu no mikotonori* 国会開設の詔), podľa ktorého sa vláda zaviazala k prijatiu ústavy a zavedeniu parlamentného systému do roku 1890. Vzhľadom na ľudové požiadavky už teda nebolo miesto na ďalšie posúvanie a predstavitelia vlády tak boli predchádzajúcimi udalosťami donútení stanoviť jasný dátum.³³¹ Napriek tomu si však ponechali deväť rokov jednak na manévrovanie i ďalšie študijné cesty a jednak na aspoň nejaké oddialenie nevyhnutného.³³²

4.2 Štúdiá nemeckých vzorov a spísanie Ústavy Meidži

Po odvolaní Ókumu a prijatí „Iwakurových“ téz ohľadom princípov ústavy už vláde v postupnom prijatí pruského systému nestálo nič v ceste. Samotný Iwakura však na ďalšom procese nezohral výraznú úlohu kvôli jeho upadajúcemu zdravotnému stavu a následnej smrti v júli 1883. Vedúca úloha pri tvorbe ústavy a následne aj pri vedení krajiny tak prešla do rúk Itóa Hirobumiho. Ten ešte na konci októbra 1881 inicioval založenie a stal sa prvým predsedom Snemovne radcov (*Sandžiin* 参事院), nového zákonodarného úradu v rámci Štátnej rady povereného tvorbou zákonov, štúdiom

³²⁹ FRASER, s. 231–232.

³³⁰ Jedným z odídencov bol aj Ozaki Jukio 尾崎行雄 (1858–1954), ktorý bol významnou postavou japonských liberálnych hnutí. S Ókumom spolupracoval aj naďalej, pričom tiež vstúpil do jeho Progresívnej konstitučnej strany (*Rikken kaišintó* 立憲改進黨), ktorú Ókuma založil už na jar 1882. Jeho strana tak bola už druhou po Itagakiho Liberálnej strane (*Džijútó* 自由党) z roku 1881, ktorá sa snažila vytvoriť protiváhu k mocenskému monopolu kliky zo Saččó. Neskôr tiež Ókuma založil aj Univerzitu Waseda (*Waseda daigaku* 早稲田大学, pôvodne Odborová škola v Tokiu – *Tókjó senmon gakkó* 東京専門学校). (JANSEN, s. 380, 382; TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 59).

³³¹ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 52.

³³² Nie všetci radcovia však súhlasili čo i len s deväťročným odkladom. Napríklad Kuroda Kijotaka počas svojich protestov proti predaju a otvoreniu parlamentu požadoval aspoň 30-ročný odklad. (FRASER, s. 231).

zahraničných právnych a legislatívnych spisov, riešením sporov medzi hlavami vládnych a samosprávnych jednotiek, a v neposlednom rade spísaním ústavy.³³³

Itó Hirobumi z Čóšú patril k najvýznamnejším predstaviteľom revolúcie Meidži. Do revolučnej činnosti obdobia *bakumacu* vstúpil už v mladosti, kedy sa zapojil do niekoľkých protizápadných akcií a atentátov. V roku 1862 sa napríklad zúčastnil útoku na sídlo britskej diplomatickej misie v Tokiu, ktorú so svojimi spoločníkmi vypálili.³³⁴ V roku 1863 bol tiež členom tzv. päťky z Čóšú (Čóšú *gokecu* 長州五傑),³³⁵ skupiny piatich revolucionárov, ktorých kniežatstvo Čóšú tajne prepašovalo na štúdiá do – paradoxne – Veľkej Británie. Tam spolu s Inouem Kaorum študoval angličtinu, históriu, právo, politológiu a vojenské štúdiá. Do Japonska sa obaja vrátili v júni 1864 v reakcii na Britsko-sacumský konflikt, v ktorom sa snažili pôsobiť ako mediátori.³³⁶ Následne sa ako velitelia oddielov zapojili aj do vojny Bošin a po porážke šógunátu patrili medzi kľúčové postavy reštaurácie, pričom samotný Itó sa v roku 1871 stal viceministrom priemyslu (*kóbu dajú* 工部大輔).³³⁷

Itóove jazykové znalosti a skúsenosti zo zahraničnej cesty tiež našli svoje uplatnenie, keď sa zúčastnil Iwakurovej misie, na ktorej bol vďaka nim spomedzi hlavných vyslancov v tomto smere najskúsenejší.³³⁸ Po návrate z misie sa stal ministrom priemyslu, ktorým zotrval až do roku 1878,³³⁹ kedy sa stal ministrom vnútra ako náhradník zavraždeného Ókuba Tošimičiho, ktorý si ho ako nástupcu pred svojou smrťou sám vybral.³⁴⁰ Vzhľadom na Ókubovu pozíciu najmocnejšieho politika v Japonsku, ktorú zastával práve z postu ministra vnútra, tak bolo teda očakávateľné, že ambiciózny Itó časom dosiahne podobné mocenské postavenie.³⁴¹ Konečné víťazstvo

³³³ Medzi ďalších členov výboru patrili Inoue Kowaši, Itó Mijodži 伊東巳代治 (1857–1934) z Ómury, dvoran Saiondži Kinmoči 西園寺公望 (1849–1940), Hirata Tósuke a Kijoura Keigo 清浦奎吾 (1850–1942) z Kumamota. (KHAN, s. 220, 220n8; PITTAU, s. 265; COLEGROVE, s. 1041).

³³⁴ Udalosť je známa ako „incident vypálenia budovy britskej delegácie“ (*Eikoku kóšikan jakiuči džiken* 英国公使館焼き討ち事件).

³³⁵ Medzi ostatných členov patrili aj Inoue Kaoru a budúci minister priemyslu (*kóbu kjó* 工部卿) Jamao Józó 山尾庸三 (1837–1917), ktorí sa zúčastnili aj vypálenia britského veľvyslanectva. (DUKE, Benjamin. *The History of Modern Japanese Education: Constructing the National School System, 1872–1890* [online]. New Brunswick, New Jersey and London: Rutgers University Press, 2009. ISBN 978-0-8135-4403-8. [vid. 16. 4. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=OOeA2H5aKIC&printc=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>, s. 29).

³³⁶ DUKE, s. 28–31.

³³⁷ REISCHAUER a CRAIG, s. 133, 148.

³³⁸ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 17.

³³⁹ REISCHAUER a CRAIG, s. 148.

³⁴⁰ Itó a Ókubo sa spriatelili práve počas Iwakurovej misie, pričom po jej skončení sa Itó – ktorý bol dovtedy chránencom svojho krajana z Čóšú Kida Takajoshiho – stal Ókubovým obľúbencom, napriek ich rozdielnemu pôvodu. (FRASER, s. 215; IWATA, s. 162).

³⁴¹ FRASER, s. 215.

Itó v súboji o dominantnú pozíciu pri konfliktoch sprevádzajúcich spísanie ústavy tak možno považovať za ďalší z jeho triumfov na ceste k moci.

Za účelom ďalšieho štúdia ústavných systémov sa Itó v marci 1882 na príkaz cisára vydal na zahraničnú cestu do Európy.³⁴² Na ceste ho sprevádzalo ďalších 14 členov sprievodu a najmä deväť spolupracovníkov prevažne z radov asistentov ostatných poradcov a ministrov.³⁴³ Touto cestou si chcel Itó upevniť svoje postavenie hlavnej autority pri tvorbe ústavy, pričom chcel v tomto smere hlavne prekonať vplyv Inoueho Kowašiho, ktorý proces tvorby ústavy vďaka svojim tézám a návrhu považoval za takmer ukončený. Svoj náčrt ústavy tak odovzdal Itóovi s tým, aby ho na cestách iba doladil. Itó však chcel svojím výjazdom priamo ku „zdroju“ taktiež obísť Inoueho a mať tak konečné slovo pri konečnej podobe textu ústavy.³⁴⁴ Inoue Kowaši medzitým zostal v Japonsku a venoval sa ďalšiemu ústavnému štúdiu pod vedením Hermanna Roeslera.³⁴⁵ Okrem toho tiež s pomocou domácich učencov japonských vied (*kokugaku* 国学)³⁴⁶ skúmal diela japonských klasikov a staré japonské zákonníky za účelom zosúladenia nového systému s tradičným japonským zriadením, najmä čo sa týkalo zachovania autority cisára. Z tejto Inoueho činnosti teda opäť jasne vyplývalo, že cieľom japonských zákonodarcov nebolo iba prosté napodobnenie a bezmyšlienkovité prijatie pruského systému, ale riadená modernizácia japonského politického systému prebiehajúca v súlade s existujúcimi tradičnými japonskými predstavami o forme štátu (*kokutai* 国体) bez toho, aby bol narušený starý mocenský systém cisárskeho zriadenia.³⁴⁷

Po dorazení do Európy Itó vyslal niekoľkých členov svojej skupiny – na čele so Saiondžim Kinmočim – do Francúzska, aby v Paríži študovali francúzsky ústavný systém. Sám sa vydal do Berlína, kde sa okrem opätovného stretnutia s vedúcimi nemeckými politikmi, vrátane Bismarcka, zúčastnil prednášok ohľadom ústavného práva.³⁴⁸ Prednášky na Berlínskej univerzite, ktoré prebiehali trikrát týždenne od mája do júla 1882 a neskôr od novembra 1882 do februára 1883, viedli významný pruský

³⁴² COLEGROVE, s. 1042; PITTAU, s. 265–266.

³⁴³ Členmi misie boli aj Itóovi spolupracovníci Itó Mijodži, Saiondži Kinmoči, Hirata Tósuke alebo Kawašima Acuši (tiež Kawašima Džun 河島醇, 1847–1911) zo Sacumy. (TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 170n11).

³⁴⁴ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 54–56.

³⁴⁵ KHAN, s. 220.

³⁴⁶ Konkrétne Konakamuru Kijonorihho 小中村清矩 (1822–1895) a jeho adoptívneho syna Ikebeho Jošitaku 池辺義象 (1861–1923). (PITTAU, s. 266).

³⁴⁷ PITTAU, s. 266–267.

³⁴⁸ COLEGROVE, s. 1042.

jurista a dôverník Bismarcka Rudolf von Gneist (1816–1895) a jeho žiak Albert Mosse. Prednášky z nemčiny na mieste prekladal Aoki Šúzó a ako zapisovateľ pôsobil Itó Mijodži.³⁴⁹ Aoki zároveň Gneista Itóovi odporučil. Mosse do kontaktu s Japoncami prišiel ešte pred Itóovou misiou, už od roku 1879 bol totiž právnym zástupcom japonských veľvyslancov. Itóa počas jeho misie zas osobne oboznámil s teoretickými základmi správneho práva a históriou pruskej ústavy, pričom Gneist Itóovi neskôr dodal konkrétne rady ohľadom tvorby japonskej ústavy.³⁵⁰ Mosse taktiež s Itóom prešiel po jednom všetky články pruskej ústavy, Itó však s výkladom Nemcov nebol plne spokojný, keďže väčšinu nimi podaných informácií vrátane textu pruskej ústavy už poznal. Informácie od Gneista a Mosseho tak nepovažoval za dostatočné, čo bolo sčasti spôsobené aj jazykovou bariérou, ktorá mu bránila v hlbšej diskusii a bližšom spoznaní témy.³⁵¹

Návšteva Berlína bola pre Itóu sklamaním aj z dôvodu chladného prístupu zo strany Gneista, ktorý Japonsko považoval za zaostalé a na prijatie ústavy bolo podľa neho priskoro – ak to teda nebolo úplne zbytočné. Jedným z dôvodov jeho negatívneho prístupu voči japonským snahám bola tiež kontrola štátnych výdajov zo strany parlamentu. Podobné protiparlamentné názory prišli aj zo strany Bismarcka a cisára Wilhelma I. vzhľadom na opozíciu, ktorá voči nim v nemeckom federalistickom parlamente existovala a bojkotovala ich rozpočtové plány.³⁵²

Počas prestávky medzi Gneistovými prednáškami, ktorý v lete nevyučoval, Itó v auguste odcestoval do Viedne,³⁵³ kde sa v septembri a októbri trikrát týždenne zúčastňoval prednášok šlesvického odborníka na politickú ekonomiu Lorenza von Steina (1815–1890), ktorý prednášal na Viedenskej univerzite. Jeho prednášky navyše prebiehali v angličtine a Itó tak s ním mohol diskutovať bez pomoci prekladateľa.³⁵⁴ Steina Itóovi odporučil jeho tlmočník a sprievodca Kawašima Acuši, ktorý sa so Steinom spoznal, keď pôsobil ako japonský veľvyslanec vo Viedni.³⁵⁵ Steinove

³⁴⁹ KATADA Takeši. Itó Hirobumi to Meidži kenpó: Kenpó seitei ni okeru Doicudžin no kijo. *Meidži seitoku kinen gakkai kijó* [online]. Meidži seitoku kinen gakkai. Džúičigacu 2009, 46, pp. 32–50. [vid. 17. 4. 2020]. Dostupné z: <http://meijiseitoku.org/pdf/f46-3.pdf>. s. 33.

³⁵⁰ ANDŌ, s. 170–171, 173.

³⁵¹ JANG and HSU, s. 7.

³⁵² Cisár Wilhelm I. japonským vyslancom údajne povedal, že to najlepšie, čo pre japonského cisára môžu urobiť, je parlament vôbec nezakladať. (TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 62–65).

³⁵³ JANG and HSU, s. 7.

³⁵⁴ KATADA, s. 33; TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 70–71.

³⁵⁵ Stein samotný japonských vyslancov dychtivo očakával. So záujmom totiž sledoval politicko-právne dianie v Japonsku, odoberal japonské periodiká a skrze svoje kontakty na japonskom veľvyslanectve

viedenské prednášky na Itóa zapôsobili výraznejšie ako tie berlínske, pričom pod jeho vedením študoval i porovnával ústavné a parlamentné systémy európskych krajín s dôrazom na ich praktické fungovanie a mocenskú autoritu monarchu.³⁵⁶ Ďalšími témami Steinových súkromných prednášok boli tiež dejiny, teória a prax západnej sociológie, náuky o štáte a štátnej správy. Po skončení Steinových prednášok sa Itó vrátil do Berlína, kde pokračoval v pohovoroch s Gneistom a Mossem. Pri štúdiu mu tentoraz asistoval Alexander von Siebold, s ktorého pomocou sa Itó viac zapojil do diskusií. Siebold tiež pre Itóa prekladal Gneistove prednášky do angličtiny, čo mu výrazne pomohlo s ich pochopením, a tak mu poskytlo ďalšie dôležité informácie pri výskume.³⁵⁷

Informácie a rady získané na Itóovej študijnej ceste do Európy zásadne prispeli k utváraniu podoby Ústavy Meidži. Medzi oblasti, v ktorých Stein a Gneist Itóovi dodali cenné rady, patrilo tiež zriadenie tajnej rady, organizácia volebného práva a najmä rozdiely medzi systémami parlamentnej demokracie a konštitučnej monarchie z pohľadu legislatívnej a exekatívnej moci panovníka. Pod vplyvom Steina tak Itó nadobudol pohľad na štát ako organizmus zjednotený a centralizovaný v osobe vládcu, pričom Gneist napriek všetkému upriamil pozornosť Itóa na unifikačnú a indoktrinačnú úlohu štátneho náboženstva upevňujúceho fungovanie štátu aj ústavného systému. Uplatnenie takéhoto systému mohlo byť navyše v Japonsku uľahčené vďaka už existujúcim tradíciám konfuciánskeho paternalizmu a šintoistickej viery v božský pôvod cisára, na ktoré Itó pri spísaní ústavy reálne nadviazal.³⁵⁸ Negatívne postoje nemeckých vládných predstaviteľov a Gneista voči nemeckému federálnemu parlamentnému zriadeniu spôsobené jeho kontrolou štátneho rozpočtu a vojenských výdajov v konečnom dôsledku taktiež iba prispeli k rozhodnutiu Itóa obmedziť rozpočtové právomoci japonského parlamentu.³⁵⁹ Napriek už predošlému konsenzu o prijatí ústavy podľa pruského vzoru teda Itóova návšteva Európy a jeho štúdium u nemeckých právnych poradcov ďalej prispeli k procesu tvorby ústavy tým, že potvrdili už existujúce úsudky japonskej vlády ohľadom posilnenia cisárskej moci a dodali nutné

vo Viedni taktiež ešte pred Itóovou návštevou kontaktoval Fukuzawu, pričom vyjadril svoj obdiv k jeho dielu i celkovému pokroku japonského štátu. (ANDŮ, s. 170; TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 70–73).

³⁵⁶ JANG and HSU, s. 7–8.

³⁵⁷ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 85.

³⁵⁸ ANDŮ, s. 171; JANG and HSU, s. 8.

³⁵⁹ MARTIN, *The German Role in the Modernization of Japan*, s. 79.

informácie o fungovaní konštitučných monarchií i reálnej možnosti zavedenia takéhoto systému v Japonsku.³⁶⁰

Po skončení štúdia Itóova skupina vo februári 1883 opustila Nemecko, v Paríži sa zjednotila so svojím francúzskym krídlom a cez Belgicko sa presunula do Británie, kde sa zúčastnila londýnskych prednášok Herberta Spencera (1820–1903) na tému reprezentatívnej demokracie.³⁶¹ V Londýne tiež Itó nechal preložiť do angličtiny potrebné dokumenty zozbierané v Nemecku a spracovával výsledky svojho ústavného štúdia. Po krátkej návšteve Ruska, kde sa Itó zúčastnil májovej korunovácie cára Alexandra III. (1845–1894), sa následne celá výprava vrátila do Japonska, kam dorazila v auguste 1883.³⁶²

Itó dorazil do Japonska po Iwakurovej smrti, ktorá mu už definitívne zabezpečila vrcholové mocenské postavenie vo vláde aj pri tvorbe ústavy. Prípravné práce k jej spisovaniu sa začali v marci 1884, kedy bol založený Úrad pre výskum ústavných systémov (*Seido torishirabe kyoku* 制度取調局) slúžiaci pod cisárskym dvorom (*kjūcū* 宮中). Medzi jeho členov patrilo niekoľko Itóových spolupracovníkov zo Snemovne poradcov – vrátane Inoueho Kowašiho a Itóa Mijodžiho – ktorí boli poverení výskumom ústavných otázok. Na čele úradu stál s hodnosťou predsedu Itó, ktorý bol zároveň vymenovaný za ministra pre záležitosti dvora (*kunai kjó* 宮内卿). Z tejto funkcie následne reorganizoval palácový systém v snahe o jeho finančnú a politickú nezávislosť od vlády.³⁶³

Nezávislosť dvora sa Itóovi podarilo dosiahnuť, keď bol v decembri 1885 zrušený systém Štátnej rady, ktorá bola nahradená vládnyim kabinetom. V rámci zmien bol totiž od vlády osamostatnený cisársky dvor vrátane Ministerstva dvora (*Kunaišó* 宮内省) na čele s ministrom dvora (*kunai daidžin* 宮内大臣), ktorým naďalej ostal Itó Hirobumi. Okrem toho boli tiež zrušené pozície troch najvyšších ministrov, radcov a starých ministrov (*kjó* 卿), ktoré boli následne nahradené funkciami premiéra a nových ministrov (*daidžin* 大臣), pričom prvým japonským premiérom sa stal práve Itó

³⁶⁰ ANDŌ, s. 171; JANG and HSU, s. 8.

³⁶¹ COLEGROVE, s. 1042.

³⁶² TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 55, 88.

³⁶³ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 91–92; Seido torishirabe kyoku. In: *Sekai dai hyakka jiten, dai nihon* [online]. Heibonsha Limited, Publishers, Tokyo. [vid. 19. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%88%B6%E5%BA%A6%E5%8F%96%E8%AA%BF%E5%B1%80-1179023>.

Hirobumi.³⁶⁴ Jeho postupná konsolidácia moci tak ďalej pokračovala, pričom v tomto bode už nepopierateľne zastával pozíciu hlavnej autority pri tvorbe ústavy i správe štátu.

Itó Hirobumi okrem riadenia definitívnej prípravy ústavy v Japonsku taktiež hlasne chválil a propagoval učiteľské schopnosti i vedomosti Lorenza von Steina,³⁶⁵ pričom odporúčal domácim politikom štúdium pod jeho vedením. V dôsledku toho tak v nasledujúcich rokoch došlo k ďalším študijným cestám viacerých japonských politikov³⁶⁶ za Steinom, počas ktorých sa priamo priúčali stratégiám moderného riadenia štátu.³⁶⁷ V roku 1886 bol tiež do Japonska pozvaný Albert Mosse³⁶⁸ ako odborník pre reformy samosprávy (viac v kapitole 3.2) a poradca vo veciach ústavy, pričom zohral významnú rolu aj ako konzultant pri spisovaní dodatkových zákonov k ústave.³⁶⁹

Prieskumné práce ohľadom vypracovania ústavy a doplňujúcich zákonov o zriadení parlamentu Itó Hirobumi zveril svojim asistentom a členom Snemovne i Úradu pre výskum – Inouemu Kowašimu, Itóovi Mijodžimu a Kanekovi Kentaróovi – už po jeho založení v marci 1884. V rámci reorganizácie vládneho kabinetu v decembri 1885 boli však Snemovňa radcov aj Úrad pre výskum zrušené, pričom Úrad pre výskum

³⁶⁴ KHAN, s. 221.

³⁶⁵ Itó Steina pozval do Japonska ako poradcu, ten však ponuku odmietol vzhľadom na svoj pokročilý vek. Prijal však zamestnanie právneho konzultanta na diaľku a do Japonska na rok vyslal svojho syna. (SCHENCK, s. 153; LEHMBRUCH, Gerhard. The Institutional Embedding of Market Economies: The German “Model” and Its Impact on Japan. In: Wolfgang STREECK and Kozo YAMAMURA, eds. *The Origins of Nonliberal Capitalism: Germany and Japan in Comparison* [online]. Ithaca and London: Cornell University Press, 2001. pp. 39–93. ISBN 0-8014-8983-0. [vid. 20. 4. 2020]. Dostupné z: https://books.google.sk/books?id=zUJEf_PQ4sYC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false. s. 60, 60n31).

³⁶⁶ Tieto študijné cesty sa označujú ako „púte za Steinom“ (*Šutain moude* シュタイン詣で). Návštevy Japoncov u Steina sa začali ešte počas Itóovej misie, keďže Itó ho už vtedy odporúčal mnohým svojim krajanom v Európe, vrátane ostatných členov svojej misie alebo vyslanca Aokiho Šúzóa. Steina počas svojej cesty do Európy ešte v októbri 1881 počas jeho štúdia s Itóom navštívil aj princ Arisugawa. Po Itóovom návrate do Japonska a pokračujúcich odporúčaniach z jeho strany Steina hŕfne navštevovali celé zástupy vedúcich predstaviteľov éry Meidži vrátane generálov Jamagatu, Ójamu, Taniho, Saigóa, Kurodu, Toria alebo Nogiho. Spomedzi politikov tiež Steina navštívili Kaneko Kentaró, Gotó Šódžiró alebo princ Komacu Akihito 小松宮彰仁 (1846–1903). Okrem priamych návštev so Steinom udržiavali kontakt aspoň písomne alebo cez prostredníkov aj viacerí vrcholoví japonskí štátnici vrátane Inoueho Kaoruho, Macukatu Masajošiho alebo samotného cisára Meidžiho. Japonskí „pútnici“ za účelom štúdia a konzultácie okrem Steina navštevovali aj ďalších politológov a politikov z nemecky hovoriacich krajín vrátane Gneista. Významným poradcom bol tiež podpredseda rakúskeho parlamentu Johann von Chlumecký (1834–1924), ktorého rady ovplyvnili napríklad podobu Zákona o snemovniach a ktorý dal spolu s Gneistom cenné politické odporúčania aj generálovi Jamagatovi počas jeho cesty do Európy a USA z rokov 1888–1889. (TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 85, 107–108, 121–124).

³⁶⁷ JANG and HSU, s. 9.

³⁶⁸ Podľa juristu Uesugioho Šinkičiho 上杉慎吉 (1878–1929) chcel Itó pôvodne ako poradcu pozvať Gneista, ktorého myšlienky autoritárskej vlády nakoniec uznal za vhodné pre vtedajšiu situáciu v Japonsku, Gneist ale musel pre pokročilý vek odmietnuť a ako poradcu odporučil svojho žiaka Mosseho. Kvôli podobnosti tejto verzie s priebehom udalostí ohľadom zamestnania Steina je ale možné, že len omylom došlo k zámene s ním a Gneistom. (SCHENCK, s. 152–153, 153n51).

³⁶⁹ MARTIN, *The German Role in the Modernization of Japan*, s. 80.

bol nahradený Úradom vládneho kabinetu pre legislatívu (*Naikaku hósei kjoku* 内閣法制局).³⁷⁰ Reálne spisovanie ústavy a dodatkových zákonov zo strany Itóa a jeho spolupracovníkov za tak začalo až na jeseň 1886 po všetkých fázach skúmania a štúdia ústav v Európe aj Japonsku, pričom pokračovalo do jari 1888.³⁷¹ Inoue Kowaši bol poverený spísaním samotného textu ústavy a Zákona o cisárskej rodine, Itó Mijodži spísaním Zákona o snemovniach (*Giinhó* 議院法) upresňujúceho pravidlá členstva v hornej komore parlamentu – snemovni lordov (*kizokuin*) a Kaneko Kentaró spísaním Zákona o voľbách do dolnej komory parlamentu – snemovne reprezentantov (*Šúgiin giin senkjohó* 衆議院議員選挙法). Zodpovednosť nad stavom jednotlivých náčrtov držal Inoue Kowaši, pričom celý proces prebiehal pod hlavným dohľadom Itóa Hirobumiho.³⁷²

Konzultačné a poradenské služby nemeckých odborníkov i poradcov boli naďalej využívané aj pri samotnom spisovaní ústavy. Japonci boli jednak v stálom spojení s odborníkmi v Európe – Lorenzom von Steinom, Rudolfom von Gneistom či Johannom von Chlumeckým – buď priamo skrze misie domácich štátnikov alebo nepriamo skrze písomné kontakty, a jednak využívali služby pozvaných nemeckých právnych poradcov v Japonsku, čiže Alberta Mosseho a Hermanna Roeslera. Pred konečným prijatím ústavy bolo vytvorených a prepracovaných viac ako desať rôznych návrhov, pričom medzi najvýznamnejšie z nich patrili najmä dva náčrty ústavy (*kenpó sóan* 憲法草案),³⁷³ ktoré vytvoril Inoue Kowaši a ktoré v máji 1887 predložil Itóovi. Zároveň svoj vlastný návrh ústavy Itóovi predložil aj Roesler.³⁷⁴

Záverečná fáza prác na návrhu ústavy v júni 1887 prebiehala v diskretnosti Itóovej súkromnej rezidencie na ostrove Nacušima, kam ho ako konzultanti sprevádzali aj Inoue Kowaši, Itó Mijodži, Kaneko Kentaró a Hermann Roesler. V priebehu leta tak bol nakoniec vypracovaný tzv. Nacušimský náčrt (*Nacušima sóan* 夏島草案),³⁷⁵ ktorý bol kompromisom medzi konzervatívnym

³⁷⁰ COLEGROVE, s. 1042–1043; Seido torishirabe kyoku. In: *Nihon dai hyakka zensho (Nipponika)* [online]. Shogakukan Inc. [vid. 20. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%88%B6%E5%BA%A6%E5%8F%96%E8%AA%BF%E5%B1%80-1179023>.

³⁷¹ PITTAU, s. 267; KHAN, s. 221.

³⁷² COLEGROVE, s. 1042–1043; KHAN, s. 220–221.

³⁷³ Prvý návrh, tzv. náčrt A (*Kóan šisó* 甲案試草) bol opatrený komentármi Roeslera a Mosseho, pričom druhý návrh, tzv. náčrt B (*Ocuán šisó* 乙案試草) bol doplnený poznámkami k jednotlivým článkom podľa príslušných textov ústav, ktorými boli inšpirované. (PITTAU, s. 267).

³⁷⁴ PITTAU, s. 267; KHAN, s. 221

³⁷⁵ Tiež Augustový náčrt (*Hačigacu sóan* 八月草案).

Roeslerovým návrhom a prvým návrhom Inoueho, ktorý bol považovaný za príliš liberálny.³⁷⁶ Návrh bol osobitne významný tým, že sa v ňom po prvýkrát objavil článok o posvätnosti a nedotknuteľnosti cisára. Predstavoval tiež vstup do konečnej fázy prípravy ústavy, keďže bol definitívnym zjednotením predchádzajúcich náčrtov do jedného textu, pričom nasledujúce návrhy už boli iba jeho prepracovanými verziami.³⁷⁷

Pri pokračujúcich prácach na ústavnom návrhu a ďalších konzultáciách s Inouem, Roeslerom a Mossem sa preukázali rozdiely medzi názormi jednotlivých konzultantov. Inoue vypracoval k Nacušimskému návrhu komentáre k jeho jednotlivým článkom (*Čikudžó iken* 逐条意見), pričom odporúčal ponechanie väčšieho vplyvu parlamentu v oblasti legislatívy a kontroly výkonnej moci z dôvodu väčšej stability štátu i spokojnosti občanov. Zároveň kritizoval zakomponovanie konceptu o božskosti a nedotknuteľnosti cisára, pretože podľa neho nepatrilo medzi právne pojmy.³⁷⁸ Podobný názor – ktorý neskôr vyjadril vo svojich Komentároch k Ústave Japonského impéria (*Commentaries on the Constitution of the Empire of Japan*)³⁷⁹ – zastával aj Roesler, ktorý však tradičný japonský systém formy štátu označil za „*nevedecký*.“³⁸⁰ Svoje pripomienky voči pozícii cisára tiež formuloval skrze svoj kresťanský pohľad na podstatu panovníckej moci, ktorej existenciu chápal ako súčasť Božej vôle a jej zrušenie by teda bolo narušením prirodzeného poriadku. Nepovažoval ju ale za priamo nastolenú Bohom a postavil sa teda proti japonskému mytologickému vysvetleniu pôvodu cisárskeho rodu. Zároveň ale stále presadzoval myšlienku zvrchovanosti spravodlivej panovníckej moci a nesúhlasil s delením vládnej moci v prospech parlamentu a na úkor exekutívy – čo podľa neho mohlo viesť k tyranii – pričom tiež uznával starobylosť japonského cisárskeho rodu.³⁸¹

³⁷⁶ Inoueho návrhy boli veľmi podobné konečnej podobe ústavy, neobsahovali ale články o božskom pôvode a nedotknuteľnosti cisára. Zaručovali tiež rovnosť pred zákonom bez ohľadu na pôvod alebo postavenie, všeobecné právo na vzdelanie i podnikanie a ponechávali istú moc parlamentu, ktorého súhlas bol potrebný pri prijímaní zákonov a podpísovaní zahraničných zmlúv. Problematická bola aj sémantika – Inoue totiž obyvateľov Japonska označil za „*občanov*“ nie „*poddaných*“ (*šimin* 臣民), ako boli označení v konečnom texte ústavy. (PITTAU, s. 267).

³⁷⁷ PITTAU, s. 267–268.

³⁷⁸ Tamtiež, s. 267–268.

³⁷⁹ Komentáre boli spísané v angličtine, do japončiny ich (pod názvom *Kenpó sóan šúsei iken* 憲法草案修正意見) preložil Itó Mijodži. (SIEMES, Johannes. Hermann Roesler's Commentaries on the Meiji Constitution. *Monumenta Nipponica* [online]. Sophia University. 1962, Vol. 17, No. 1/4, pp. 1–66. [vid. 21. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2383259>. s. 10, 17n).

³⁸⁰ SAALER, Review of *Hermann Roesler: Dokumente zu seinem Leben und Werk*, s. 200.

³⁸¹ SIEMES, Hermann Roesler's Commentaries on the Meiji Constitution, 1962, s. 13–16.

Roeslerove názory vyplývali z jeho ideologického presvedčenia, ktoré viac-menej zdieľal aj s ostatnými nemeckými právnymi poradcami zamestnanými japonskou vládou, a ktoré ovplyvnilo aj zmýšľanie vedúcich japonských politikov obdobia Meidži. Lorenz von Stein – sám inšpirovaný politickou filozofiou Georga Hegela (1770–1831) – bol autorom myšlienky tzv. monarchie sociálnej reformy (*Königtum der sozialen Reform*),³⁸² podľa ktorej štát zastáva vedúcu úlohu spoločensko-politického reformátora, aby chránil pracujúcu triedu pred vykorisťujúcimi kapitalistickými vplyvmi a predišiel tým násilnej revolúcii. Toho mal dosiahnuť nastolením rovnováhy v oblasti ekonomiky a spoločenských slobôd.³⁸³ Týmito myšlienkami sa neskôr inšpiroval aj Spolok pre sociálnu politiku (*Verein für Sozialpolitik*) z roku 1873, ktorého zástancovia – posmešne označovaní ako „katedroví socialisti“ (*Kathedersozialisten*) – presadzovali systém osvietenej konštitučnej monarchie, ktorá podľa nich ako jediná mohla zabezpečiť ochranu robotníkov skrze zásahy štátu do ekonomiky a silnú sociálnu politiku. Mnohí z nich preto tiež podporovali protekcionizmus a ekonomický nacionalizmus. Medzi týchto „katedrových socialistov“ patrili práve aj Roesler, Mosse a Gneist, pričom Steina, na ktorého myšlienky tento smer nadviazal, možno označiť za duchovného otca celého hnutia.³⁸⁴ Hlavní nemeckí poradcovia v oblasti politicko-právnych reforiem obdobia Meidži tak skrze svoje idey sociálne orientovanej konštitučnej monarchie ponúkli ideologický základ pre nastolenie ústavného systému, kde panovník stojí nad všetkými – vrátane parlamentu i rôznych triednych záujmov – ako ochranca vôle ľudu a udržiavateľ rovnováhy v spoločnosti. V tom mu mala pomáhať práve silná exekutíva taktiež nezávislá od machinácii parlamentu ovládaného rôznymi záujmovými skupinami. Práve tieto idey teda Roesler zastupoval pri tvorbe návrhov ústavy, pričom ich vyjadril už vo svojom memorande z júna 1887.³⁸⁵ Názory ohľadom protekcionizmu a intervencií štátu do ekonomiky si tiež mohli u japonských hodnostárov nájsť podporu vzhľadom na protekcionistickú politiku vlády aj prepojenie politikov na koncerny *zaibacu* a rôznych oligarchov.

Napriek spoločnému ideologickému jadru však medzi nemeckými poradcami panovali aj určité rozdiely, kvôli ktorým dochádzalo k viacerým rozporom. Kým

³⁸² Tento koncept Stein sformuloval vo svojom diele *Dejiny sociálneho hnutia vo Francúzsku od roku 1789 až do našich dní (Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage)* z roku 1850.

³⁸³ SCHENCK, s. 146–147; LEHMBRUCH, s. 54; MARTIN, *The German Role in the Modernization of Japan*, s. 80.

³⁸⁴ LEHMBRUCH, s. 55, 55n24; SCHENCK, s. 145–146.

³⁸⁵ SIEMES, *Hermann Roesler's Commentaries on the Meiji Constitution*, 1962, s. 6–8.

konzervatívnejší Stein a Roesler boli zástancami vrcholovej úlohy vlády, liberálnejší Gneist a Mosse preferovali napríklad oddelenosť lokálnej administratívy a byrokracie od exekutívy, pričom ju videli ako medzičlánok medzi vládou a parlamentom.³⁸⁶ V tomto smere Mosse napriek protestom Roeslera uskutočnil aj svoje reformy samosprávnych jednotiek (viac v kapitole 3.2) a v tejto oblasti sa mu tak – vďaka vplyvu Gneista aj jeho samotného na Jamagatu – podarilo presadiť svoje idey.³⁸⁷ Rozdielne názory nemeckých poradcov sa prejavili aj pri ich radách ohľadom tvorby ústavy, v ktorých Mosse a Roesler často dávali Japoncom na ich otázky protirečivé odpovede. Jednou z príčin odlišností medzi Roeslerom a Mossem mohlo byť aj ich náboženské vyznanie. Kým Roesler zastával zvrchovanú pozíciu monarchu skrze svoje svetonázory katolíckeho konvertitu,³⁸⁸ Mosseho od tejto pozície mohla odrádzať jednak jeho ľavicovo-liberálna orientácia³⁸⁹ a prípadne aj jeho židovská viera.³⁹⁰ V konečnom dôsledku však v oblasti tvorby ústavy získal väčší vplyv Roesler, ktorý bol hlavným poradcom pre otázky ústavy a ktorý preferované názory nemeckých odborníkov ohľadom konštitučného zriadenia do Japonska priniesol ešte pred Itóovou študijnou cestou. Jeho rady i pripomienky boli pritom žiadané v priebehu celého procesu, pričom konečný text Ústavy Meidži v mnohom pripomína jeho vlastný návrh z roku 1887.³⁹¹

³⁸⁶ ANDŌ, s. 173–174.

³⁸⁷ SIEMES, Hermann Roesler's Commentaries on the Meiji Constitution, 1962, s. 9–10.

³⁸⁸ Roeslerove postoje v tomto smere zostávajú kontroverzné. Podľa spomienok jeho dcéry Elisabeth z rokov 1938–1939 bol Roesler až fanatickým katolíkom a antisemitom, pričom Mosseho ako Žida považoval za svojho úhlavného nepriateľa. Za hrozbu pre Japonsko tiež považoval prílev liberálnych myšlienok, ktoré zastával aj Mosse. Vzhľadom na ojedinelosť a potenciálne neobjektívny pôvod týchto informácií – keďže z vyjadrení Elisabeth samotnej vyplývajú známky jej vlastného antisemitizmu a rasovej neznášanlivosti – je však potrebné k nim pristupovať opatrne. (SAALER, Review of *Hermann Roesler: Dokumente zu seinem Leben und Werk*, s. 200–201).

³⁸⁹ ANDŌ, s. 174.

³⁹⁰ Mosseho židovský pôvod vystavil jeho aj jeho rodinu, ktorá s ním do Japonska pricestovala, averzii zo strany viacerých jeho nemeckých krajanov, napríklad aj juristu Georga Michaelisa (1857–1936), ktorého antisemitizmus voči Mossemu a jeho rodine dokazujú jeho memoáre a listy. Michaelis v Japonsku pracoval medzi rokmi 1885–1889, kedy vyučoval na Škole spolku pre nemecké štúdiá a pôsobil najmä ako prekladateľ právnych dokumentov i poradca pre japonské občianske procesné právo, ktoré tak bolo výrazne ovplyvnené nemeckým modelom (*Zivilprozeßordnung*). Ďalej tiež na žiadosť Aokiho Šúzóa vypracoval návrh Zákona o poľovníctve (*Šurjóhó 狩獵法*), pracoval na systéme štúdiá pre jednoročných dobrovoľníkov v japonskej armáde a vypracoval štúdiu o dejinách japonského trestného práva, ktorá bola využitá pri tvorbe moderného japonského Trestného zákonníka (*Keihó 刑法*). Po návrate do Nemecka tiež pôsobil ako expert pre otázky východnej Ázie, propagandista nemeckého kolonializmu na Ďalekom východe a počas 1. svetovej vojny na 14 týždňov v roku 1917 zastával funkciu ríšskeho kancelára. (BECKER, Bert. Der preussische Jurist Georg Michaelis in Japan (1885–1889). In: Gerhard KREBS, ed. *Japan und Preußen* [online]. München: Iudicium-Verl., 2002. pp. 209–232. ISBN 3-89129-843-9. [vid. 22. 4. 2020]. Dostupné z: https://perspectivia.net/receive/pnet_mods_00001426. s. 209–210, 212–216).

³⁹¹ Dodnes sa napríklad zachovalo aj 75 do japončiny preložených Roeslerových memoránd k jednotlivým náčrtom ústavy, v ktorých detailne rozoberá historické a právne pozadie k japonským ústavným otázkam. (SIEMES, Johannes. Hermann Roesler's Commentaries on the Meiji Constitution.

Roesler svoje názory ohľadom vrcholnej moci panovníka a doplnkového vplyvu parlamentu zastával aj pri nasledujúcich diskusiách ohľadom revízií textu ústavy v októbri 1887. Naďalej trval na tom, že pozícia monarchu musí byť nadriadená parlamentu, ktorý mal byť pomocným orgánom pri výkone vlády, pričom nemalo dôjsť k jasne vymedzenej deľbe moci. Napriek tomu však japonská strana uskutočnila niekoľko ústupkov voči Inoueho návrhom a udelila parlamentu o niečo väčšie právomoci.³⁹² Koncept božského pôvodu a nedotknuteľnosti cisára na druhej strane bol zachovaný aj napriek Roeslerovej kritike z dôvodu konzervatívneho nadviazania na tradičné japonské predstavy o forme štátu, hoci racionalista Inoue čo najviac oklieštil jeho mytologicko-šintoistický charakter.³⁹³ Kult cisára mal tiež podľa Itóa Hirobumiho fungovať v úlohe štátneho náboženstva ako zjednocujúceho prvku národa, podobne ako kresťanstvo na Západe³⁹⁴ tak, ako mu to radil Gneist. V konečnom dôsledku tak nakoniec došlo k istému skĺbeniu nemeckého systému sociálne orientovanej monarchie s tradičným japonským pohľadom na cisára ako „*morálneho a láskavého vládcu, ktorý prejavuje hlboký záujem o blaho svojich poddaných.*“³⁹⁵ Rozhodnutia Japoncov tak možno chápať ako ďalší prípad kontrolovanej modernizácie krajiny, kedy si síce reformátori obdobia Meidži vybrali určitý západný vzor, ktorý sa pre transformáciu Japonska hodil najviac, zároveň ho však namiesto úplného prebratia skôr prispôbili domácim podmienkam za účelom zachovania vlastnej mocenskej zvrchovanosti.

Japonský pragmatizmus pri hľadaní najvhodnejších vzorov pre vtedajšie pomery v krajine možno vidieť aj na samotnom vybratí predlohy pre ústavu. Dôležitým práve bolo nielen určenie Nemecka ako hlavného modelu, ale aj voľba konkrétneho ústavného textu. Ústava Nemeckého impéria (*Verfassung des Deutschen Reiches*)³⁹⁶ z roku 1871 totiž zodpovedala federálnemu charakteru Nemeckého cisárstva zloženého zo semi-autonómnych štátov. V Nemecku bolo taktiež zavedené všeobecné volebné právo pre mužov, ktorým chcel Bismarck dosiahnuť funkčný vzťah medzi vládou a ľuďom zastupovaným ním voleným parlamentom, v konečnom dôsledku sa však jeho plány obrátili proti nemu. Politické strany v rozdrobenom parlamente totiž reflektovali

Monumenta Nipponica [online]. Sophia University. 1964, Vol. 19, No. 1/2, pp. 37–65. [vid. 22. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2383283>. s. 42).

³⁹² PITTAU, s. 267–268.

³⁹³ SIEMES, Hermann Roesler's Commentaries on the Meiji Constitution, 1962, s. 15.

³⁹⁴ MARTIN, The German Role in the Modernization of Japan, s. 80.

³⁹⁵ HOSTON, Germaine A. *Marxism and the Crisis of Development in Prewar Japan*. Princeton: Princeton University Press, 1986. ISBN 9780691638294. s. 32. Cit. in: LEHMBRUCH, s. 65.

³⁹⁶ Tiež Bismarckova ríšska ústava (*Bismarcksche Reichsverfassung*). (TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 64).

triedny stav svojej voličskej základne a zastupovali rôzne protivládne záujmové skupiny. V čase Itóovej návštevy Berlína z roku 1881 tak boli Japonci svedkami parlamentnej krízy, kedy parlament úplne blokoval Bismarckove fiškálne plány ohľadom nových daní a nastolenia štátnych monopolov nad určitými druhmi tovaru. Tento rozpad očakávanej politiky kompromisov a spolupráce medzi vládou a parlamentom sa teda odrazil na spomínanej nespokojnosti cisára Wilhelma I. i samotného Bismarcka so stavom nemeckého parlamentného zriadenia a pravdepodobne ovplyvnil Japoncov pri ďalšom postupe i zavádzaní parlamentného systému v Japonsku.³⁹⁷

Bismarckova mocenská situácia v 80. rokoch 19. storočia však bola slabšia v porovnaní s jeho predošlou pozíciou na čele vlády Pruského kráľovstva. Počas ústavnej krízy z roku 1862 napríklad Bismarck pretlačil rozšírenie vojenského rozpočtu bez súhlasu parlamentu, pričom na tomto princípe priamej kontroly rozpočtu a obchádzania pruského parlamentu vládol aj nasledujúcich päť rokov. Takéto autoritárske právomoci mu však už federálna ústava Nemeckého impéria z roku 1871 samozrejme nezaručovala.³⁹⁸ Aj z tohto dôvodu sa teda pri určení vzoru pre prijatie japonskej ústavy pozornosť japonských zákonodarcov ovplyvnených radami Roeslera – ktorý bol kritikom Bismarcka aj ním pôvodne navrhutej nemeckej ústavy i parlamentného systému – obrátila k Ústave Pruského štátu (*Verfassung für den Preussischen Staat*) z roku 1850. Tá totiž predstavovala asi najmodernejší príklad ústavy konštitučnej monarchie zaručujúcej silné postavenie panovníka i exekutívnej moci a pre mocenské potreby japonských hodnostárov sa tak hodila pravdepodobne najviac.³⁹⁹

V priebehu spisovania ústavy však neboli úplne neaktívni ani zástupcovia ľudových hnutí. Tajnosti sprevádzajúce tvorbu textu totiž vyvolávali ich zvedavosť, ktorá vyvrcholila v októbri 1887, kedy bol tajne publikovaný spis s názvom *Snenie západného filozofa* (*Seitecu jumemonogatari* 西哲夢物語). Jeho súčasťou boli do japončiny preložený text pruskej ústavy i Roeslerovho návrhu japonskej ústavy z leta toho roku a najmä poznámky princa Fušimiho Sadanaruho 伏見宮貞愛 (1858–1923) z prednášok Rudolfa von Gneista z rokov 1885–1886. Kópie týchto dokumentov unikli do rúk členov Liberálnej strany, ktorí ich následne všetky vydali. Texty – najmä tie z Gneistových prednášok, kde tvrdil, že vláda nesmie dať parlamentu rozhodovacie

³⁹⁷ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 64–65.

³⁹⁸ Tamtiež, s. 64.

³⁹⁹ SIEMES, Hermann Roesler's Commentaries on the Meiji Constitution, 1964, s. 40–41.

právmoci vo veciach ekonomiky, armády a diplomacie – vyvolali medzi ľudovými hnutiami pobúrenie. Tie ešte toho mesiaca odovzdali Rade starších tzv. Petíciu ohľadom troch veľkých záležitostí (*Sandai džiken kenpakušo* 三大事件建白書), v ktorej protestovali proti vládnemu prístupu voči slobode slova a zhromažďovania, pozemkovej dani i prerokovávaní zahraničných zmlúv. Vláda ako odpoveď na konci decembra vydala Výnos o zachovaní pokoja (*Hóan džórei* 保安条例), ktorého hlavným autorom bol generál Jamagata, a ktorého nastolením potlačila protesty i výrazne obmedzila činnosť občianskych hnutí. Celý incident je tak dôležitou kapitolou nielen v oblasti tvorby ústavy a verejného odporu proti centralizácii a hromadeniu moci v rukách uzavretého kruhu hodnostárov, ale aj potláčania ľudových hnutí a občianskych práv v Japonsku obdobia Meidži.⁴⁰⁰

Po incidente z jesene 1887 vláda prijala prísnejšie bezpečnostné opatrenia a práce na ústave pokračovali v ešte väčšej tajnosti.⁴⁰¹ Itó Hitobumi a Itó Mijodži sa následne kvôli inšpekcii pobrežnej obrany na Kjúšú a Okinawe v novembri i decembri porád nezúčastnili, ostatní členovia skupiny však pokračovali v práci aj počas ich absencie. Po konzultáciách s Mossem a Roeslerom – ktorý svoje postoje nezmenil a požadoval, aby nedošlo k jasnej del'be moci, ale iba určitému vymedzeniu hraníc pri jej výkone – po vypracovaní októbrového náčrtu ústavy, Inoue vypracoval svoje Stanovisko k revíziám (*Šúsei iken* 修正意見), podľa ktorého Itó Hirobumi s ostatnými spolupracovníkmi vo februári 1888 uskutočnil ďalšie úpravy textu. Posledné práce na návrhu ústavy z rúk tímu okolo Itóa prebehli v podobe menšej revízie tohto februárového náčrtu, ktorý bol tiež doplnený o komentáre ku každému článku. Finálne úpravy textu a zodpovednosť za jeho prijatie boli zverené Inouemu Kowašimu, ktorý bol zvolený za predsedu Úradu pre legislatívu, pričom výsledný text – tzv. Cisársky poradenský návrh (*Gošidžun'an* 御諮詢案) – bol cisárovi odovzdaný v apríli 1888. Tento dokument bol následne prerokovávaný pred Tajnou radou (*Súmicuin* 枢密院),

⁴⁰⁰ Aféra sa označuje aj ako „incident ružového pamfletu“ (*Momoirogami džiken* 桃色紙事件), podľa farby prebalu celého spisu. Vinníci z Liberálnej strany ako Ueno Tomizou 上野富左右 (1864–1889) alebo Hoši Tóru 星亨 (1850–1901), ktorí spis publikovali, boli taktiež potrestaní a skončili vo väzení, pričom Ueno v ňom aj zomrel. Vyše 500 vedúcich osobností občianskych hnutí bolo zas vykázaných z hlavného mesta. (COLEGROVE, s. 1043, 1048; ANDŌ, s. 171n13; TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 115–116; REISCHAUER a CRAIG, s. 176; Seitetsu yumemonogatari. In: *Sekai dai hyakka jiten. Dai nihon* [online]. Heibonsha Limited, Publishers, Tokyo. [vid. 25. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E8%A5%BF%E5%93%B2%E5%A4%A2%E7%89%A9%E8%A%A%9E-1178983>; Ueno Tomizou. In: *Dejitaru han. Nihon jinmei dai jiten+Plus* [online]. Kodansha, 2015. [vid. 25. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E4%B8%8A%E9%87%8E%E5%AF%8C%E5%B7%A6%E5%8F%B3-1057376>).

⁴⁰¹ COLEGROVE, s. 1043.

novom poradenskom orgáne cisára založenom na popud Itóa Hirobumiho na konci apríla 1888 za účelom konzultovania a ratifikácie legislatívy i ústavy. Itó bol zároveň jeho prvým predsedom, pričom pravidlá organizácie a činnosti rady vypracoval Inoue Kowaši, ktorý sa stal jej prvým sekretárom.⁴⁰² Členmi rady boli vrcholoví radcovia cisára a vtedajší vládni ministri,⁴⁰³ dokopy v počte 27, z toho desať ministrov a 17 radcov. Tajná rada následne na tzv. ústavných rokovaníach (*kenpó kaigi* 憲法會議) od júna 1888 do januára 1889 za prítomnosti cisára text ústavného návrhu prediskutovala s Itóom a Inouem, ktorí pred ňou ako jeho autori dokument obhajovali, a navrhovala rôzne úpravy.⁴⁰⁴

Zasadania Tajnej rady boli samozrejme tajné a ich presný obsah teda nie je známy. Takisto nie je istý úplný rozsah zmien v texte, ktoré rada schválila, existujú však rôzne dohady o úpravách textu v prospech ľudových práv, ktoré pravdepodobne presadili jej demokratickejšie zmýšľajúci členovia. Hoci totiž mnoho členov rady patrilo ku konzervatívcom viac-menej na strane Itóa a kliky zo Saččó, neplatilo to pre všetkých. Predpokladá sa teda, že počas rokovaní sa podarilo liberálnejším radcom presadiť napríklad parlamentné právomoci v oblasti kontroly rozpočtu, predkladania návrhov zákonov, ústavnej žaloby proti verejnému činiteľovi alebo práva apelovania na cisára (*džósóken* 上奏権), ktoré v Itóovom návrhu pravdepodobne neboli zahrnuté. Rokovania Tajnej rady teda viedli aspoň k čiastočnej demokratizácii Itóovho pôvodného a pravdepodobne ešte autoritárskejšieho návrhu.⁴⁰⁵

⁴⁰² PITTAU, s. 267–268; TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 93–94; KHAN, s. 221–222; COLEGROVE, s. 1043.

⁴⁰³ Spomedzi radcov boli členmi napríklad Óki Takató, Soedžima Taneomi alebo generál Kojata Torio. Ministerskými členmi boli napríklad minister poľnohospodárstva a obchodu Inoue Kaoru, minister školstva Mori Arinori, minister financií a vnútra Macukata Masajoši, minister zahraničných vecí Ókuma Šigenobu, premiér Kuroda Kijotaka, minister armády Ójama Iwao, minister spravodlivosti Jamada Akijoši a minister námorníctva Saigó Džúdó. (COLEGROVE, s. 1044).

⁴⁰⁴ COLEGROVE, s. 1044; KHAN, s. 222, PITTAU, s. 281.

⁴⁰⁵ Medzi liberálnejších členov rady patrilo samozrejme najmä Ókuma Šigenobu, ktorý bol opätovne pozvaný do vlády a predstavoval potenciálneho zástupcu ľudových hnutí, zasadani sa však zúčastňoval len zriedka. Dôvodom jeho častých absencií boli jednak ministerské povinnosti v oblasti prerokovania zahraničných zmlúv a jednak pravdepodobne aj snaha vyhnúť sa ďalšiemu konfliktu s Itóom. Podľa Kaneka Kentaróa však Ókuma dosiahol s Itóom dohodu ohľadom udelenia právomocí parlamentu pri kontrole štátneho rozpočtu a apelu na cisára, čiže jeho prítomnosť nebola nutná. Medzi demokratickejšie orientovaných členov rady patrili tiež napríklad Terašima Munenori 寺島宗則 (1832–1893) zo Sacumy, učenec čínskych štúdií Motoda Nagazane (tiež Motoda Eifu 元田永孚, 1818–1891) z Kumamota, alebo Kojata Torio. Terašima bol zároveň Ókumovým spojencom a s podporou cisára presadil parlamentné práva na predkladanie zákonov a apelácie na trón. Právo na podanie ústavnej žaloby zas vyžadoval Kojata Torio, ktorý sa pri tom odvolával na čínske zákonníky. (COLEGROVE, s. 1044–1045).

Počas zasadání Tajnej rady tiež Itó pravdepodobne poveril Hermanna Roeslera, aby vypracoval komentáre k ústave ako študijnú pomôcku pre úradníkov, ktorí sa procesu spisovania ústavy nezúčastnili a neboli teda oboznámení s fungovaním ústavného práva. Roesler svoje rozsiahle komentáre ku každému článku ústavy zrejme spisoval od júla 1888 až do marca 1891, pričom ich rôzne prepisoval podľa prípadných zmien v texte. Hoci v nich, ako mu bolo zvykom, podporil samotný koncept konštitučnej monarchie a zvrchovanosti cisára, jeho pozíciu vysvetľoval skrze svoj kresťanský svetonázor, nie skrze Itóom preferovaný tradičný systém formy štátu (*kokutai*). Roeslerove komentáre boli síce preložené do japončiny, neboli však publikované a je nejasné, či boli vôbec použité k pôvodne zamýšľanému účelu, hoci je možné, že za ich pravdepodobným nevyužitím stála práve Roeslerova interpretácia cisárovho postavenia.⁴⁰⁶

Konečná podoba textu ústavy bola nakoniec schválená na konci januára 1889, pričom posledné zasadania Tajnej rady prebehli ešte na začiatku februára. Samotné prijatie Ústavy Veľkého Japonského impéria (*Dai Nippon teikoku kenpó* 大日本帝国憲法) bolo slávnostne vyhlásené 11. februára 1889.⁴⁰⁷ Spolu s ňou boli prijaté aj dodatkové zákony o zriadení parlamentu a cisárskej rodine, a hoci k dosiahnutiu jej reálnej politickej účinnosti na národnej úrovni bolo potrebné prijatie ďalších doplnujúcich zákonov, stále s určitosťou predstavovala základný zákon japonského štátu. Celá ceremónia prebehla v západnom štýle a za účasti zahraničných diplomatov a hostí, čím chcela vláda Meidži vyslať jasný signál svetu o progresivite, modernosti a rozvinutosti Japonska. Podľa pruského vzoru bola tiež ústava prezentovaná ako dar cisára jeho ľudu za účelom jeho zjednotenia ako jednoliateho národa.⁴⁰⁸ Počas ceremónie tiež cisár predniesol prísahu spísanú Inouem Kowašim, v ktorej opäť podotkol základné ideologické princípy reštaurácie Meidži, ktorých dopady možno vidieť pri štúdiu všetkých reforiem tohto obdobia. Bola teda vyslovená nutnosť pokroku i rozvoja štátu za účelom nezaostávania za zvyškom rozvinutého sveta a udržiavania národnej sily, ale zároveň pokračovania tradičných systémov fungovania štátu, pričom bolo zdôraznené, že všetky modernizačné zmeny predstavovali iba prirodzené

⁴⁰⁶ SIEMES, Hermann Roesler's Commentaries on the Meiji Constitution, 1962, s. 10–11, 16.

⁴⁰⁷ Dátum 11. 2. bol vybraný úmyselne, keďže na tento deň pripadá štátny sviatok, tzv. Deň založenia národa (*Kenkoku kinen no hi* 建国記念の日), ktorý je symbolickým výročím dňa, kedy mal v roku 660 pred n. l. nastúpiť na trón mýtický prvý japonský cisár Džinmu (*Džinmu tennó* 神武天皇, údajne 711 pred n. l.–585 pred n. l.). (COLEGROVE, s. 1044; KHAN, s. 222).

⁴⁰⁸ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 96–100.

rozvíjanie už existujúcich domácich japonských princípov.⁴⁰⁹ Naznačovaný ideologický súlad medzi progresivizmom a konzervativizmom tak v konečnom dôsledku opäť dostatočne vypovedá aj o mentalite reformátorov obdobia Meidži, ktorí sa zahraničné vzory snažili účinne adaptovať na domáce prostredie, pričom o reformách Meidži tak teda nemožno hovoriť iba ako o prostom preberaní západných vplyvov.

Dlho požadované prijatie ústavy sa stretlo prevažne s chválou ľudskoprávných hnutí, ktoré to považovali za konečné dosiahnutie svojho cieľa, legitimizáciu svojej existencie a krok pre ich väčšiu účasť na dianí v štáte. Víтали tiež návrat Ókumu Šigenobua do vlády, ku ktorému došlo v predošlý rok, a ktorého považovali za zástupcu občianskych záujmov. Vláda taktiež prijatie ústavy sprevádzala iniciovaním umelých pouličných slávností na vytvorenie oslavnej nálady medzi populáciou, pričom západní poradcovia toto dianie sledovali skôr s cynizmom a pobavením. Podľa durínskeho poradcu a učiteľa politických vied na Tokijskej univerzite Karla Rathgena (1856–1921) napríklad mnoho ľudí vládny zákaz práce toho dňa a narušenie zabehnutého chodu života nieslo skôr nezúčastnene až sklamane, pričom väčšina obyvateľstva nechápala, čo prijatie ústavy vlastne znamená. Neskoršie rozprúdenie „povinných“ osláv spojených so sprievodmi a pitím alkoholu zas pobavilo Erwina Bälza, ktorý realisticky podotkol, že ak aj oslavujúci chápali, čo prijatie ústavy znamená, v konečnom dôsledku aj tak nikto z nich nevedel, čo v nej je.⁴¹⁰

Po vydaní ústavy tiež v apríli 1889 vláda Meidži publikovala spisy vysvetľujúce jej fungovanie. Namiesto Roeslerových komentárov však nakoniec vydala vlastné komentáre k ústave a Zákonu o cisárskej rodine – tzv. *Vysvetlivky k Ústave Veľkého Japonského cisárstva (Dai Nippon teikoku kenpó gikai 大日本帝国憲法義解)* a tzv. *Vysvetlivky k Zákonu o cisárskej rodine (Kóšicu tenpan gikai 皇室典範義解)*.

⁴⁰⁹ Princípy ideológie *kokutai* boli prezentované aj v preambule ústavy, ktorú taktiež spísal Inoue Kowaši. (PITTAU, s. 269–270; SIEMES, Hermann Roesler's Commentaries on the Meiji Constitution, 1962, s. 15).

⁴¹⁰ Vládou vysnívaný priebeh ceremónie tiež narušilo niekoľko incidentov. Najväznejším z nich bol atentát ultranacionalistu na pronemeckého ministra školstva Moriho Arinoriho, ktorý bol smrteľne zranený na ceste do cisárskeho paláca a na druhý deň zraneniam podľahol. Atentát členovia vlády zo strachu pred chaosom behom dňa utajovali a informovali o ňom až po skončení obradov. Zvyšné dva incidenty toho dňa boli síce výrazné prešľapy z hľadiska protokolu, mali však už menej vážne dopady – najprv sa totiž ukázalo, že Itó zabudol oficiálnu kópiu samotnej ústavy vo svojej rezidencii a musel po ňu vyslať poslička. Neskôr tiež vyšlo najavo, že Inoue Kowaši omylom uviedol chybný dátum Cisárskeho dekrétu o založení parlamentu z 12. októbra 1881 – Inoue uviedol dátum 14. októbra – ktorým bolo prisľúbené založenie parlamentu a prijatie ústavy, a ktorý sa spomínal v texte dekrétu predčítaného cisárom počas ceremónie i uverejneného v novinách. (TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 100–104; Mori Arinori. In: *Dejitaru dai jisen* [online]. Shogakukan Inc. [vid. 23. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E6%A3%AE%E6%9C%89%E7%A4%BC-142842>).

Oficiálnym autorom oboch dokumentov bol Itó Hirobumi, samotné *Vysvetlivky k Ústave* však boli založené na staršom texte Inoueho Kowašiho – tzv. *Vysvetlenia Ústavy* (*Kenpó secumei* 憲法説明), ktorý fungoval ako pomôcka pri rokovaní Tajnej rady. Itó Inoueho dielo prepracoval, konzultoval s domácimi japonskými juristami⁴¹¹ a vydal pod svojím menom. *Vysvetlivky k Ústave* boli tiež Itóom Mijodžim preložené do angličtiny a publikované ako *Komentáre k Ústave Japonského impéria* (*Commentaries on the Constitution of the Empire of Japan*).⁴¹² Itóove vysvetlivky jednak fungovali ako komentáre k jednotlivým článkom ústavy a jednak na rozdiel od Roeslerových komentárov prezentovali a propagovali domácu ideológiu o forme štátu zdôrazňujúcu posvätnosť a z toho vyplývajúce nadriadené postavenie cisára.⁴¹³ Vydanie týchto komentárov a najmä ich preloženie do angličtiny tak možno brať ako ďalšiu snahu vlády Meidži o získanie uznania v zahraničí a upevnenie prestíže Japonska ako civilizovanej krajiny.

V rámci rozvoja osvety o japonskej štátnosti vo svete vyrazil Kaneko Kentaró v júli 1889 na zahraničnú cestu do Európy a USA. Vzal so sebou aj do angličtiny preložené texty ústavy aj Itóových komentárov a predložil ich západným politológom i juristom – vrátane Steina, Gneista, Chlumeckého alebo Spencera – aby k nim vyjadrili svoj názor. Väčšina západných komentátorov okamžite rozpoznala nemecké vplyvy na podobu textu, hoci podľa niektorých ústava paradoxne vykazovala niektoré britské aspekty. Zároveň ale podotkli jej japonskú osobitosť a úspešné splynutie domácich historických tradícií i západných modernizačných vplyvov. Kanekova cesta teda ďalej prispela k západnému oceneniu Japonska ako modernej krajiny a v konečnom dôsledku skrze jeho návštevy najprominentnejších poradcov z nemeckých krajín, ktorí ovplyvnili podobu ústavy, tiež značila symbolické uzavretie celého procesu jej tvorby i nemeckých vplyvov pri jej vzniku.⁴¹⁴

⁴¹¹ Medzi týchto domácich právnych odborníkov patrili Hozumi Nobušige 穂積陳重 (1855–1926) z Uwadžimy, jeho brat Nozumi Hacuka 穂積八束 (1860–1912), Sueoka Seiči 末岡精一 (1855–1894) a Tomii Masaakira (tiež Tomii Masaaki 富井政章, 1858–1935). Hozumi Nobušige právo študoval vo Veľkej Británii a Nemecku, pričom po návrate zo štúdií sa stal profesorom na Tokijskej univerzite. Bol tiež prvým doktorandom právnych vied v Japonsku. (KHAN, s. 223n14; SIEMES, Hermann Roesler's Commentaries on the Meiji Constitution, 1962, s. 12).

⁴¹² Dostupné z: <https://archive.org/details/commentariesonco00itohuoft/page/n4/mode/2up>.

⁴¹³ SIEMES, Hermann Roesler's Commentaries on the Meiji Constitution, 1962, s. 11–12; KHAN, s. 223.

⁴¹⁴ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 131–136.

4.3 Politická scéna v Japonsku po prijatí ústavy

Konečná podoba Ústavy Meidži bola výsledkom dlhoročnej práce jej japonských tvorcov a konzultačnej činnosti západných – najmä nemeckých – poradcov. Predstavovala tiež určitý kompromis medzi rôznorodými názormi a požiadavkami jej spisovateľov, západných konzultantov i ľudových hnutí na deľbe moci. V konečnom dôsledku však v jej texte možno rozpoznať jasné autoritárske tendencie ovplyvnené jednak mocenskými záujmami jej tvorcov a jednak aj snahou vyhnúť sa problémom v oblasti obmedzenia výkonu exekutívnej moci, ktoré panovali na Západe, a ktoré by mohlo spôsobiť prijatie demokratickejšej ústavy.

Najvýznamnejšie a najkontroverznejšie pasáže Ústavy Meidži sa týkali vymedzenia ľudských i občianskych práv, ale najmä určenia právomocí a mocenského postavenia cisára i parlamentu. Ústava totiž právne zapečatila autoritatívne postavenie cisára, ktorého rod mal hneď podľa článku jeden v Japonsku vládnuť neprerušene až naveky, pričom samotná osoba cisára bola článkom tri označená za „*posvätnú a nedotknuteľnú*.“ Podľa článkov 4–7 bola taktiež zdôraznená jeho vedúca rola ako hlavy impéria a boli stanovené jeho dominantné exekutívne aj legislatívne právomoci spolu s právomocou otvárať i rozpúšťať parlament. Cisárovi bolo zároveň podľa článkov 11 a 12 udelené zvrchované veliteľské právo (*tósuiken*, viac v kapitole 3.2) nad armádou a námorníctvom inšpirované pruským vzorom, pričom podľa článku 13 mal tiež právo vyhlásiť a ukončiť vojnu alebo uzatvárať zmluvy. Vzhľadom na to, že cisár však aj naďalej zostával skôr symbolickou figúrou čo sa týkalo jeho reálnej účasti na vláde, pričom všetko skutočné rozhodovanie ostávalo v rukách členov vlády, možno teda konštatovať, že si vláda Meidži prijatím ústavy *de facto* zabezpečila vlastnú mocenskú autoritu, keďže oficiálne konala v mene cisára.⁴¹⁵

Základné ľudské práva a slobody boli prijatím Ústavy Meidži taktiež zaručené iba symbolicky. Články 22–30 síce zabezpečovali práva poddaných na bývanie, spravodlivý súdny proces, nenarušiteľnosť domova, listové tajomstvo, súkromné vlastníctvo, náboženské vyznanie, slobodu slova, zhromažďovania i prejavu alebo podávania petícií, tieto práva však boli už v samotnom texte ústavy vymedzené klauzulami, podľa ktorých muselo ich uplatňovanie prebiehať v súlade s príslušnými

⁴¹⁵ The Constitution of the Empire of Japan (Meiji Constitution). Translated by Baron Ito Miyoshi. In: TAKII Kazuhiro. *The Meiji Constitution: The Japanese Experience of the West and the Shaping of the Modern State*. Tokyo: International House of Japan, 2007. Translated by David Noble. pp. 149–161. ISBN 978-4-924971-20-2. s. 150–152; REISCHAUER a CRAIG, s. 176.

zákonmi alebo snahou o udržiavanie verejného pokoja, čo ich reálne presadzovanie značne okliešťovalo.⁴¹⁶ Všetky tieto obmedzenia tak právne obhájili vládne aktivity v oblasti cenzúry a propagandy aj jej pokračujúce zásahy voči ľudovo-občianskym hnutiam.

Podobné obmedzenia moci nakoniec pretrvali aj v prípade parlamentu. Členovia jeho hornej komory boli podľa článku 34 menovaní cisárom a patrili medzi nich najmä členovia cisárskej rodiny, šľachtici alebo rôzne iné cisárom zvolené osoby, najmä akademici. Členstvo v dolnej komore parlamentu bolo článkom 35 regulované podľa ustanovení Volebného zákona, podľa ktorého mali volebné právo iba muži nad 25 rokov odvádžajúci ročnú daň v hodnote aspoň 15 jenov. Tieto pravidlá teda výrazne obmedzili volebné právo obyvateľstva, keďže ho prakticky zúžili do rúk asi 5% najbohatších občanov a oligarchov. Legislatívne právomoci parlamentu, podľa ktorých prijatie každého zákona vyžadovalo jeho schválenie parlamentom, boli zabezpečené článkom 37, pričom článok 38 zaručoval obom komorám právo predkladať zákony. Už podľa článku 39 však bol na prijatie zákona potrebný súhlas oboch komôr parlamentu, čo opäť výrazne oslabilo právomoci jeho volenej dolnej komory. Takisto bola obmedzená kontrola štátneho rozpočtu zo strany parlamentu zabezpečená článkom 64, keďže článok 71 umožňoval vláde v prípade nesúhlasu parlamentu prijať rozpočet z predošlého roku.⁴¹⁷

Obmedzenia volebného práva i právomocí parlamentu ústavou Meidži tak potenciálne možno považovať za inšpirované politickou situáciou v Nemecku počas Itóovej študijnej cesty z rokov 1882–1883, ktorej by Japonci pravdepodobne chceli predísť. Kým v Nemecku teda zavedenie všeobecného volebného práva pre mužov viedlo k rozštiepenosti parlamentných strán podľa triednych záujmov ich voličov, v Japonsku obmedzenie volebného práva prakticky pre najbohatších mužských občanov znamenalo uprednostnenie záujmov oligarchie a politický boj akurát medzi ňou volenými zástupcami. Znamenalo to tiež obmedzenie volebných šancí prípadných reprezentantov ľudových požiadaviek a zabezpečenie dovtedajšieho chodu vlády v rukách predstaviteľov kliky zo Sacumy a Čóšú tak, ako to len bolo možné, a ako to po celý čas zamýšľali.

⁴¹⁶ The Constitution of the Empire of Japan (Meiji Constitution), s. 153–154; REISCHAUER a CRAIG, s. 176.

⁴¹⁷ The Constitution of the Empire of Japan (Meiji Constitution), s. 154–155, 159–160; REISCHAUER a CRAIG, s. 176–177; TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 105.

Napriek značnej nedemokratickosti Ústavy Meidži však jej prijatie predstavovalo posun v dovtedajšom politickom živote obzvlášť vzhľadom na pomerne nedávnu feudálnu minulosť Japonska. Svojím charakterom a základnými princípmi sa taktiež veľmi nelíšila od ústav a politických systémov západných krajín tej doby, keďže aj v nich dochádzalo k obmedzovaniu práv občanov v prospech vládnej moci. Netreba tiež zabúdať, že mnohé z jej – z dnešného pohľadu – antidemokratických konceptov odporučili sami západní politici a poradcovia, pričom keď sa s jej textom politológovia tej doby oboznámili, nepovažovali ho za obzvlášť tyranský ani despotický. Hoci teda samotné normy Ústavy Meidži nepredstavovali pre ľudové hnutia skutočný úspech, bola stále asi najliberálnejším kompromisom medzi konzervatívami a progresívcami, aký mohol v japonských – a svetových – podmienkach 19. storočia vzniknúť.⁴¹⁸ Prijatím ústavy teda síce došlo k nepochybným zmenám v politickom systéme, vzhľadom na kontext doby a ich pôvod zhora ale nebolo možné počítat' s jeho prílišnou liberalizáciou. Ostatne, prejavy a výroky Itóa Hirobumiho a Kurodu Kijotaku tesne po vydaní ústavy, v ktorých stále nesúhlasili so skorým otvorením parlamentu zloženého z politických strán mimo dovtedajšej mocenskej frakcie a potenciálne pochádzajúcich z radov ich rivalov z ľudskoprávných hnutí, možno považovať za ďalší dôkaz.⁴¹⁹

Prvé voľby do japonského parlamentu nakoniec prebehli na začiatku júla 1890, pričom samotný parlament bol otvorený na konci novembra toho istého roku. V tom čase bola pri moci vláda generála Kurodu Kijotaku, ktorú v decembri nahradila vláda generála Jamagatu Aritoma.⁴²⁰ Väčšina obdobia Meidži sa následne niesla v podobnom duchu politickej nestability, kedy vlády skladali buď zástupcovia kliky zo Saččó, ich politickí konkurenti, vojaci alebo stranícki outsideri, pričom životnosť týchto kabinetov bývala veľmi krátka. Prvou stranickou vládou sa až v júni 1899 stala vláda premiéra Ókumu Šigenobua a jeho Konštitučnej politickej strany, ktorá však po vnútorných rozporoch a rivalite kliky zo Saččó rezignovala už v novembri, kedy ju opäť nahradila

⁴¹⁸ REISCHAUER a CRAIG, s. 177.

⁴¹⁹ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 105–106.

⁴²⁰ Kurodova vláda odstúpila po bombovom atentáte na Ókumu Šigenobua z októbra 1889 zo strany členov nacionalistickej Spoločnosti čierneho oceánu (*Gen'jōša* 玄洋社) nespokojných s jeho neúspechom pri prerokovávaní zahraničných zmlúv, najmä pri vyjednávaní ohľadom zrušenia práva exterritoriality zo strany západných mocností na území Japonska. Ókuma na následky útoku stratil pravú nohu a do politiky sa reálne vrátil až po desiatich rokoch na čele Konštitučnej politickej strany (*Kenseitō* 憲政党), ktorú zakladal s Itagakim Taisukem. (COLEGROVE, s. 1048; Ókuma Šigenobu. In: *Asahi Nihon rekiši džinbucu džiten* [online]. Asahi šinbun šupacu. [vid. 26. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%A7%E9%9A%88%E9%87%8D%E4%BF%A1-17876>).

vláda generála Jamagatu.⁴²¹ Toho zase v októbri 1900 nahradil ďalší stranický kabinet v podobe vlády Spoločnosti priateľov konštitučnej vlády (*Rikken seijūkai* 立憲政友会) pod vedením Itóa Hirobumiho, ktorý sa medzitým preorientoval na stranícku politiku. Už v júni 1901 bol však sám nahradený vojenskou vládou generála Kacuru Taróa.⁴²²

Politická situácia obdobia Meidži sa teda niesla v podobe rivality medzi klikou zo Saččo, armádou a rôznymi politickými stranami. Zosobnením tohto konfliktu však bolo mocenské súperenie medzi Itóom Hirobumim a Jamagatom Aritomom. Generál Jamagata zastával politické posty už predtým ako minister v rámci Štátnej rady, bohaté politické skúsenosti však získal aj počas svojej cesty do Európy a USA z rokov 1888–1889.⁴²³ Oficiálnym dôvodom jeho cesty bolo štúdium miestnej samosprávy a vojenských vied v Nemecku, okrem toho bol však tiež pozorovateľom novej politickej situácie v Európe. Počas diplomatickej zastávky vo Francúzsku z januára 1889 bol svedkom miestnej politickej krízy, kedy pod vplyvom ľudových nepokojov hrozil pád republiky a vojenský prevrat. V apríli sa zas stretol s Bismarckom a novým nemeckým cisárom Wilhelmom II., ktorý o rok neskôr Bismarcka prepustil zo služieb. Nástup Wilhelma II. rok pred Jamagatovou návštevou a prepustenie Bismarcka tesne po nej tak znamenali obrat vo vzťahoch medzi Nemeckom a Japonskom, ktorý vyvrcholil spomínanou vzájomnou animozitou počínajúcou v 90. rokoch, a ktorý bol z veľkej časti dielom práve cisára Wilhelma II.⁴²⁴

Najvýznamnejším bodom Jamagatovej návštevy však boli pohovory u Gneista, Chlumeckého a Steina, ktorých sa zúčastnil v máji a júni 1889, a ktoré výraznou mierou ovplyvnili jeho mocenské postavenie po návrate do Japonska. Gneist dal Jamagatovi rady ohľadom svojho ideálu silnej, ale spravodlivej centrálnej vlády a byrokracie, ktorá drží všetko dianie v štáte pod kontrolou. Následné rady Chlumeckého sa týkali najmä udržania si politického vplyvu vo vláde a nad parlamentom vydržiavaním si spojencov na strategických postoch, plánovaním potrebnej legislatívy dopredu a následným dozorom nad priebehom zákonodarného procesu. Stein zas Jamagatu výrazne ovplyvnil svojimi teóriami o vojenskej ochrane mocenskej sféry (*Machtsphäre*), čiže vlastného územia štátu vymedzeného jeho hranicami, a dohľadom nad záujmovou sférou (*Interessenssphäre*) štátu, pod ktorú spadá vojenská a politická kontrola diania

⁴²¹ Ókuma Šigenobu; DREA, s. 264.

⁴²² TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 95, 107; DREA, s. 264.

⁴²³ Z dôvodu účasti na tejto študijno-diplomatickej ceste tiež Jamagata nebol prítomný pri vyhlásení Ústavy Meidži vo februári 1889. (TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 107).

⁴²⁴ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 107–108, 112–115.

v susedných krajinách za účelom zabezpečenia mocenskej sféry. V priebehu misie tiež Jamagata navštívil Rusko, Belgicko, Veľkú Britániu a USA, pričom do Japonska sa vrátil v októbri 1889.⁴²⁵

Myšlienky a rady získané na ceste v Európe tak výrazne prispeli k Jamagatovej politickej a vojenskej činnosti po návrate do Japonska. Vplyv Gneista ovplyvnil fungovanie miestnej japonskej byrokracie riadenej zdola pod Jamagatovým dohľadom, pričom Chlumeckého idey Jamagatu primáli k vytvoreniu celej siete vplyvu prepájajúcej systém byrokracie, vojsko, Ministerstvo vnútra, obe komory parlamentu aj cisársky dvor. Táto Jamagatova klika (*Jamagataha* 山縣派) tak okrem pôvodnej skupiny jeho dôstojníckych chránencov presahovala do všetkých štruktúr japonského politického života, upevňovala jeho mocenské postavenie a robila z neho hrozbu aj voči moci Itóa, ktorý v rámci svojho spomínaného mocenského vzostupu zastával vrcholové pozície vo viacerých sférach japonskej politickej scény. Steinove teórie tiež nakoniec výrazne prispeli k vzniku Jamagatových strategických plánov na ochranu územia Japonska vytvorením nárazníkovej zóny na kontinente skrze zahraničné invázie do Kórey a Mandžuska (viac v kapitole 3.3).⁴²⁶

Jamagatove skúsenosti z pozorovania európskeho diania a prebiehajúcich politických nepokojov v ňom však vyvolali tiež sklamanie zo stavu Západu a pochybnosti ohľadom fungovania parlamentného systému bez silnej centrálnej autority. Zaujal ho však systém miestnych samospráv a najmä pokojný priebeh lokálnych zasadaní, ktoré silno kontrastovali s chaosom panujúcim v západných parlamentoch ale i japonských prefektúrnych zhromaždeniach, ktoré boli vďaka vášnivej činnosti občianskoprávných hnutí pomerne divoké. Dospel teda tiež k názoru, že bude potrebné „ukľudniť“ priebeh domácich správnych zasadaní, čo v praxi samozrejme znamenalo ďalšie obmedzovanie ľudových hnutí. Jamagatova cesta do Európy tak výrazne prispela k jeho neskoršej autoritárskej forme vlády i imperiálnym aktivitám v zahraničí.⁴²⁷ Jamagata sa počas obdobia Meidži stal premiérom dvakrát, pričom jeho chránenec a nástupca Kacura Taró až trikrát,⁴²⁸ čo len ďalej dokazuje moc armády na chod japonského štátu. Samotný Jamagata sa neskôr z parlamentnej politiky stiahol, stále sa ale z pozície predsedu Tajnej rady tešil výraznému mocenskému vplyvu

⁴²⁵ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 116–124.

⁴²⁶ Tamtiež, s. 107, 117–120.

⁴²⁷ Tamtiež, s. 126–128, 130.

⁴²⁸ DREA, s. 264.

ako starší štátnik (*genró*) prakticky až do svojej smrti v roku 1922,⁴²⁹ pričom prežil nielen cisára Meidžiho a väčšinu svojich spojencov – vrátane generálov Kacuru, Teraučiho, Kawakamiho, Kodamu alebo Ójama – ale aj protivníkov, vrátane Kurodu, Itagakiho a najmä Itóa.

Itóa Hirobumiho po prelome storočí čakal podobný proces stiahnutia sa z domácej politickej scény a zaujatia pozície staršieho štátnika ako Jamagatu. Po rezignácii svojej vlády v roku 1901 bol tiež v roku 1903 Jamagatom – ktorý sa stále obával jeho vplyvu – donútený odstúpiť z pozície predsedu svojej strany, čím definitívne odišiel z parlamentnej politiky. Následne striedavo s Jamagatom zastával pozíciu predsedu Tajnej rady, pričom po Rusko-japonskej vojne a japonskej okupácii Kórey, ktorá bola vyhlásená za protektorát Japonska, bol Itó menovaný za jej generálneho guvernéra (*tókanfu* 統監府). Jeho kolonizačné kroky obmedzujúce miestnu samosprávu a vplyv kórejskej vlády však viedli k vypuknutiu hnutia odporu proti japonskej okupácii, ktorého príslušník nakoniec Itóa v októbri 1909 zavraždil. Itóova smrť bola následne využitá ako jedna zo zámienok pre úplnú anexiu Kórejského polostrova nasledujúci rok.⁴³⁰

Itó Hirobumi bol pravdepodobne najvýznamnejším japonským politikom druhej polovice obdobia Meidži. Vedúcu úlohu v rámci frakcie politikov z Čóšú zastával už od obdobia *bakumacu* a vojny Bošin, po reštaurácii cisárskej moci zastával prominentné pozície vo vláde a zúčastnil sa najdôležitejších zahraničných diplomatických misíí, pričom poznatky z nich aj jeho pričinením viedli ku germanizácii japonskej spoločnosti od 80. rokov 19. storočia. Po vražde Ókuba Tošimičiho, ktorý býva modernými historikmi označovaný za „japonského Bismarcka,“ vyšiel víťazne z následných politických kríz a získaním ďalších vrcholových politických pozícií sa stal vedúcim reformátorom politického smerovania Japonska obdobia Meidži. Jeho najzásadnejším pričinením je tak pravdepodobne práve jeho úloha pri tvorbe Ústavy Meidži, ktorej bol hlavným architektom⁴³¹ a ktorej prijatie výraznou mierou formovalo japonskú politickú scénu až do konca 2. svetovej vojny. Itóove mocenské postavenie a vplyv na chod politického i spoločenského života v Japonsku plynúce z jeho vrcholových politických postov vrátane toho premiérskeho, ktoré zastával štyrikát,⁴³² tiež viedli k tomu, že bol už počas svojho života mnohými svojimi súčasníkmi označovaný za „japonského

⁴²⁹ REISCHAUER a CRAIG, s. 182.

⁴³⁰ Tamtiež, s. 182–183, 187–188.

⁴³¹ TAKII, *The Meiji Constitution*, s. 96; REISCHAUER a CRAIG, s. 175.

⁴³² DREA, s. 263–264.

Bismarcka⁴³³ práve on. Týmto titulom ho označilo aj niekoľko nemeckých poradcov vrátane lekára Erwina Bälza, diplomata Alexandra von Siebolda alebo profesora histórie na Tokijskej univerzite Ludwiga Riessa (1861–1928),⁴³⁴ čo pravdepodobne ešte viac pridáva na váhe tohto označenia i význame Itóovho vedúceho postavenia na čele síce výrazne germanizovanej ale stále osobitne japonskej spoločnosti a štátu obdobia Meidži.

⁴³³ Samotný Itó bol podobne ako viacerí jeho kolegovia vrátane Ókuba Tošimičiho očarený Bismarckovým postavením, vystupovaním a osobnosťou, pričom býval počas života kritizovaný za to, že sa snažil Bismarcka napodobňovať – nielen svojím postavením a autoritou, ale aj kopírovaním jeho manierov, napríklad spôsobu, ktorým držal cigaru a podobne. (JANSEN, s. 335, 390).

⁴³⁴ Tento názor zdieľali aj ďalší zahraniční odborníci v Japonsku, pričom nemeckí poradcovia spolu s projaponsky orientovanými intelektuálmi v Nemecku všeobecne zvykli Itóa prirovnávať k Bismarckovi. (TAKII Kazuhiro. *Itō Hirobumi: Japan's First Prime Minister and Father of the Meiji Constitution* [online]. Translated by Takechi Manabu. New York: Routledge, 2014. ISBN 978-1-315-81897-9. [vid. 27. 4. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=DNqsAgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>. s. 35n16).

Záver

Vzhľadom na to, že oblasti medicíny, armády a ústavného i parlamentného systému, ktoré boli počas obdobia Meidži zreformované alebo zavedené podľa nemeckých vzorov, patria medzi najdôležitejšie z hľadiska bezpečnosti štátu, ochrany a rozširovania jeho hraníc i charakteru štátneho zriadenia samotného, možno Nemecko a najmä Prusko označiť za primárny vzor reforiem Meidži. Tento proces má však veľmi osobitnú a komplikovanú históriu, pričom zo strany Japonska prebiehal náležite opatrným, premysleným a kontrolovaným spôsobom.

Nemecké vplyvy v Japonsku možno badať a charakterizovať už pred obdobím Meidži, a to v dvoch fázach: ako dôsledok neoficiálnych kontaktov jednotlivcov so zameraním najmä na štúdium prírodných vied počas obdobia uzatvorenia krajiny pred svetom, a ako dôsledok uzavretia oficiálnych zmlúv po otvorení Japonska, ktoré následne umožnili obchod, diplomatické kontakty a prvotné zámorské cesty za účelom vzdelávania i bližšieho spoznávania západných vedomostí. Vzájomné kontakty medzi Japonskom a nemeckými krajinami pred obdobím Meidži prebiehali v menšej miere – najmä v porovnaní s činnosťou ostatných západných veľmocí po otvorení krajiny – mali však výrazný vplyv na formovanie obrazu Japonska na Západe, pričom boli predohrou k nasledujúcim udalostiam reforiem obdobia Meidži a stali sa základom, na ktorom boli neskoršie kontakty vystavané.

Prvou z veľkých oblastí, ktorá bola počas obdobia Meidži zmodernizovaná podľa nemeckých vzorov, bola práve medicína, čiže oblasť, v ktorej nemeckí odborníci v Japonsku *de facto* pôsobili už od obdobia Edo. V Japonsku obdobia Meidži síce pôsobilo mnoho lekárov rôznych národností od Holanďanov, Francúzov, Britov, Američanov až po Rusov a Belgičanov,⁴³⁵ ktorí určitým dielom prispievali k medicínskym reformám v Japonsku, spomedzi všetkých západných krajín však najväčší vplyv na všeobecnú modernizáciu japonskej medicíny mali poradcovia z Nemecka. Tí boli nielen vybratí samotnými Japoncami ako prvotní štartéri reforiem, ale tiež sa im podarilo svojimi výsledkami svoje výsostné postavenie udržať po dobu 30 rokov. Okrem toho tiež Nemci zohrali významnú rolu aj vo vzdelávaní japonských študentov, ktorí za štúdiom cestovali do Nemecka a ktorí sa neskôr stali vedúcimi osobnosťami modernej medicíny v Japonsku. Nemci pri tom samozrejme sledovali vlastné ekonomické a mocenské záujmy, ktoré sa im však úplne docieľiť nepodarilo.

⁴³⁵ KAGA, s. 9.

Japonsko počas modernizačného procesu totiž dosiahlo kompromis, kedy sa od Nemecka priučilo v zásadných reformných otázkach, vybudovalo systém zahraničných študijných ciest do Nemecka a zároveň pri tom nestratilo vlastnú intelektuálnu nezávislosť. Napriek rôznym otrasom vo vzťahoch oboch krajín sa Japoncom v konečnom dôsledku počas obdobia Meidži podarilo tento systém udržať v chode a efektívnym spojením zahraničných vzorov i rozvojom domácich systémov sa zaradiť medzi moderné veľmoci svojej doby.

Vojenské reformy podľa nemeckého vzoru predstavujú nielen ďalšiu oblasť pôsobenia nemeckých vplyvov, ale všeobecne jeden z najdôležitejších aspektov obdobia Meidži. Japonsko ako zaostalá feudálna krajina predstavovala možný cieľ pre západnú kolonizáciu a modernizácia armády tak znamenala jedinú možnosť zachovania nezávislosti, vyrovnania sa Západu a upevnenia moci vo východnej Ázii. Hoci Nemecko alebo Prusko nepredstavovalo prvotný model pre vojenské a spoločenské reformy – táto pozícia náleží Francúzsku – a nebolo jediným dodávateľom zbraní, technológií a vedomostí do Japonska – o túto pozíciu sa v počiatkoch delilo s Veľkou Britániou, Belgicko, Francúzskom a Talianskom – počas 80. rokov 19. storočia sa stalo hlavným predobrazom modernizácie v oblasti armády. Úspechy pri týchto reformách tiež následne umožnili prienik nemeckého vplyvu aj do oblasti reforiem polície, ktorá bola vtedy pod správou armádnych dôstojníkov.

Dôvodom pre konečné uprednostnenie Nemecka ako vzoru bola pravdepodobne jednak jeho nepopierateľná pozícia vojenskej veľmoci svojej doby a pravdepodobne aj podobnosť spoločenského zriadenia. Podobne ako Nemecko, aj Japonsko bolo silne militantnou spoločnosťou a prešlo si v priebehu 19. storočia násilným zjednocovacím procesom. Nemecký model a jeho úspešnosť teda predstavovali potenciál pre podobný vzostup aj v prípade Japonska, Japonsko však vo svojom napodobňovaní nemeckých vzorov nakoniec zašlo do ešte väčších extrémov. Vzhľadom na militaristický charakter Japonska trvajúci už celé storočia, totiž vojenské reformy obdobia Meidži nakoniec boli do istej miery pokračovaním japonských feudálnych tradícií, pričom síce viedli k modernizácii Japonska, zároveň ale rozbehli proces militarizácie a opätovnej vojenskej kontroly zo strany vojenskej vrstvy nad chodom japonského štátu i spoločnosti vrcholiaci fašizáciou Japonska v prvej polovici 20. storočia.

Kvôli silnému vplyvu armády na vládu a centralizovaný charakter japonského štátu možno teda konštatovať, že Japonsko na konci obdobia Meidži skutočne predstavovalo síce Nemeckom inšpirovanú avšak ešte militantnejšiu a autoritárskjšiu

mocnosť, a nie iba jeho čistú kópiu. Zásluhou činnosti prizvaných poradcov tak bolo japonské vojsko i zbrojný priemysel úspešne zmodernizované a Japonsko sa zaradilo k veľmociam tej doby. Jeho neočakávaný vzostup a vojenská sila – spolu s jeho expanzívnu činnosťou a vojenskými úspechmi na Ďalekom východe – však na Západe vyvolávali najmä obavy, viedli k vlnám protijaponských nálad a v konečnom dôsledku boli predobrazom udalostí prvej polovice 20. storočia. Koniec obdobia Meidži teda tiež znamenal aj odklon Japonska od Nemecka ako spojenca z dôvodu nemeckých mocenských ambícií na Ďalekom východe aj rasistickej animozity zo strany nemeckých vládnych predstaviteľov.

Prijatie Ústavy Meidži a zavedenie parlamentného systému inšpirovaných pruskými vzormi bolo jedným z najzásadnejších procesov pri modernizácii japonského politického a spoločenského života obdobia Meidži. Dôležitosť tohto procesu si uvedomovali aj vedúce osobnosti revolúcie Meidži, ktoré prijatím ústavy a otvorením parlamentu chceli dokázať rozvinutosť a civilizovanosť Japonska na svetovej scéne, zároveň si však chceli ponechať čo najväčší podiel na moci v krajine. V priebehu druhej polovice 19. storočia sa totiž Japonsko oboznámilo s mnohými myšlienkami západnej politickej filozofie vrátane konceptu delenia a vzájomnej kontroly hlavných vetví štátnej moci. V súvislosti so spoločenskou a politickou modernizáciou krajiny teda v Japonsku rástlo povedomie o prijatí ústavy a zavedení parlamentného systému aj medzi ľuďom, ktorý sa v podpore tohto systému združoval v rôznych občianskoprávných hnutiach. Tieto procesy sprevádzalo aj štúdium západných ústav a hľadanie čo najvhodnejšieho vzoru pre japonské pomery. V tomto smere väčšina japonských zákonodarcov podporovala pruský systém, ktorý by zaručoval silné postavenie cisára a teda by im umožňoval udržať si v rukách reálny vplyv na chod štátu. Pruský model však nebol jedinou alternatívou, keďže objektom štúdií sa stali tiež ústavy Francúzska, Belgicka a najmä Veľkej Británie, ktorá bola preferovaným vzorom najmä medzi členmi politickej, intelektuálnej a mediálnej opozície voči vláde.

Prijatie definitívneho rozhodnutia ohľadom vzoru pre tvorbu japonskej ústavy a parlamentného systému tak sprevádzalo množstvo komplikácií, intríg a protestov, nakoniec však bol s konečnou platnosťou určený pruský model, ktorý vláde aj naďalej zaručoval silné autoritárske postavenie a zároveň udržiaval dojem parlamentnej demokracie. Samotný proces spísania ústavy sa niesol v podobnom duchu ako väčšina reformných diel obdobia Meidži, kedy jej tvorcovia viedli komplexné zákulisné pochody a spory ohľadom budúceho smerovania Japonska a ich pozícií v ňom. Konečná podoba

Ústavy Meidži tak nakoniec síce bola inšpirovaná pruskými vzormi, zároveň ale nadväzovala na tradičné japonské predstavy o forme štátu a zvrchovanej úlohe cisára i jeho ministrov. Predstavovala teda osobitný japonský kompromis medzi princípmi Západu a Východu, pričom bola dokumentom, ktorý zabezpečoval exekutívnej vetve právomoci, akým sa väčšina západných vlád netešila. Bola teda ešte autoritárskym spisom, ako jeho nemecké vzory, predstavujúcim definitívne zapečatenie charakteru Japonska ako štátu s výrazným vplyvom armády a aristokratickej oligarchie na chod vlády i japonskej spoločnosti samotnej. Jej normy tak právne zaručovali pokračovanie i zvrchovanú mocenskú pozíciu cisárskeho rodu a najmä vlády, ktorá reálne vládla v jeho mene, a to nielen po celé obdobie Meidži, ale aj v nasledujúcich desaťročiach vrcholiacich tragédiami 2. svetovej vojny.

Vzájomné vzťahy medzi Nemeckom a Japonskom sa však ku koncu obdobia Meidži stále zhoršovali, pričom k otvorenému nepriateľstvu došlo krátko po začatí obdobia Taišó (*Taišó džidai* 大正時代, 1912–1926), kedy sa Japonsko zapojilo do 1. svetovej vojny na strane Spojencov a vojensky sa vyhranilo voči Nemecku obsadením jeho kolónií v Číne a Pacifiku. V dôsledku toho bolo viac ako 500 Japoncov – zväčša študentov – vtedy prítomných v Nemecku vyhostených. V niektorých prípadoch došlo tiež k zatýkaniu japonských osôb, ktorých vedomosti o chode nemeckej vedy a technológií mohli Nemcom potenciálne uškodiť. Vzájomné vzťahy počas trvania 1. svetovej vojny náležite ochladli, už od 20. rokov však dochádzalo k obnoveným snahám o opätovné nadviazanie kontaktov. Behom nasledujúcich desaťročí charakterizovaných hospodárskymi krízami, prírodnými katastrofami a rastúcimi autoritárskymi tendenciami vo vedení oboch krajín sa Japonsko obdobia Šówa (*Šówa džidai* 昭和時代, 1926–1989) a nacistické Nemecko stali blízkymi spojencami⁴³⁶ pod spoločným plášťom fašizmu a snáh o prerozdelenie si sveta. Základy tohto spojenectva však boli položené už v období Meidži, kedy sa Japonsko oboznámilo so spoločnými rysmi oboch krajín, pochopilo fungovanie i organizáciu nemeckého štátu a vybralo si ho za vedúci vzor pre vlastné reformy a modernizáciu krajiny.

Pri prirovnávaní Japonska obdobia Meidži k Prusku je teda nutné mať na mysli, že hoci si Japonci za primárny vzor Prusku skutočne vzali, v konečnom dôsledku pri reformách zaujímali ešte autoritárskejšie a militantnejšie pozície, aké panovali v Prusku. Označiť Japonsko za „Prusko Východu“ teda nie je úplne presné z toho

⁴³⁶ KIM, s. 149–150.

dôvodu, že je to príliš jemné prirovnanie. Avšak vzhľadom na to, že spomedzi západných mocností malo Japonsko svojím zriadením a históriou k Prusku skutočne najbližšie, nemožno takéto prirovnanie označiť za úplne zavádzajúce. Koniec koncov, napriek úpadku diplomatických vzťahov a rastúcej animozite na konci 19. storočia, si vďaka podobným cieľom obe krajiny k sebe v priebehu 20. storočia opäť časom našli cestu.

Resumé

At the beginning of the 20th century, Japan of the Meiji period joined the ranks of the Western powers as a modern superpower in the East Asia. This rapid progress was achieved through a series of decades-long reforms based on the Western models implemented by Japanese statesmen with the help of foreign advisors. In this thesis, I explore the German influences on the medical, military and legal reforms of Meiji Japan and study their impact on the domestic state of affairs. I conclude that the German—especially Prussian—models implemented during these reforms had a major influence on the shape of the Japanese sociopolitical landscape as they led to the consolidation of powers of the ruling class and the military that enacted these reforms. The Meiji reformers—originating from the military and political cliques of the time—inspired by the conditions of the Prussian state thus also used them to fulfill their political ambitions and enjoyed a major authority in conducting the government. At the same time however, I conclude that the implementation of the German models by Japanese was not a mere imitation of the German patterns but a well-thought process of appropriating and transforming them to fit the traditional Japanese ideas concerning the system of government and society. It is therefore true, that the German influences and its models played a leading role in the modernization of Japan during the reforms of the Meiji period, however, their implementation did not lead to a full transformation of Japan into a completely Germanized state. Rather, they served as a primary reference used by the Meiji statesmen to achieve a compromise between the established forms of traditional government and popular movements calling for the democratization of the Japanese society.

Zoznam použitej literatúry

Knižné zdroje

DREA, Edward J. *Japan's Imperial Army: Its Rise and Fall, 1853–1945*. University Press of Kansas, 2009. ISBN 978-0-7006-1663-3.

JANSEN, Marius B. *The Making of Modern Japan*. Third printing. Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press, c2000. ISBN 0-674-00991-6.

KIM Hoi-eun. *Doctors of Empire: Medical and Cultural Encounters between Imperial Germany and Meiji Japan*. Toronto: University of Toronto Press, 2014. ISBN 978-1-4426-4440-3.

KUME Kunitake; Chushichi TSUZUKI and R. Jules YOUNG, eds. *Japan Rising: The Iwakura Embassy to the USA and Europe 1871–1873*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. ISBN 978-0-511-76964-1.

LONE, Stewart. *Army, Empire and Politics in Meiji Japan: The Three Careers of General Katsura Tarō*. Houndmills: Palgrave Macmillan UK, 2000. ISBN 978-1-4039-1963-2.

LONE, Stewart. *Japan's First Modern War: Army and Society in the Conflict with China, 1894–95*. London: Palgrave Macmillan, 1994. ISBN 978-0-230-38975-5.

NISH, Ian. Introduction. In: Kunitake KUME; Chushichi TSUZUKI and R. Jules YOUNG, eds. *Japan Rising: The Iwakura Embassy to the USA and Europe 1871–1873*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. pp. xi–xxx. ISBN 978-0-511-76964-1.

NISH, Ian. Introduction. In: Ian NISH, ed. *The Iwakura Mission to America and Europe: A New Assessment*. Richmond, Surrey: Japan Library, 1998, pp. 1–6. ISBN 0-203-98563-X.

ORBACH, Danny. *Curse on This Country: The Rebellious Army of Imperial Japan*. Ithaca, London: Cornell University Press, 2017. ISBN 9781501708343.

REISCHAUER, Edwin O. a Albert M. CRAIG. *Dějiny Japonska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Překlad David Labus a Jan Sýkora. ISBN 80-7106-391-6.

SAMUELS, Richard J. *Rich Nation, Strong Army: National Security and the Technological Transformation of Japan*. Ithaca: Cornell University Press, 1994. ISBN 0-8014-2705-3.

SIMS, Richard. *Japanese Political History Since the Meiji Restoration, 1868–2000*. New York: Palgrave, 2001. ISBN 0-312-23914-9.

TAKII Kazuhiro. *The Meiji Constitution: The Japanese Experience of the West and the Shaping of the Modern State*. Tokyo: International House of Japan, 2007. Translated by David Noble. ISBN 978-4-924971-20-2.

VASILJEVOVÁ, Zdeňka. *Dějiny Japonska*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1986.

WATTENBERG, Ulrich. Germany. 7–28 March, 15–17 April, 1–8 May 1873. In: Ian NISH, ed. *The Iwakura Mission to America and Europe: A New Assessment*. Richmond, Surrey: Japan Library, 1998, pp. 71–79. ISBN 0-203-98563-X.

Elektronické zdroje

ANDERSON, Perry. The Prussia of the East? *boundary 2* [online]. Duke University Press. Autumn 1991, Vol. 18, No. 3, Japan in the World, pp. 11–19. [vid. 30. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/303200>.

ANDŌ Junko. Japan und die Preussische Verfassung. In: Gerhard KREBS, ed. *Japan und Preußen* [online]. München: Iudicium-Verl., 2002. pp. 163–184. ISBN 3-89129-843-9. [vid. 8. 4. 2020]. Dostupné z: https://perspectivia.net/receive/pnet_mods_00001424.

BARGEN, Doris G. *Suicidal Honor: General Nogi and the Writings of Mori Ōgai and Natsume Sōseki* [online]. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2006. ISBN 978-0-8248-2998-8. [vid. 27. 4. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=riI6iDtJGboC&printsec=frontcover&client=firefox-a&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

BECKER, Bert. Der preussische Jurist Georg Michaelis in Japan (1885–1889). In: Gerhard KREBS, ed. *Japan und Preußen* [online]. München: Iudicium-Verl., 2002. pp. 209–232. ISBN 3-89129-843-9. [vid. 22. 4. 2020]. Dostupné z: https://perspectivia.net/receive/pnet_mods_00001426.

BOXER, Charles R. *Jan Compagnie in Japan, 1600–1850: An Essay on Cultural, Artistic & Scientific Influence Exercised by the Hollanders in Japan* [online]. Second revised edition. Springer Netherlands, 1950. ISBN 978-94-017-6147-5. [vid. 16. 4. 2019]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=7ePuCAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false>.

BROWN, Yu-Ying. The von Siebold Collection from Tokugawa Japan: I. Dr. Philipp Franz von Siebold's Career in the Orient. *The British Library Journal* [online]. British Library. Autumn 1975, Vol. 1, No. 2, pp. 163–170. [vid. 5. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.bl.uk/eblj/1975articles/pdf/article16.pdf>.

COHEN, Mark. The Political Process of the Revolutionary Samurai: A Comparative Reconsideration of Japan's Meiji Restoration. *Theory and Society* [online]. Springer. March 2014, Vol. 43, No. 2, pp. 139–168. [vid. 26. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/43694713>.

COLEGROVE, Kenneth. The Japanese Constitution. *The American Political Science Review* [online]. American Political Science Association, December 1937. Vol. 31, No. 6, pp. 1027–1049. [vid. 5. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1948956>.

CWIERTKA, Katarzyna J. *Modern Japanese Cuisine: Food, Power and National Identity* [online]. London: Reaktion Books, 2006. ISBN 978-1-86189-298-0. [vid. 24. 2. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=oK-7LOIWNpEC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

Dai Nippon teikoku kenpō. In: *Nihon dai hyakka zensho (Nipponika)* [online]. Shogakukan Inc. [vid. 5. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%A4%A7>

[%E6%97%A5%E6%9C%AC%E5%B8%9D%E5%9B%BD%E6%86%B2%E6%B3%95%28%E3%81%A0%E3%81%84%E3%81%AB%E3%81%BB%E3%82%93%E3%81%A6%E3%81%84%E3%81%93%E3%81%8F%E3%81%91%E3%82%93%E3%81%BD%E3%81%86%29-1560819.](https://books.google.sk/books?id=OOeA2H5aKIC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false)

DUKE, Benjamin. *The History of Modern Japanese Education: Constructing the National School System, 1872–1890* [online]. New Brunswick, New Jersey and London: Rutgers University Press, 2009. ISBN 978-0-8135-4403-8. [vid. 16. 4. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=OOeA2H5aKIC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

FRASER, Andrew. The Expulsion of Ōkuma from the Government in 1881. *The Journal of Asian Studies* [online]. Association for Asian Studies. February 1967, Vol. 26, No. 2, pp. 213–236. [vid. 20. 02. 2019]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2051927>.

Genrōin. In: *Nihon dai hyakka zensho (Nipponika)* [online]. Shogakukan Inc. [vid. 3. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%85%83%E8%80%81%E9%99%A2-61180>.

GOLDMAN, Emily O. The Spread of Western Military Models to Ottoman Turkey and Meiji Japan. In: Theo FARRELL and Terry TERRIFF, eds. *The Sources of Military Change: Culture, Politics, Technology* [online]. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, 2002. pp. 41–67. ISBN 1-55587-975-6. [vid. 26. 3. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=IYYlpMKnHNUC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

GRANT, Jonathan A. *Rulers, Guns and Money: The Global Arms Trade in the Age of Imperialism* [online]. Cambridge, London: Harvard University Press, 2007. ISBN 978-0-674-02442-7. [vid. 23. 3. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=103qgaNVU3oC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

GRIMMER-SOLEM, Erik. *Learning Empire. Globalization and the German Quest for World Status, 1875–1919* [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. ISBN 978-1-108-48382-7. [vid. 25. 4. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=-PSPdWAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

GUNN, Geoffrey C. *First Globalization: The Eurasian Exchange, 1500–1800* [online]. New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2003. ISBN 978-0-7425-2662-4. [vid. 2. 4. 2019]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=4gQV2V01Y6UC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

HAKOISHI Hiroshi. The Image of Prussia in Japan during the Boshin War (1868–1869). In: Sven SAALER, Kudō AKIRA and Tajima NOBUO, eds. *Mutual Perceptions and Images in Japanese-German Relations, 1860–2010* [online]. Leiden, Boston: Brill, 2017, pp. 110–134. ISBN 978-90-04-34542-3. [vid. 5. 10. 2018]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=rOEzDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

HARDACRE, Helen. *Shintō and the State, 1868–1988* [online]. New Jersey: Princeton University Press, 1989. ISBN 0-691-0734-8-1. [vid. 8. 4. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=nP7vr5yaaZIC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

HASHIMOTO Akira. A 'German world' Shared Among Doctors: A History of the Relationship Between Japanese and German Psychiatry Before World War II. *History of Psychiatry* [online]. SAGE Journals. May 2013, Vol. 24, No. 2, pp. 180–195. [vid. 1. 3. 2020]. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1021.9078&rep=rep1&type=pdf>.

HESSELINK, Reinier H. The Assassination of Henry Heusken. *Monumenta Nipponica* [online]. Sophia University. Autumn 1994, Vol. 49, No. 3, pp. 331–351. [vid. 4. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2385453>.

HOSTON, Germaine A. *Marxism and the Crisis of Development in Prewar Japan*. Princeton: Princeton University Press, 1986. ISBN 9780691638294. Cit. in: LEHMBRUCH, Gerhard. The Institutional Embedding of Market Economies: The German "Model" and Its Impact on Japan. In: Wolfgang STREECK and Kozo YAMAMURA, eds. *The Origins of Nonliberal Capitalism: Germany and Japan in Comparison* [online]. Ithaca and London: Cornell University Press, 2001. pp. 39–93. ISBN 0-8014-8983-0. [vid. 20. 4. 2020]. Dostupné z: https://books.google.sk/books?id=zUJef_PQ4sYC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false.

Hyōbushō. In: *Buritanika kokusai dai hyakka jiten. Shōkōmoku jiten* [online]. Britannica Japan Co., Ltd. [vid. 20. 3. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%85%B5%E9%83%A8%E7%9C%81-121397>.

IWATA Masakazu. *Ōkubo Toshimichi: The Bismarck of Japan* [online]. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1964. [vid. 25. 4. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=8Iq-uUwKPIMC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

JANG, Daw-Yih and Kuo-Ching HSU. Lorenz von Stein and Chinese Constitutional Movement: A Reexamination of Legal History. *National Taiwan University Law Review* [online]. March 2015, Vol. 10, No. 1, pp. 1–43. [vid. 6. 4. 2020]. Dostupné z: <http://www.law.ntu.edu.tw/law4/index.php/component/k2/item/564-march-2015-volume-10,-number-1.html>.

JONES, H. T. Bakumatsu Foreign Employees. *Monumenta Nipponica* [online]. Sophia University. Autumn 1974, Vol. 29, No. 3, pp. 305–327. [vid. 4. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2383670>.

KAGA Kimitaka. Tōdai bjōin gekakei kakuka no rucu, Sukuriba sensei tandžō 160 šūnen. *Tōdai bjōin dajori* [online]. Hačigacu, 2008, No. 62. 8–9. [vid. 27. 2. 2020]. Dostupné z: https://www.h.u-tokyo.ac.jp/cooperation/dayori/_icsFiles/afieldfile/2019/07/04/dayori62.pdf.

Kaisei gakkō. In: *Buritanika kokusai dai hyakka jiten. Shōkōmoku jiten* [online]. Britannica Japan Co., Ltd. [vid. 18. 6. 2019]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E9%96%8B%E6%88%90%E5%AD%A6%E6%A0%A1-42570>.

KANAMORI Shigenari. German influences on Japanese Pre-war Constitution and Civil Code. *European Journal of Law and Economics* [online]. Kluwer Academic Publishers, January 1999, Vol. 7, No. 1, pp. 93–94. [vid. 22. 2. 2018]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1008688209052>.

KAST, Alexander. Contributions to German-Japanese Medical Relations, Part I. *Acta medico-historica Adriatica* [online]. Lipanj 2004, Vol. 2, No. 1, pp. 61–82. [vid. 1. 3. 2019]. Dostupné z: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=151070.

KAST, Alexander. Contributions to German-Japanese medical relations, Part II. Erwin Bälz: Professor of Internal Medicine in Tokyo, 1876–1905. *Acta medico-historica Adriatica* [online]. Prosinac 2004, Vol. 2, No. 2, pp. 171–180. [vid. 29. 2. 2020]. Dostupné z: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=150032.

KAST, Alexander. Contributions to German-Japanese Medical Relations, Part III. Carl Troester, A Horse Doctor in Tokyo, 1880–83. *Acta medico-historica Adriatica* [online]. Lipanj 2005, Vol. 3, No. 1, pp. 59–76. [vid. 17. 2. 2020]. Dostupné z: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=149806.

KAST, Alexander. Johannes Ludwig Janson, Professor of Veterinary Medicine in Tokyo in 1880–1902. Contributions to German-Japanese Medical Relations, Part IV. *Acta medico-historica Adriatica* [online]. Lipanj 2010, Vol. 8, No. 1, pp. 109–118. [vid. 17. 2. 2020]. Dostupné z: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=93052.

KATADA Takeši. Itó Hirobumi to Meidži kenpó: Kenpó seitei ni okeru Doicudžin no kijo. *Meidži seitoku kinen gakkai kijó* [online]. Meidži seitoku kinen gakkai. Džúičigacu 2009, 46, pp. 32–50. [vid. 17. 4. 2020]. Dostupné z: <http://meijiseitoku.org/pdf/f46-3.pdf>.

KATŌ Yōko. Katsura Tarō's Experiences in Germany and Kido Takayoshi's Ideas on a Constitution. In: Sven SAALER, Kudō AKIRA and Tajima NOBUO, eds. *Mutual Perceptions and Images in Japanese-German Relations, 1860–2010* [online]. Leiden, Boston: Brill, 2017, pp. 137–149. ISBN 978-90-04-34542-3. [vid. 18. 4. 2020]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=rOeZDwAAQBAJ&pg=PA1&hl=sk&source=gbv_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false.

Kellner, Oskar. In: *Neue Deutsche Biographie* [online]. Band 11. Berlin: Duncker & Humblot, 1977. pp. 478–479. ISBN 3-428-00192-3. [vid. 18. 2. 2020]. Dostupné z: http://daten.digital-e-sammlungen.de/bsb00016328/image_492.

KHAN Yoshimitsu. Inoue Kowashi and the Dual Images of the Emperor of Japan. *Pacific Affairs* [online]. Pacific Affairs, University of British Columbia. Summer, 1998, Vol. 71, No. 2, pp. 215–230. [vid. 5. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2760977>.

KOBAYASHI Ushisaburo. *Military Industries of Japan* [online]. New York: Oxford University Press, 1922. [vid. 23. 3. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=7WYNAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

Komaba nōgakkō. In: *Buritanika kokusai dai hyakka jiten. Shōkōmoku jiten* [online]. Britannica Japan Co., Ltd. [vid. 18. 2. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E9%A7%92%E5%A0%B4%E8%BE%B2%E5%AD%A6%E6%A0%A1-66133>.

KRAAS, Ernst. Deutsche in Japan 1600–1800. In: Ernst KRAAS und Yoshiki HIKI, eds. *300 Jahre deutsch-japanische Beziehungen in der Medizin/ Nichidoku igaku kōryū no 300 nen* [online]. Tokyo: Springer-Verlag, 1992. pp. 3–6. ISBN 978-4-431-68021-5.

[vid. 2. 4. 2019]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=KpmiBwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false>; <https://www.springer.com/de/book/9784431680215>.

KREBS, Gerhard. Japan und die Preussische Armee. In: Gerhard KREBS, ed. *Japan und Preußen* [online]. München: Iudicium-Verl., 2002. pp. 125–144. ISBN 3-89129-843-9. [vid. 30. 3. 2020]. Dostupné z: https://perspectivia.net/receive/pnet_mods_00001422.

KUBLIN, Hyman. The "Modern" Army of Early Meiji Japan. *The Far Eastern Quarterly* [online]. Association for Asian Studies. November 1949, Vol. 9, No. 1, pp. 20–41. [vid. 18. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2049123>.

Kubo Takeshi. In: *Nijū seiki Nihonjin meijiten* [online]. Nichigai Associates, Inc., 2004. [vid. 28. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E4%B9%85%E4%BF%9D%20%E6%AD%A6-1644021>.

KUMAZAWA Eriko. Edward Kinch (1848–1920): Professor of Agricultural Chemistry at Komaba Agricultural College in Meiji Japan. Translated by Ian Ruxton. In: Hugh CORTAZZI, ed. *Britain & Japan: Biographical Portraits, Volume VII* [online]. Folkestone: Global Oriental, 2010. pp. 354–370. ISBN 978-1-906876-26-5. [vid. 18. 2. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=1fV5DwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

LEHMBRUCH, Gerhard. The Institutional Embedding of Market Economies: The German “Model” and Its Impact on Japan. In: Wolfgang STREECK and Kozo YAMAMURA, eds. *The Origins of Nonliberal Capitalism: Germany and Japan in Comparison* [online]. Ithaca and London: Cornell University Press, 2001. pp. 39–93. ISBN 0-8014-8983-0. [vid. 20. 4. 2020]. Dostupné z: https://books.google.sk/books?id=zUJef_PQ4sYC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false.

MARTIN, Bernd. *Japan and Germany in the Modern World* [online]. 2006 edition. New York: Berghahn Books, 2006. [vid. 20. 6. 2019]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=7_jBOPYASMQC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false.

MARTIN, Berndt. The German Role in the Modernization of Japan: The Pitfall of Blind Acculturation. *Oriens Extremus* [online]. Harrassowitz Verlag, 1990. Vol. 33, No. 1, pp. 77–88. Translated and edited by Peter Wetzler. [vid. 30. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/24048466>.

MAVROPOULOS, Nikolaos. The First Japanese effort to colonize Taiwan and the Chinese Reaction. *Athens Journal of History* [online]. History Unit of the Athens Institute for Education and Research. October 2018, Vol. 4, No. 4, pp. 307–328. [vid. 16. 4. 2020]. Dostupné z doi: <https://doi.org/10.30958/ajhis.4-4-4>.

MEISSNER, Kurt. „General“ Eduard Schnell. *Monumenta Nipponica* [online]. Sophia University. July 1941, Vol. 4, No. 2, pp. 395–427. [vid. 7. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2382634>.

MICHEL-ZAITSU, Wolfgang. Glimpses of Medicine in Early Japanese-German Intercourse. In: *The Dawn of Modern Japanese Medicine and Pharmaceuticals – The 150th Anniversary Edition of Japan-German Exchange* [online]. International Medical Society of Japan, 2011, pp. 72–94. [vid. 2. 4. 2019].

Dostupné z: https://catalog.lib.kyushu-u.ac.jp/opac/opac_download_md/20441/early_medical_intercourse_en.pdf.

Mori Arinori. In: *Dejitaru dai jisen* [online]. Shogakukan Inc. [vid. 23. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E6%A3%AE%E6%9C%89%E7%A4%BC-142842>.

MURDOCH, James and Isoh YAMAGATA. *History of Japan: During the Century of Early Foreign Intercourse (1542–1651)* [online]. Kobe, 1903. [vid. 28. 2. 2019]. Dostupné z: <https://archive.org/details/historyofjapan02murd/page/n8>.

NAKAMURA, Ellen. The Private World of a Meiji-era Japanese Doctor: Ishii Kendō's Diary of 1874. *Social History of Medicine* [online], Vol. 26, No. 2, pp. 165–181. [vid. 23. 6. 2019]. Dostupné z doi: <https://doi.org/10.1093/shm/hks083>.

OKIHARA Jutaka. Meidži kenpó no seitei to kjóiku. *Kjóikugaku kenkjú* [online]. Nihon kjóiku gakkai, 1964. Vol. 31, No. 2, pp. 71–80. [vid. 5. 4. 2020]. Dostupné z: https://www.jstage.jst.go.jp/article/kyoiku1932/31/2/31_2_71/pdf/-char/ja.

Ókuma Šigenobu. In: *Asahi Nihon rekiši džinbucu džiten* [online]. Asahi šinbun šuppacu. [vid. 26. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%A4%A7%E9%9A%88%E9%87%8D%E4%BF%A1-17876>.

Ósaka kaigi. In: *Buritanika kokusai dai hyakka jiten. Šōkōmoku jiten* [online]. Britannica Japan Co., Ltd. [vid. 8. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%A4%A7%E9%98%AA%E4%BC%9A%E8%AD%B0-39187>.

PITTAU, Joseph. Inoue Kowashi, 1843–1895. And the Formation of Modern Japan. *Monumenta Nipponica* [online]. Sophia University. 1965, Vol. 20, No. 3/4, pp. 253–282. [vid. 5. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2383326>.

ROTHCHILD, Emma. Arcs of Ideas. International History and Intellectual History. In: Gunilla BUDDE, Sebastian CONRAD, Oliver JANZ, eds. *Transnationale Geschichte: Themen, Tendenzen und Theorien* [online]. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006. pp. 217–226. ISBN 978-3-525-36736-0. [vid. 8. 4. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=FDTIIM4EKKQC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

SAALER, Swen. Review of *Hermann Roesler: Dokumente zu seinem Leben und Werk*. Edited and with an introduction by Anna BARTELS-ISHIKAWA. Berlin: Duncker & Humblot, 2007. *Monumenta Nipponica* [online]. Sophia University. Spring 2009, Vol. 64, No. 1, pp. 198–201. [vid. 23. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40540309>.

SAALER, Sven. The Image of Germany in Japanese Politics and Society. In: Sven SAALER, Kudō AKIRA and Tajima NOBUO, eds. *Mutual Perceptions and Images in Japanese-German Relations, 1860–2010* [online]. Leiden, Boston: Brill, 2017, pp. 219–248. ISBN 978-90-04-34542-3. [vid. 26. 3. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=rOEdzDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>; <https://brill.com/view/title/34609>.

Seido torishirabe kyoku. In: *Nihon dai hyakka zensho (Nipponika)* [online]. Shogakukan Inc. [vid. 20. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%88%B6%E5%BA%A6%E5%8F%96%E8%AA%BF%E5%B1%80-1179023>.

Seido torishirabe kyoku. In: *Sekai dai hyakka jiten, dai nihan* [online]. Heibonsha Limited, Publishers, Tokyo. [vid. 19. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%88%B6%E5%BA%A6%E5%8F%96%E8%AA%BF%E5%B1%80-1179023>.

Seitetsu yumemonogatari. In: *Sekai dai hyakka jiten. Dai nihan* [online]. Heibonsha Limited, Publishers, Tokyo. [vid. 25. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E8%A5%BF%E5%93%B2%E5%A4%A2%E7%89%A9%E8%AA%9E-1178983>.

SCHENCK, Paul-Christian. *Der deutsche Anteil an der Gestaltung des modernen japanischen Rechts- und Verfassungswesens: Deutsche Rechtsberater im Japan der Meiji-Zeit* [online]. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1997. ISBN 3-515-06903-8. [vid. 18. 4. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=SmmzBak1M1UC&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

SIEMES, Johannes. Hermann Roesler's Commentaries on the Meiji Constitution. *Monumenta Nipponica* [online]. Sophia University. 1962, Vol. 17, No. 1/4, pp. 1–66. [vid. 21. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2383259>.

SIEMES, Johannes. Hermann Roesler's Commentaries on the Meiji Constitution. *Monumenta Nipponica* [online]. Sophia University. 1964, Vol. 19, No. 1/2, pp. 37–65. [vid. 22. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2383283>

SMALLMAN-RAYNOR, Matthew and Andrew D. CLIFF. The Geographical Transmission of Smallpox in the Franco-Prussian War: Prisoner of War Camps and Their Impact upon Epidemic Diffusion Processes in the Civil Settlement System of Prussia, 1870–71. *Medical History* [online], April 2002, Vol. 46, No. 2, pp. 241–264. [vid. 14. 6. 2019]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1044497/>.

SPANG, Christian W. The First German-Japanese/ Japanese-German Military Dictionaries. In: Wayne FINKE and Hikaru KITABAYASHI, eds. *Multilingual Perspectives in Geolinguistics* [online]. 2nd Edition. Raleigh: Lulu Press, Inc, 2015. pp. 341–351. ISBN 978-1-329-78646-2. [vid. 30. 3. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.sk/books?id=uVpmDQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

SPINAGE, Clive A. *Cattle Plague: A History* [online]. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishers, 2003. ISBN 0-306-47789-0. [vid. 20. 2. 2020]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=t5QUSfS8FfYC&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

SUZUKI Yasuzō. Hermann Roesler und die Japanische Verfassung. *Monumenta Nipponica* [online]. Sophia University, January 1941, Vol. 4, No. 1, pp. 53–87. Übersetzt von Johannes Siemes. [vid. 8. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2382514>.

TAKII Kazuhiro. *Itō Hirobumi: Japan's First Prime Minister and Father of the Meiji Constitution* [online]. Translated by Takechi Manabu. New York: Routledge, 2014.

ISBN 978-1-315-81897-9. [vid. 27. 4. 2020]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=DNqsAgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sk#v=onepage&q&f=false>.

TANG, John P. Technological Leadership and Late Development: Evidence from Meiji Japan, 1868–1912. *The Economic History Review* [online]. Wiley on behalf of the Economic History Society. February 2011, Vol. 64, No. S1, pp. 99–116. [vid. 26. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/27919535>.

The Constitution of the Empire of Japan (Meiji Constitution). Translated by Baron Ito Miyoshi. In: TAKII Kazuhiro. *The Meiji Constitution: The Japanese Experience of the West and the Shaping of the Modern State*. Tokyo: International House of Japan, 2007. Translated by David Noble. pp. 149–161. ISBN 978-4-924971-20-2.

Tōkyō igakkō. In: *Buritanika kokusai dai hyakka jiten. Shōkōmoku jiten* [online]. Britannica Japan Co., Ltd. [vid. 18. 6. 2019]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E6%9D%B1%E4%BA%AC%E5%8C%BB%E5%AD%A6%E6%A0%A1-103316>.

TORIMOTO, Ikuko. *Okina Kyūin and the Politics of Early Japanese Immigration to the United States, 1868–1924* [online]. Jefferson: McFarland & Company Inc, 2017. [vid. 9. 3. 2019]. Dostupné z: https://books.google.sk/books?id=zpkZDgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

Ueno Tomizou. In: *Dejitaru han. Nihon jinmei dai jiten+Plus* [online]. Kodansha, 2015. [vid. 25. 4. 2020]. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E4%B8%8A%E9%87%8E%E5%AF%8C%E5%B7%A6%E5%8F%B3-1057376>.

WASHINGTON, Garrett L. St. Luke's Hospital and the Modernisation of Japan, 1874–1928. *Health and History* [online]. 2013, Vol. 15, No. 2, pp. 5–28. [vid. 29. 2. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/10.5401/healthhist.15.2.0005>.

WIPPICH, Rolf-Harald. Die deutsche Missionstätigkeit in Meiji-Japan. In: Gerhard KREBS, ed. *Japan und Preußen* [online]. München: Iudicium-Verl., 2002. pp. 267–286. ISBN 3-89129-843-9. [vid. 30. 3. 2020]. Dostupné z: https://perspectivia.net/receive/pnet_mods_00001429.

YAMAMURA Kozo. Success Illgotten? The Role of Meiji Militarism in Japan's Technological Progress. *The Journal of Economic History* [online]. Cambridge University Press on behalf of the Economic History Association. March 1977, Vol. 37, No. 1, pp. 113–135. [vid. 26. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2119450>.